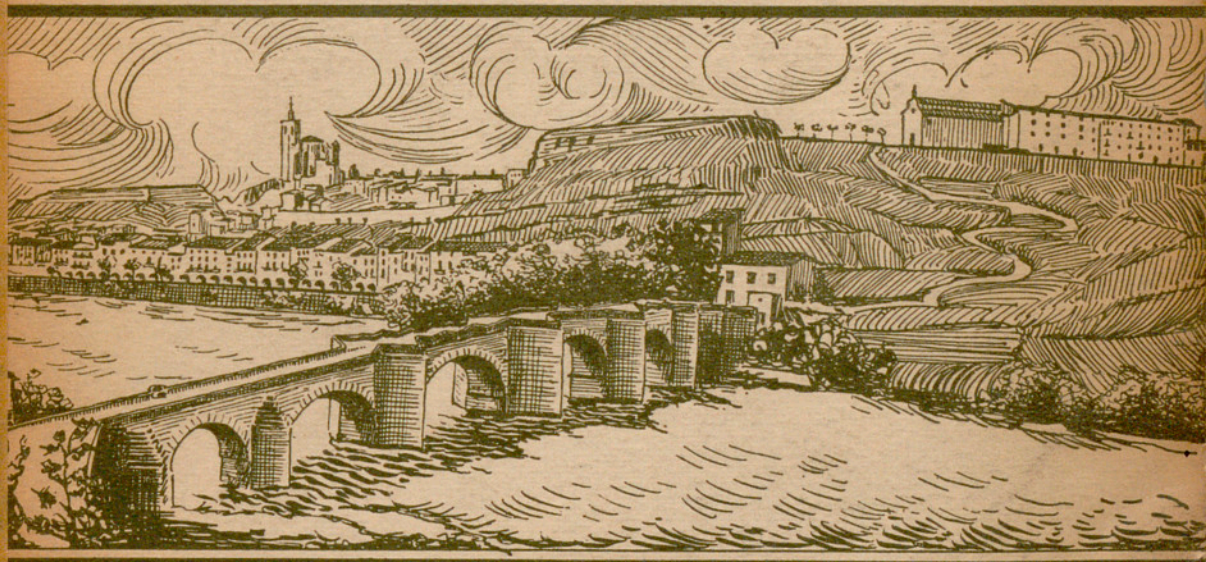


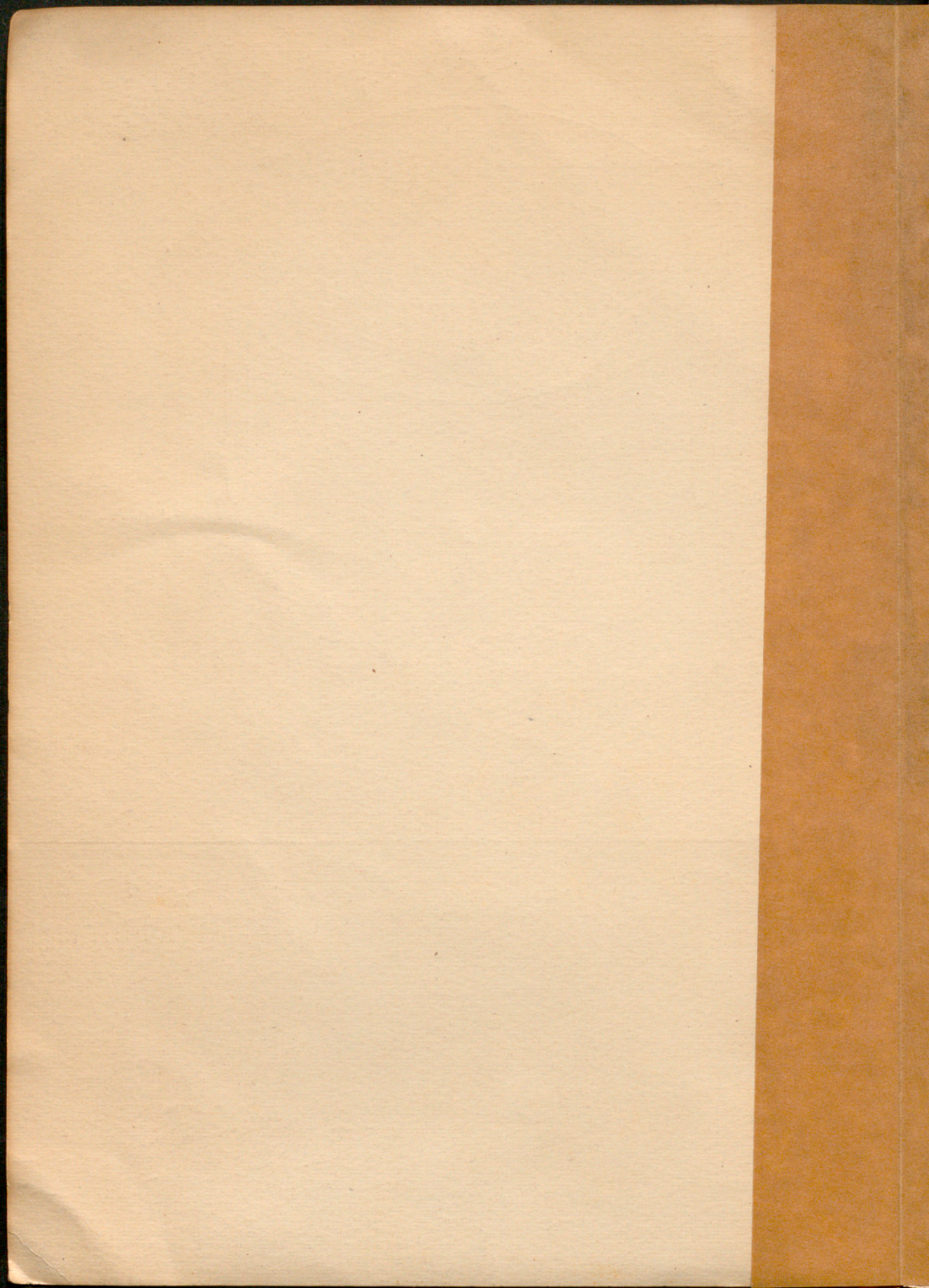
J. POU I MARTÍ
HISTÒRIA DE BALAGUER



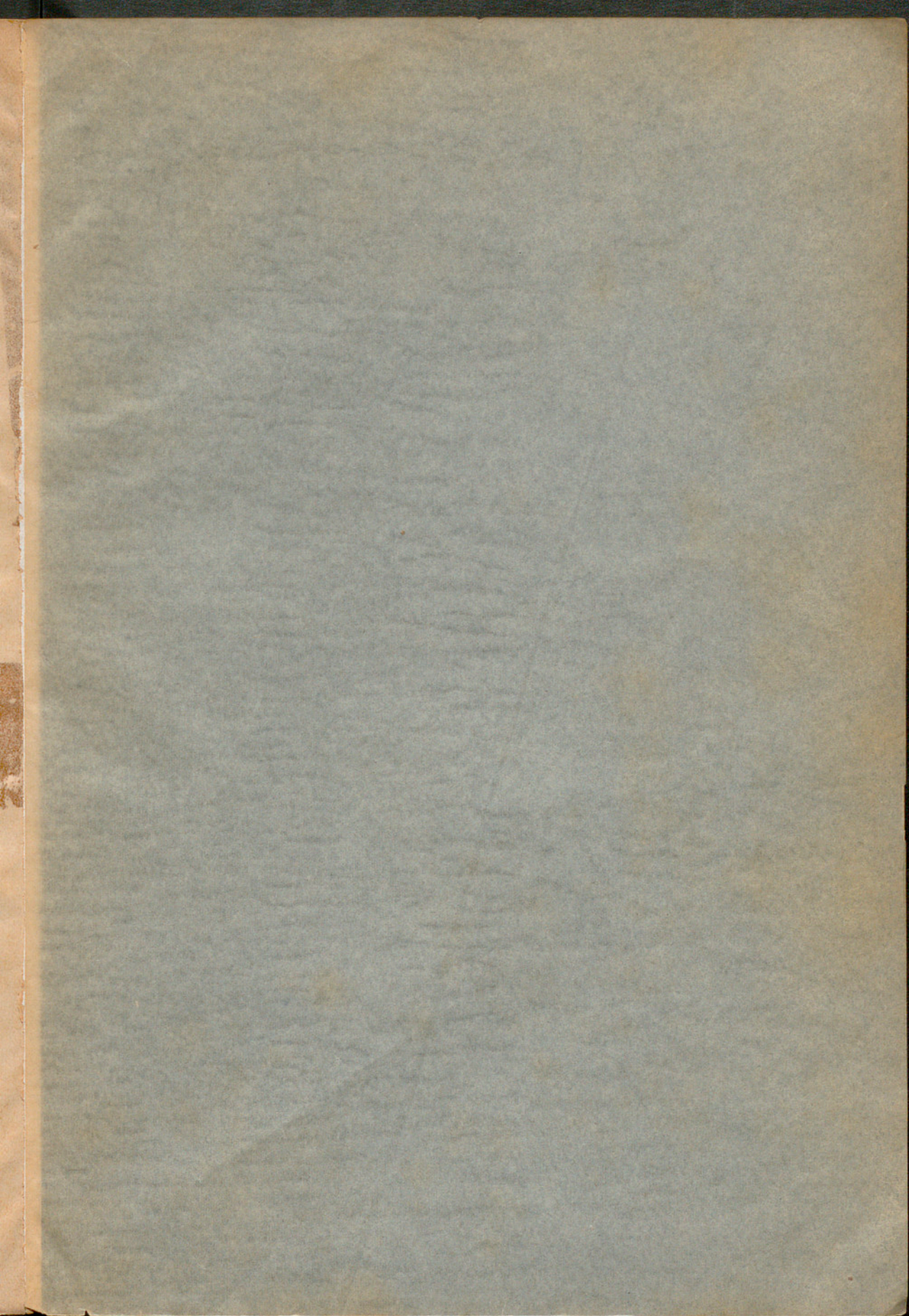
PER

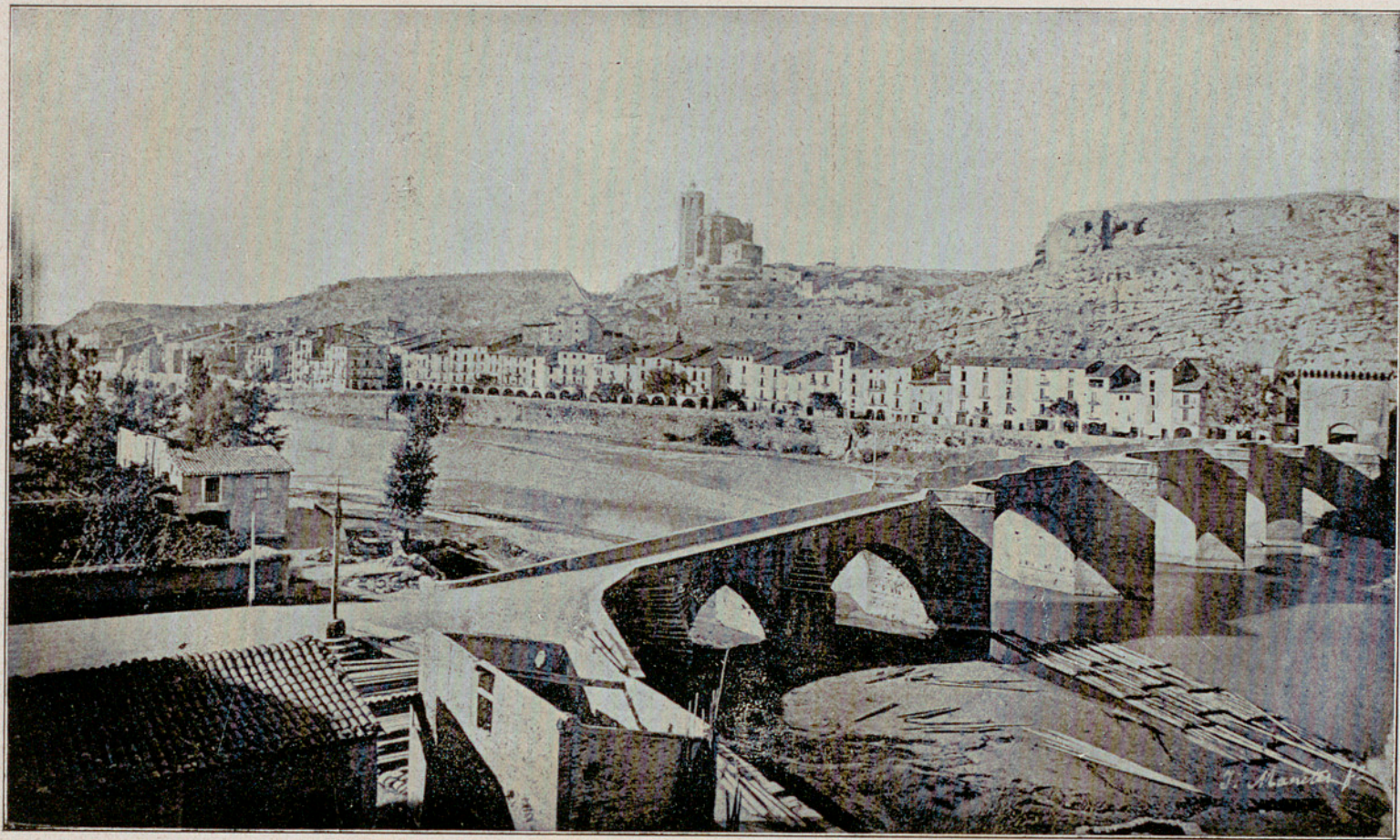
P. FRA JOSEP POU I MARTÍ

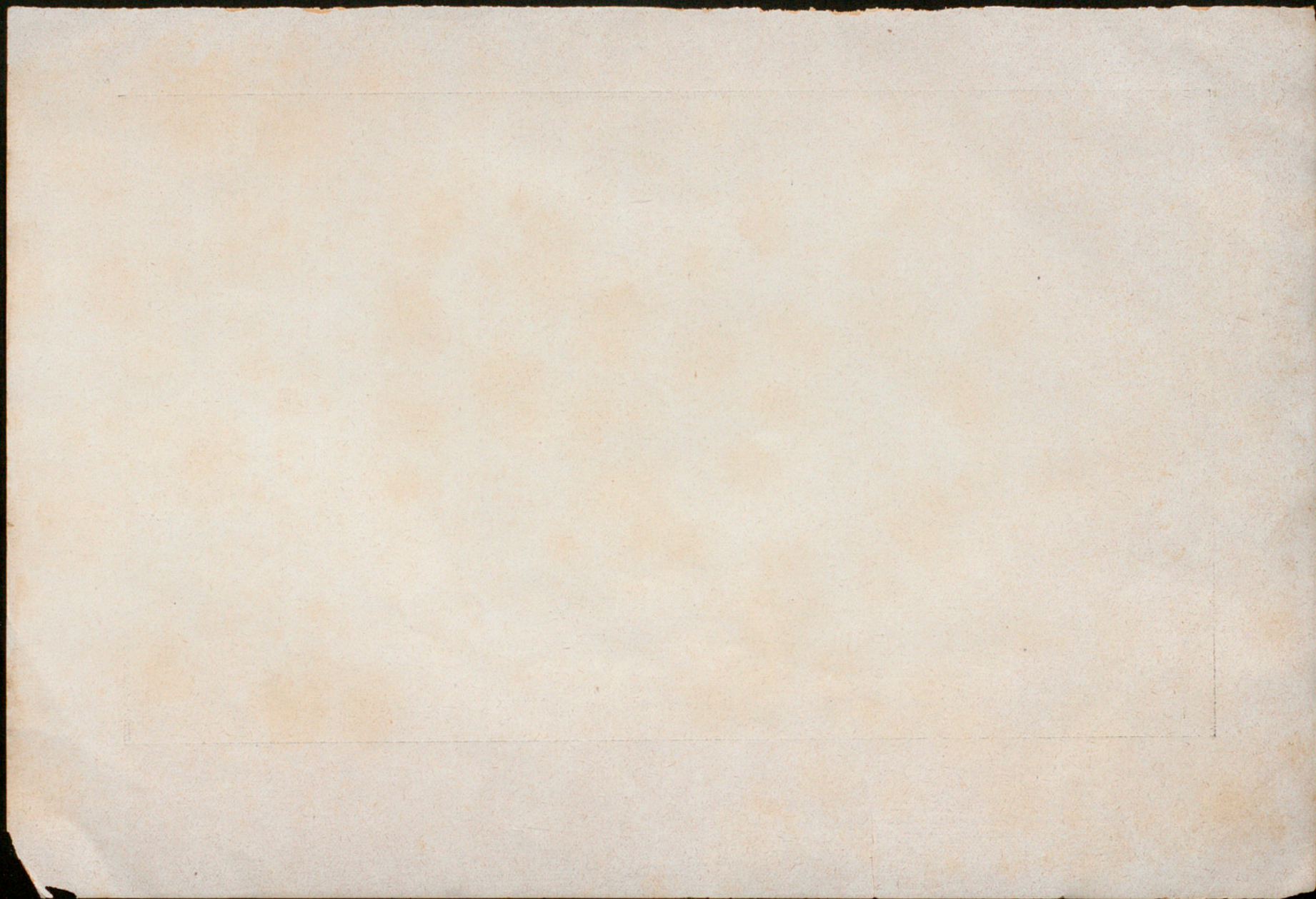


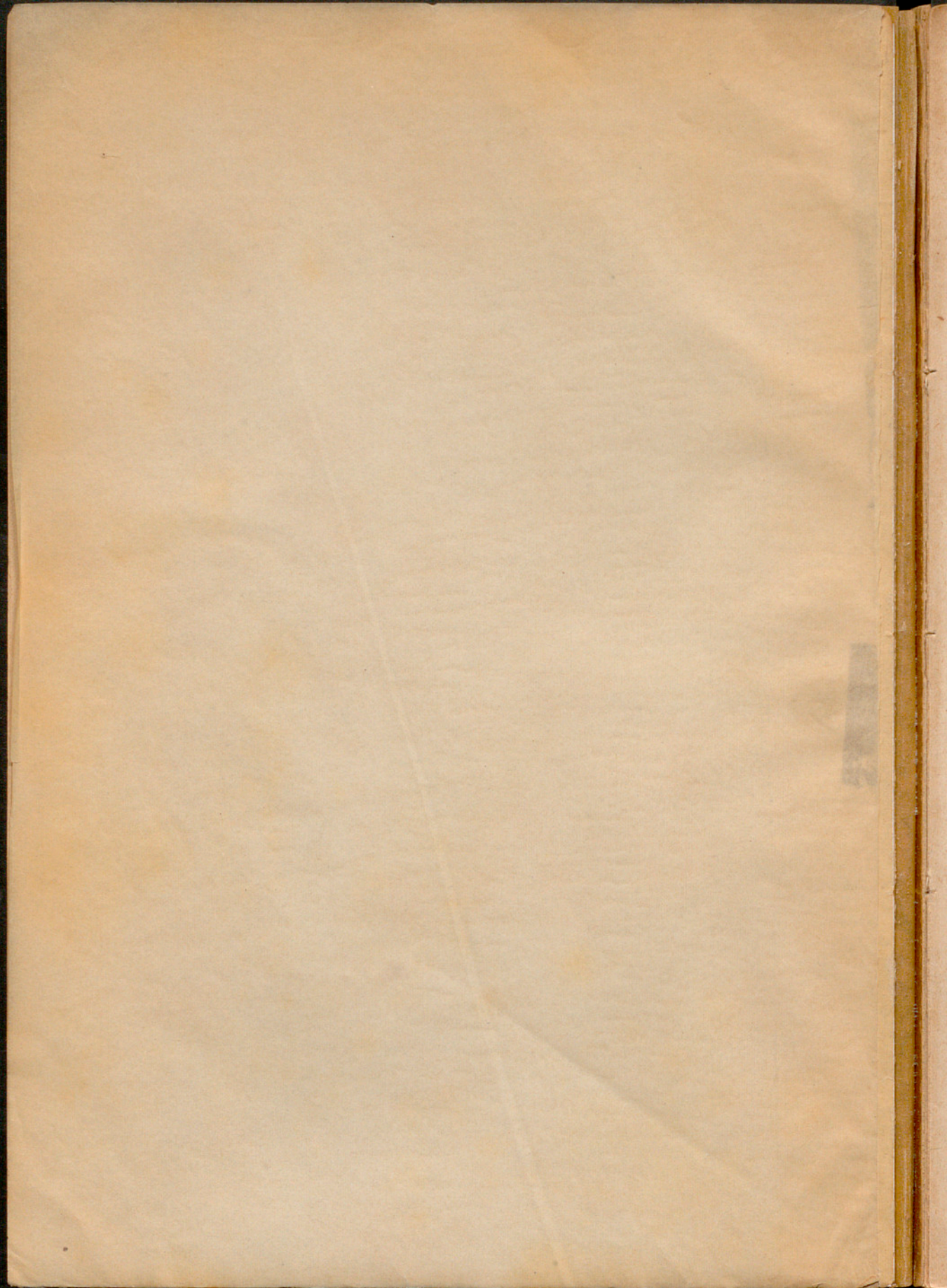


HISTORIA DE LA CIUTAT DE BALAGUER









HISTORIA

DE LA

CIUTAT DE BALAGUER

ORRA LLOREJADA AMB EL PREMI DE S. M. EL REI D'ESPANYA

D. ALFONS XIII

EN ELS

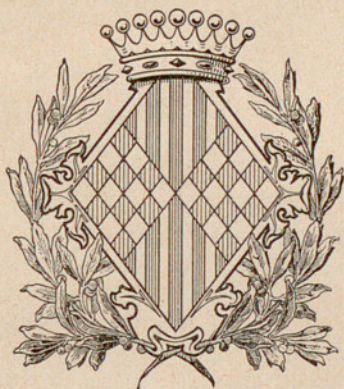
JOCs FLORALS CELEBRATS EN LA METEIXA CIUTAT EN MAIG DE 1912

ESCRITA PEL

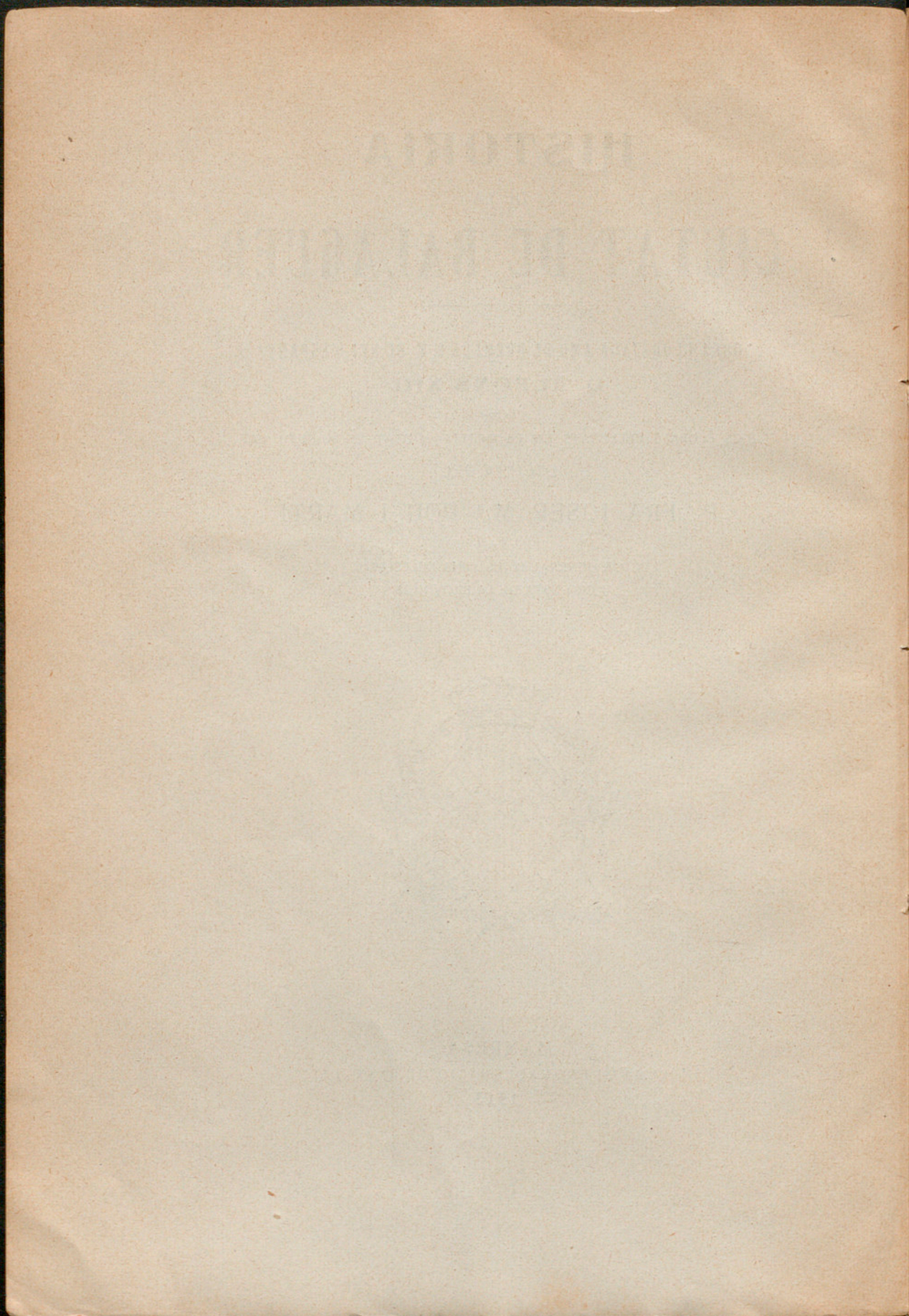
P. FRA JOSEP M.^a POU I MARTÍ

O. F. M.

LECTOR GENERAL D'HISTORIA ECLESIASTICA
I CRONISTA DE LA PROVINCIA



MANRESA:
IMPREMTA I ENQUADERNACIÓ DE SANT JOSEP
1913



NIHIL OBSTAT
RAYMUNDUS CORBELLÀ
CENSOR

IMPRIMI POTEST
FR. EMMANUEL MARCOS, O. F. M.
MIN. PROV.

Vici 3 januarii 1913.
IMPRIMATUR:
JOSEPHUS, EPISCOPUS VICENCIS

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
LIBRARY

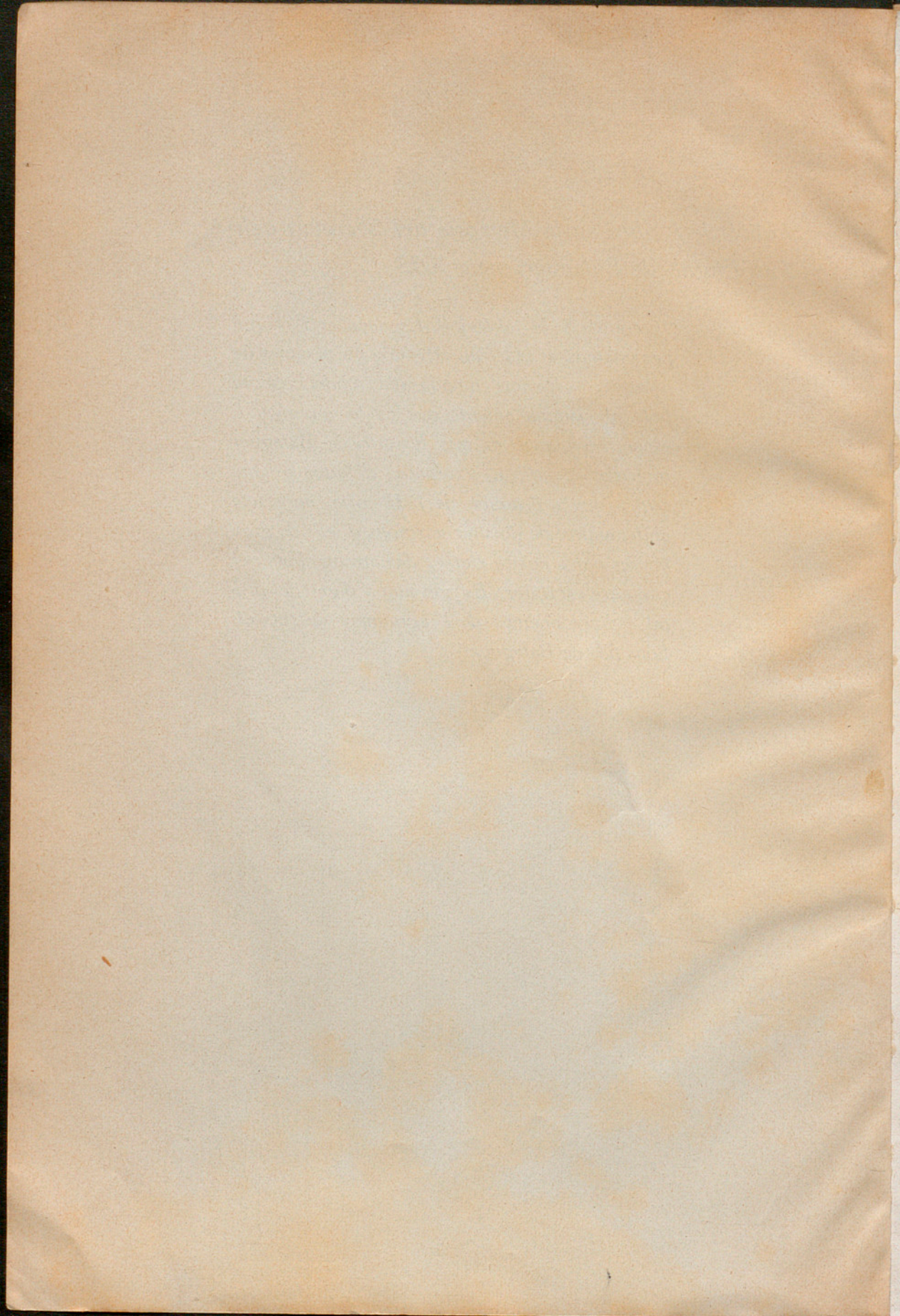
THE UNIVERSITY OF CHICAGO
LIBRARY

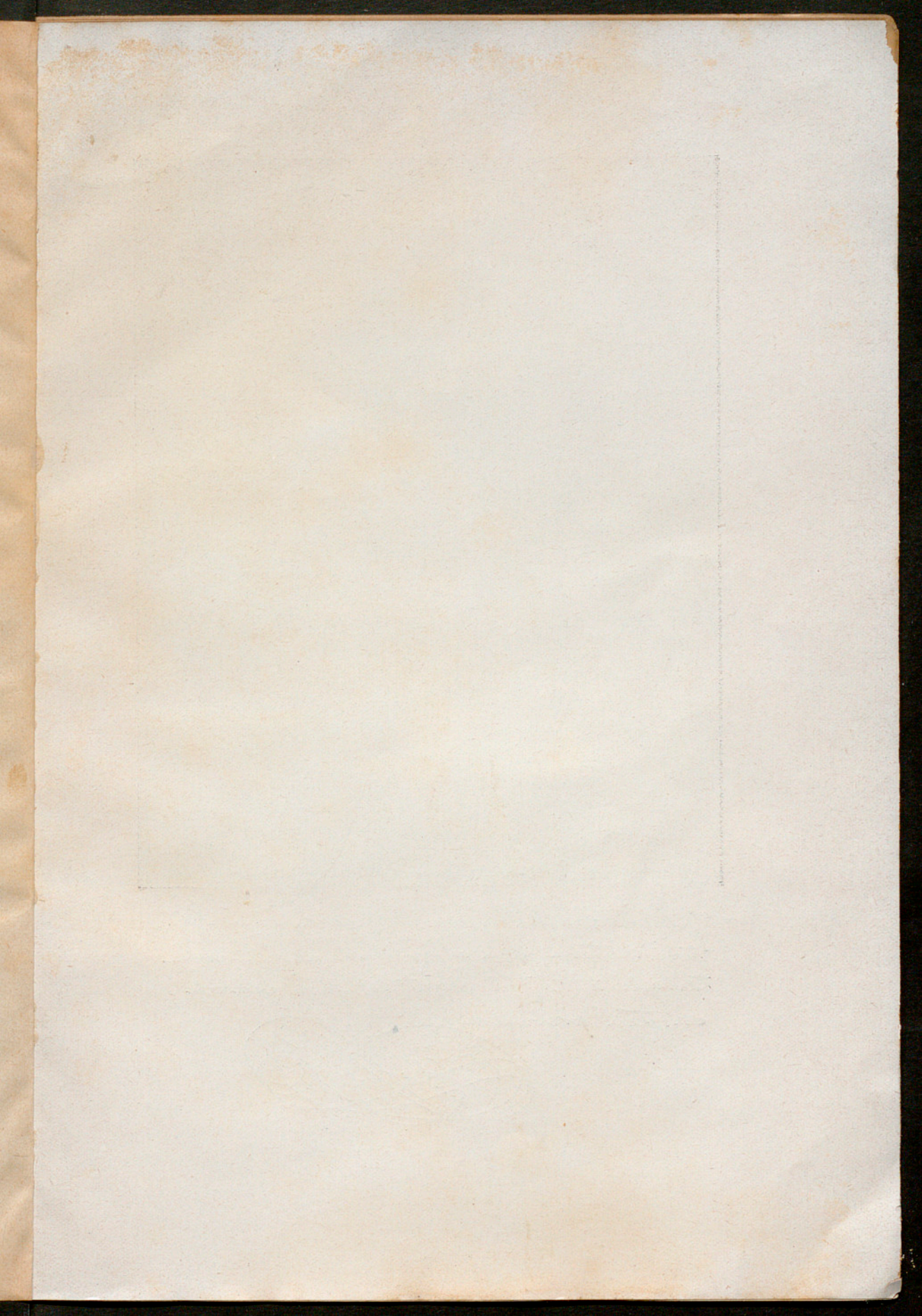
THE UNIVERSITY OF CHICAGO
LIBRARY

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
LIBRARY

*Judici de l' obra en la Memoria del Secretari dels
Jocs Florals de Balaguer, maig 1912*

“Premi de S. M. el Rey d' Espanya.— S' otorga per unanimitat al n. 98 «Historia de la ciutat de Balaguer.» Es una monografia model, escrita baix el sistema analític que'ns ha ensenyat l' escola alemanya: és una historia de Balaguer raonada, científica, exornada d' aquella alta crítica que's l' ànima de l' Historia, enriquida amb multitud de documents, molts d' ells de gran interés per a nostra ciutat i fins ara no citats per cap altre escriptor. Es son autor digne del premi i digne además de l' agraiment de tots els bons fills de Balaguer.”

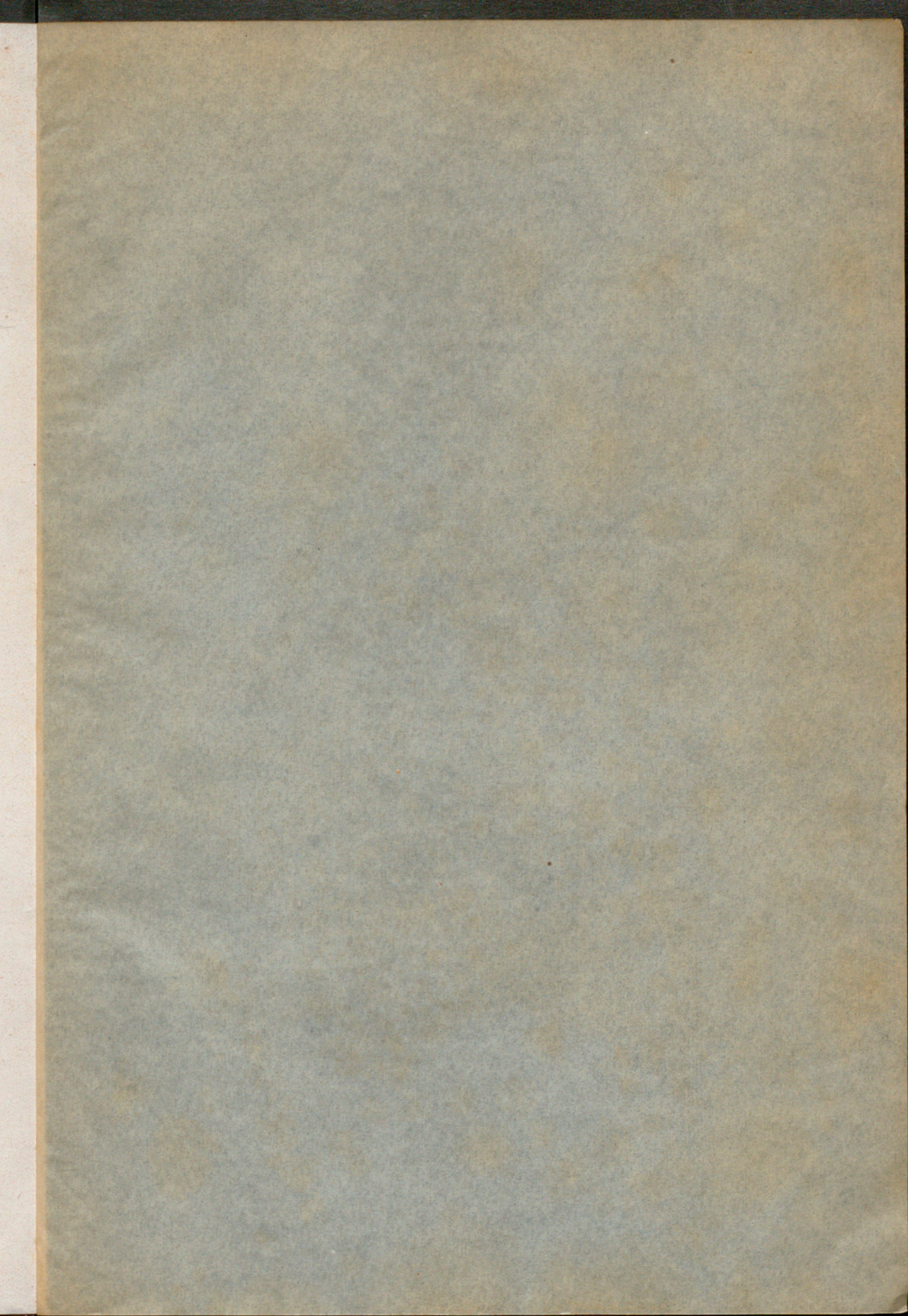


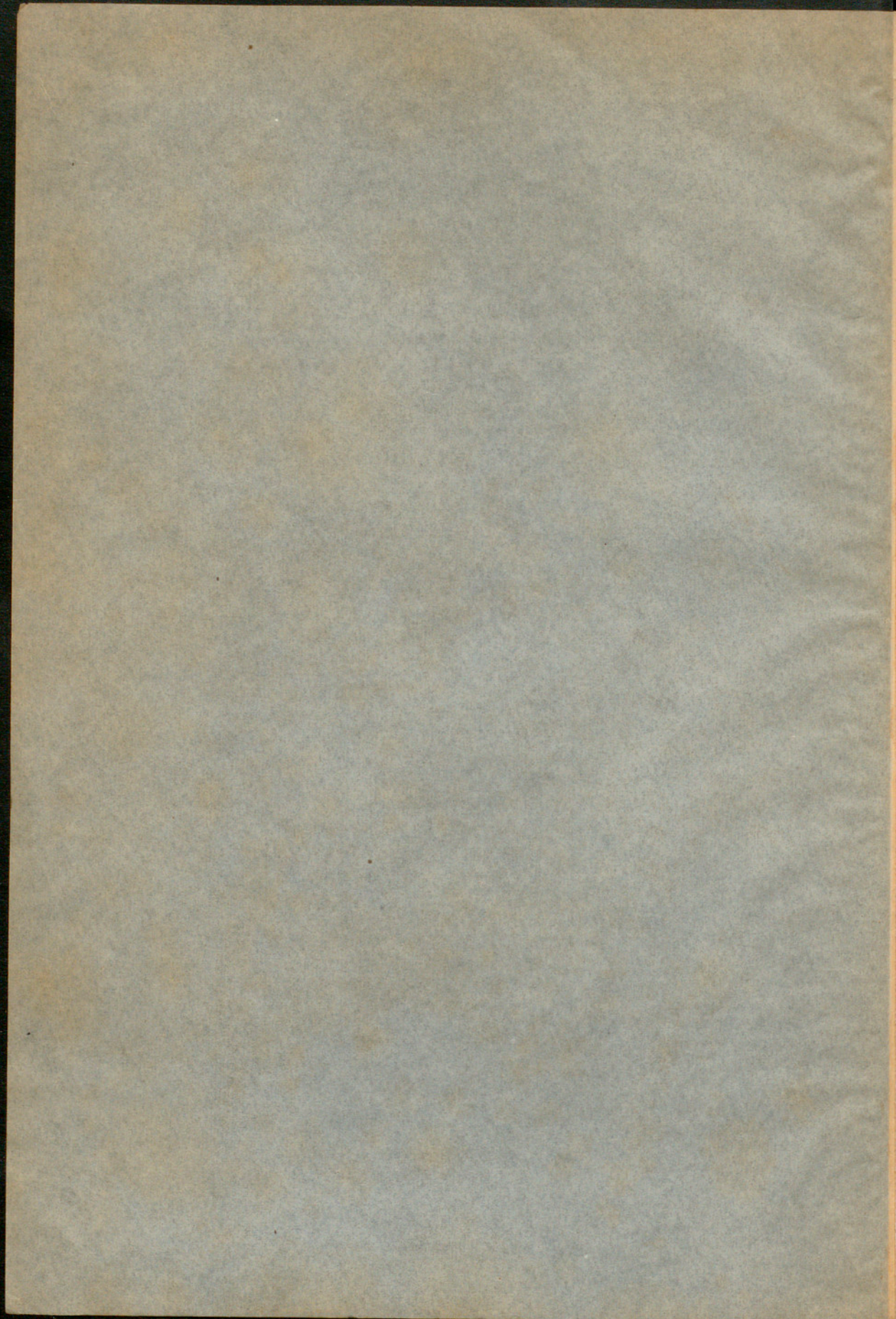




¡Hymada Cíutat de Balaguer! Siga la
teua història com el mirall al·lòut com-
templant lo teu parat et fari's correch
cel teu previndre....

Joan Trigue
e Higell





AL ECCEL·LENTÍSSIM

DR. D. JOAN BENLLOCH I VIVÓ

BISBE D' URGELL I PRÍncep SOBIRÁ D' ANDORRA

No sé perquè, Senyor, cada volta que, després de llarga absència de Balaguer, fixo 'ls ulls en aquesta ciutat, col·locat a la ribera esquerra del Segre, me commou pregonament aquesta vista. Tal vegada serà la natural afició que sento envers l' història dels temps antics ço que produeix en mí semblant fenomen anímic; lo cert és que al contemplar la llarga paret de murs que encara ben robustos resten en peu, la esplànada del famós palau i del derruit castell que gegantins s'alçaven a la part més alta de la serra, els fonaments dels quals semblen avui no sé si una visió de Patmos o millor dit, un altre Jeremies plorant sobre la magnificència passada de la ciutat, me porten insensiblement aquestes representacions a la recordança de les grans generacions que hi visqueren, deixant-hi fortament imprés llur caràcter viril, i a l' ensams me mouen a desitjar amb tota sinceritat veure novament enlairada i escampant raigs de glòria l' esplendorosa senyera d' aquesta ciutat comtal.

Ocupat amb aquestos pensaments estava quan Vos, Senyor, manifestareu el felicíssim projecte que d' alguns anys ençà teníeu concebut, la molt inspirada idea de renovar el cèlebre santuari del Sant Crist de Balaguer, i per aquest objecte se celebraren sots la vostra protecció i eficaç concurs les gran-

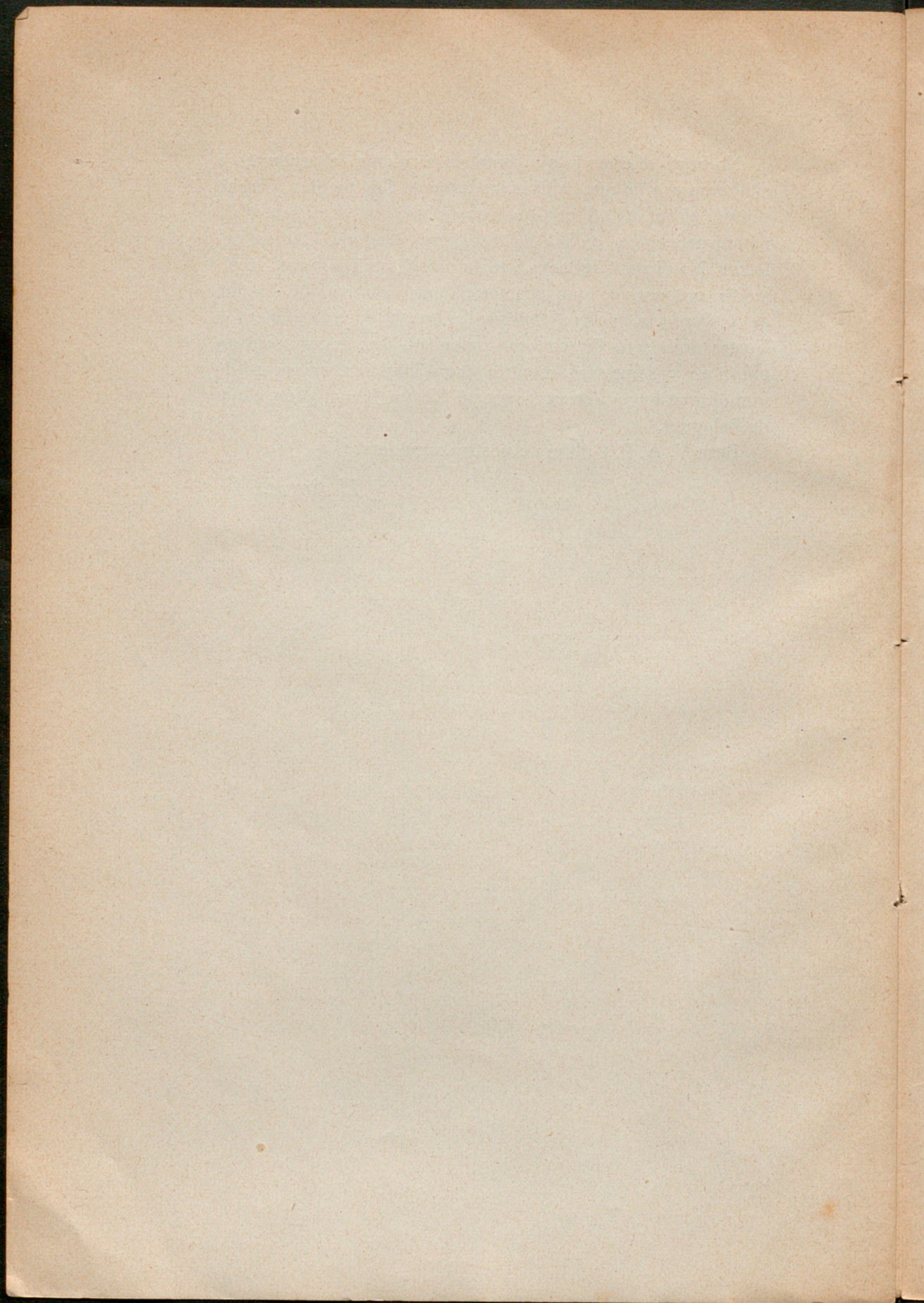
dioses festes del maig passat entre les quals tingueren un lloc preferent els Jocs Florals, on fou presentada aquesta «Historia.»—Verament que entre les proves d'amor que ha-
veu donat an aquesta ciutat, i que de cor Vos agraeixen tots els balaguerins, deù contar-s'hi el Vostre intent de que la nostra població posseís una relació verídica de les gestes de sos ciutadans avant-passats, puix que res serveix tant per a formar una il·lustre i valerosa generació com l'exemple dels propis pares, ja que, com molt bé deia Quintilià, l'Historia és la llum de la veritat, que 'ns guia, i la mestra de la vida. (Imt. II. 2), essent per lo tant ben profitós aquell consell que Baldad Suhites donava a son amic Job: «pregunta a les generacions passades i amb diligencia investiga les memories dels antics... i t'ensenyaràn.» (Job. cap. 8, v. 8).

Certament que Vos, no obstant d'ésser entusiasta protector de totes les obres bones, il·lustre Mecenas de tota noble manifestació de l'esperit humà en ciències i arts, magnífica qualitat de Vostra intel·ligència i de Vostre gran cor, reconeguda de tot-hom, no volíeu que la «Historia de Balaguer» resultés una apologia de la ciutat sens fonament en la realitat, ja que amb el Vostre recte criteri creieu que cal seguir la observació de Sèneca: «lo que 's fingit cau desseguida i torna al no res, mentres que lo que 's arrelat en la terra ferma de la veritat el mateix temps, que tot ho desfà, és ço que li dóna consistència.» (De Clem. II. I, cap. I). Aquest és el meu intent també a l'escriure aquest treball, fer obra crítica donant notes lluminoses sobre els temps passats d'aquesta ciutat, i an aquest fi s'han encaminat les investigacions fetes personalment en alguns arxius de Catalunya, puix crec que en l'edifici històric el document contemporani ha d'ésser son fonament. No he menyspreuat cap autor, vell o modern, seguint-los si, després de examinades llurs opinions, m'han semblat ben fonamentats, no poques voltes he passat per alt algunes de llurs narracions, esperant comprovar-les en l'esdevenidor, i més d'una vegada resta manifestat mon criteri contrari als mateixos.

No havia d' ésser jo qui, prenent la ploma, s' arrisqués a aital empresa, ja que 'ls flacs instruments fan perillar gairebé sempre el bon èxit d' una qualsevol obra, i en la present s' hi notará deficiencia en l' istil, laconisme exagerat i altres defectes. No obstant, tal com està, la presento a la Vostra Eccel·lencia, pregant-vos que accepteu aquesta ofrena que és filla del gran afecte que vos professa l' autor. D' aquesta manera el Vostre nom serà l' escut que defensarà i protegirà aquesta obra i a l' ensems serà, mentres tingui llegidors, un record de lo molt que haveu fet per aquesta Vostra benvolguda ciutat de Balaguer.

Besa V. A. P. l' últim de vostres servidors

L' Autor.

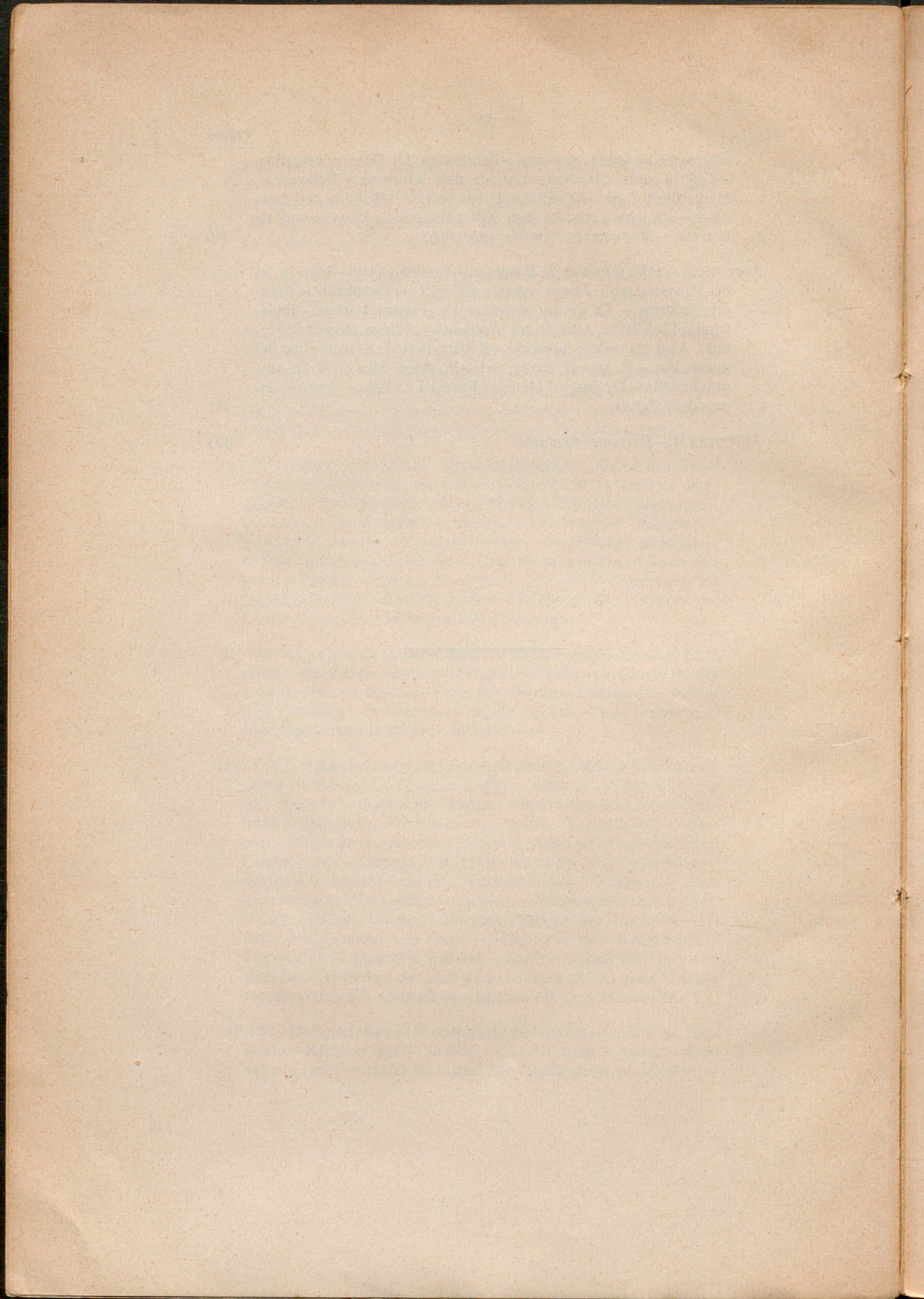


INDEX DE MATERIES

	<u>Pàgines</u>
Judici de l'obra en la memoria del Secretari dels Jocs Florals de Balaguer, maig 1912.	V
Al Excel·lentíssim Dr. D. Joà Benlloch i Vivó.	IX
CAPÍTOL I.— <i>Temps antics de Balaguer</i> .—Antiguitat imaginària.—Opinió probable.—Situació de la ciutat.—Creació de la «Marca Hispànica».—Origen dels Comtats.—Comtat d' Urgell.—Balaguer alarb.—El comte Borrell.—Ermengol de Còrdoba.—El Pelegrí.—El de Barbastre.—Ermengol de Gerp.—Capitulació dels moros de Balaguer.—Ermengol V de Moyeruca.—Setge de 1100.—Assalt al castell.—Pere Anzures.—Conquesta definitiva de Balaguer.	17
CAP. II.— <i>Repoblament i constitució de Balaguer després de la conquesta</i> .—Ermengol de Castella.—Cartes-Pobles.—Jueus de Balaguer.—Administració judicial i civil.—El Veguer i sa Curia.—Batlles.—Consell.—Paers.—Altres oficials.—Administració eclesiàstica.—Castell i murs.—Pont.—Ceques de l'horta.—Succés de les mines (?)—Esglésies antigues: St. Salvador, Sta. Maria d' Almatà, Santa Maria de l' Açuda, S. Miquel, S. Joà, església del Pont; altres esglésies.—Monestir de les Franqueses.—Monestir de les Parelles.—Monestir d' Almatà (?)—Costums.—Gremis i confraries.	43
CAP. III.— <i>Presa de Balaguer en 1211, 1228 i 1280</i> .—Ermengol de València.—Ermengol VIII.—Guerau de Cabrera.—Setge de Balaguer pel rei Pere II.—Comtat d' Urgell, feudal d' Aragó.—Setge de Jaume el Conqueridor.—La ciutat per la comtesa Aurembiax.—Pere de Portugal.—Ponç de Cabrera.—Ermengol IX.—Alvar de Cabrera.—Guerra de la noblesa catalana.—Guerres de 1274-1280.—Ermengol X de Cabrera.—Sublevació contra Pere el Gran.—Pau interior.—Gran federació contra el Rei.—Gran setge de 1280.—Episodi durant el mateix.—L' Usatge <i>Princeps namque</i> .—Entrada del Rei a Balaguer.	87
CAP. IV.— <i>Balaguer durant el govern dels últims Comtes</i> .—Transferiments de la ciutat.—Furs, fires i mercats. Altres privilegis.—Fun-	

dació dels Frares Predicadors.—Namfós d' Aragó.—Jaume d' Aragó i Cecília de Comenge.—Monestir de Santa Clara.—Pleit entre Balaguer i el Bisbe d' Urgell.—Tradició del Sant Crist de Balaguer.—Santa Maria.—Franciscans a Balaguer.—Pere d' Aragó.—Casa de la Comtesa.—Privilegis den Pere.	113
CAP. V.— <i>Jaume el Desdítzat</i> .— <i>Compromís de Casp</i> .—Jaume d' Urgell.—Estat del reialme d' Aragó a la mort de Martí l' Humà.—Quadre genealògic.—Preliminars del Compromís de Casp.—Sobre la conducta de Sant Vicents Ferrer.—Drets del Comte d' Urgell.—Drets de l' Infant de Castella.—Exclusió de na Violant.—Exclusió de les demés dones.—Id. de Lluís de Calabria.—Id. del Comte de Prades i Duc de Gandia.—Id. den Jaume.—Sentencia en favor den Ferràn d' Antequera.—Declaracions de Sagarriga i Vallseca.—Proclamació den Ferràn.—Algunes observacions.—Parers contraris. . .	139
CAP. VI.— <i>Jaume el Desdítzat</i> .— <i>Setge de Balaguer</i> .—Actitut den Jaume després del Compromís de Casp.—Conducta de la comtesa Marguerida.—Confederació contra en Ferràn.—Principi de la guerra.—Comença el procés contra el Comte.—Grau setge de Balaguer.—Defensa de la ciutat.—S' apreta el setge.—El <i>Princeps namque</i> .—Ultima intimidació.—Presa de la Casa de la Comtesa.—Tractatives per a la retició.—Episodi de la barba (?) — El Rei comunica als regnes la victòria.—Entrada del Rei a Balaguer.—Mort natural del Comte d' Urgell.—Conseqüències de la guerra.	165
CAP. VII.— <i>La Casa de Castella, Senyora de Balaguer</i> .—Donació de la ciutat.—Sentiments autonomistes dels balaguerins.—Guerra contra Joàn II.—Guerra segona.—Carta dels Deputats a Balaguer.—Actitut dels ciutadans.—Desunions.—Entrada del Rei.—Fi de la guerra.—Modificacions en la Paeria.—Insaculacions.	205
CAP. VIII.— <i>Balaguer durant la dominació dels Haubsburs</i> .—Transferiments de Balaguer.—Ferràn el Catòlic.—Carles I.—Felip II.—Felip III.—Felip IV.—Guerra del Roselló.—Guerra dels Segadors.—Conducta de Balaguer.—Fortificació de la ciutat.—Socors donats a Almenar.—Perills de la població.—Petició d' homes armats desde Tremp i altres punts.—Campanya de 1644.—Victories de Felip de Silva.—Balaguer favorable a Felip IV.—Setge de Lleyda.—Balaguer se dona a les armes del Rei Catòlic.—Canvi de fortuna en favor del francès.—Grans lluites a Llorenç.—Presa de Balaguer per Harcourt.—Tiranía dels francesos a la ciutat.—Conspiració dels balaguerins.—Derrota de la guarnició francesa.—Nobles accions bèl·liques dels ciutadans.—Privilegi de <i>Molt Lleal</i> .—Traslació del Sant Crist.—Fundació dels PP. Carmelites.—Id. dels PP. de l' Escola Pia. . .	225
CAP. IX.— <i>Balaguer durant la dominació borbònica</i> .—Guerra de Successió.—Balaguer per l' Arxiduc.—Bervick pren la ciutat.—Altra volta la ciutat en poder de Carles III.—Balaguerins principals que	

defensaren an aquet monarca.—Represalies del Govern vencedor. —Guerra contra Napoleó.—Entrada dels francesos a Balaguer.— Montardit d' Ager.—Destitució de son batalló.—Retirada dels fran- cesos.—Principals fets del segle XIX a Balaguer.—Estat present de la ciutat.—Monuments.—Dolces esperances.	250
APPENDIX I.— <i>Fills il·lustres de Balaguer</i> .—Familia Cortit.—Pere IV, el del Punyalet, rei d' Aragó.—Jaume d'Urgell «el Desdixat».—Fran- cesc Satorres. — Dr. Jeroni Merola.— Dr. Gaspar Portolà.—Il·lus- tríssim Lleó Trilla, Abat de les Avellanes.—Il·ltrim. Bartomeu Mo- relló, Abat del mateix monastir.—Il·ltrim. Pere de S. Joà, Abat del mateix lloc.—P. Joà B. Gener, S. J.—P. Josep Rius O. F. M.—Ig- nasi Graells.—Dr. Josep Sorribes i Ruiz del Castillo.—Josep Cam- pabadal i Calvet.	313
APPENDIX II.— <i>Part documentaria</i>	323



CAPÍTOL PRIMER

Temps antics de Balaguer

Al pendre la ploma per a penetrar en els temps prehistòrics de la present ciutat ens trovem amb l'incertesa i la foscor que aturen el nostre pas: a la fi Balaguer no havia d'ésser de condició diferent d'altres poblacions il·lustres la qual antiguitat es estava embrollada per alguns escriptors, atents solzament a proporcionar desconegudes glories als països per ells descrits; però 's ben cert que, si 's vol construir un edifici ben fonamentat, cal avui día fer passar pe 'l cedàç d'una justa crítica, aqueixes narracions d'homens d'altra banda eruditíssims i dignes del nostre respecte.

Era opinió den Feliu de la Peña, que Balaguer fou fundada pel rei Sicor (1), i Pujades ens recorda (2) alguns autors renomnats que atribuiren son origen a Hèrcul, dient que aquest personatge que tanta importancia ha adquirit en la mitologia espanyola, trobant-se dalt de la serra en qual falda jau aquesta població, i mentres se realitzava a sa vista una tremenda lluita, digué amb veu forta «¡Oh quam urgens bellum!» i d'aquest crit (*balatus*) ne sortiren, segons aquell escriptor mateix les dues paraules: Urgell (*quasi urgens bellum*), com diu el cultíssim humanista Llorens Val·la (3), i Balaguer (*balatus*), nom donat al crit propi de l'anyell.

(1) Anales de Cataluña. Llib. II, cap. XIV, (Barcelona 1709) pàg. 39.

(2) Crónica de Catalunya. Llib. I, cap. XXII, (Barcelona 1829) pàg. 68.

(3) Laurentii Vallensis. P. R. Historiarum Ferdinandi. R. Aragoniæ, libri tres. Llibre I, bi.

La *Marca Hispànica* (1) senyala un' altra conjectura que, si no 's tant extravagant com les anteriors (2), dista molt de satisfer-nos, encara que 'l diligent historaire Monfar (3) la tingué per passable. Segons ella *Balaguer* és un nom compost, la qual primera síl·laba *Bal* fou afegida posteriorment a la segona *Ager* (vall); amb aquest segon nom era coneguda tota la comarca de Balaguer i se troba algunes vegades amb la variant *Areger*. An aquesta regió s'apliquen les paraules de l' Abad Biclarens (4). La primera síl·laba *Bal* és, segons la mateixa opinió, d' època aràbiga i vol dir *senyor*; i aixís Balaguer significaria senyora o dominadora de les valls, lo qual tindria verament significació adaptada, puix que Balaguer fou capital del comtat d' Urgell i per consegüent senyora de tantes valls i territoris.

Diu el docte Sr. Balari i Jovany en son preuat llibre: *Orígenes históricos de Cataluña* (5) que a Balaguer s' hi trobava el *Ligeum spatum*, (Löfl), el nom vulgar del qual és espart, i, en opinió del botànic Antoni Ciprià Costa (6) an això 's deu, sens dubte, el nom de Balaguer. Aquest nom té relació amb la paraula francesa i provensal *balai*, que en català és bàlac i és lo mateix que *balai* en sa primitiva significació de jonc o de ramatge. No obstant, el Sr. Cañes, esmentat per en Pleyàn de Porta en *Guía de la comarca del Noguera-Pallaresa* (7), vol que *Balaguer* signifiqui el munt de palla que resta a l' era quan se neteja el blat.

Se diu i és repeteix molt que aquesta ciutat era coneguda, ara fa més de dos mil anys, amb el nom de *Bargusia*, que rebé benígnament als ambaixadors romans que hi anaven per a re-

(1) Llibre II, col. 216 i 217.

(2) Aixís les calificava ja Esteve Corbera «Catalunya ilustrada.» — Nàpoles 1678, pàg. 149.

(3) Historia de los Condes de Urgel, I. Barcelona 1853, pàg. 17.

(4) «Leovigildus rex Agerenses montes ingreditur». — *Marca Hispànica*, ll. e. col. 217.

(5) Barcelona 1899, pàg. 194.

(6) Introducció a la Flora de Catalunya. (Barcelona 1877; pàg. 259, número 2200. «Espart.») En terrenos estériles, yesosos, margáceos, salinos de la Segarra y del Urgel; Balaguer, Avellanas, etc.»

(7) Lleyda 1885, pàg. 35, nota 1.

treure 'ls de la societat que havien feta amb els cartaginesos, segons afirma Titus Livius: «Legati Romani ab Cartagine, sicut his imperatum, in Hispaniam, ut adirent civitates et in societatem pellicerent aut averterent a Pœnis trajecerunt. Ad Bargusias primum venerunt, a quibus benigne excepti, quia tædebat imperii Punici, multos trans Iberum populos ad cupidinem novæ fortunæ erexerunt.» (1) Pero hi ha alguna dificultat en aquesta identificació, ja que 'l mateix escriptor deixa comprendre que 'ls *bargusis* habitaven a l'altra part del Ebre. El mateix autor que fa notar aquesta particularitat distingeix dues menes de *bargusis*: aquestos de que hem parlat i uns altres dels quals ens conta el mateix Titus Livius (2), que foren subjugats per Aníbal juntament amb els Ilergetes i Ausetans; més aquesta *Bargusia*, o millor *Bergusia*, o ha deixat d'existir, o, segons sembla, deu ésser *Barbastre*. No neguem la possibilitat de l'identificació amb l'actual Balaguer, però manquen proves per a que pugui ésser admesa com històrica aquesta conjectura del traductor de les obres de Tolomeu (3).

Hi hauria una raó forta per a atribuir a Balaguer una antiguitat de dos mil anys per lo menys, en la inscripció que 'ls *Dumviri* dedicaren a Calígula, en la qual ja's parla de *Balagarium*, si aquesta inscripció se pogués referir solzament a Balaguer, com sembla creure-ho en Caresmar (4); més no és sols aquesta ciutat catalana la que porta el nom de Balaguer, sino que també surt molt en l'Historia *Balaguer* o *Balaguier* de França, de qui ja'n parla una donació de la comtesa Ava en l'any 962, (5) i se troba sovint en altres documents (6), sense

(1) T. Livii opera. Ll. XXI cap. VI. pàg. 169. Pàdua 1751.

(2) Anibal... Ilergetas; Bargusiosque et Ausetanos et Aquitanium..... subegit. ll. e. cap. VII, pàg. 173.

(3) A. Coy, «Sort y Comarca Noguera Palleresa.»—Barcelona 1906 pàg. 480. n. 2.

(4) Carta de Caresmar al Baró de Linde en «Periódico Universal de Ciencias y Artes.»—Barcelona 1824.

(5) Publicada en «Marca Hispánica.»—Appendix, col. 879 seg.

(6) Document de l'any 1167 en «Histoire Général de Languedoc.» Tom. VIII. Tolosa 1879 col. 271-272; text en el tom. VI, 27. = Doc. de 1171, ll. e. t. VIII col. 276; text, VI 276. = Doc. de 1201, ll. e. t. VIII, col. 467; text, VI, 194. = Vegi's també ll. e. t. III, c. 722-724; IV, c. 475.

contar Balaguer del Coll de Balaguer, prop de Tortosa, que apareix ja en 1117 (1). No obstant tinc per molt probable que dita inscripció dèu referir-se a la nostra ciutat, i si aquesta suposició resulta veritable, cauen per si mateixes les conjectures dels que li han volgut donar origen alarb. Es doncs, en temps de Calígula que probablement trobem esmentada la ciutat de Balaguer amb el nom llatí *Balagarium*, pero se 'ns fon dit nom en la Historia desde aquella època fins al any 864 en que alguns monjos, tornant de Saragossa, passen per aquesta ciutat, com se refereix en el propi itinerari, que diu: «*ad Balagirum oppidum juxta fluvium Segarim*,» prop del riu Segre (2). Després ja no la veiem recordada fins al març de 1035 dins una donació del comte Ermengol «el Pelegrí» (3).

Diguem quelcom de la situació antiga d'aquesta ciutat. ¿S'alçava Balaguer en els primers segles de sa fundació, al costat del riu, com ara, i circumscrita dintre 'l lloc que volten les actuals muralles, o bé dèu sostenir-se que fou edificada damunt el plà d'Almatà (4), avui conegut per *El Real*, on existeix la propietat del Sant Crist? Moltes són les raons que inclinen a creure en la probabilitat de la segona opinió defensada vigorosament pel Dr. Francesc Borràs, fill d'aquesta ciutat, qui en 1802 terminà un notable manuscrit que tinc davant meu. «Se reparan en el referit Pla del Real i en sos vessants i caients vestigis de parets, empedrats, sitges, muralles i torres o baluards entre sol-ponent i tramontana. Sembla que aquestes parts estaven defensades per una cordillera de muralles de la extensió de mil passes, construïdes d'unes pedres de no petita magnitud i d'altres de no regular grandaria i entreteixides aquestes

(1) Arxiu de la Corona d'Aragó. Pergs. de Ramon Berenguer III. n. 202.

(2) Marca Hisp., col. 335-336.

(3) Marca Hisp., col. 1059.

(4) Alguns escriptors volen que aquest nom d' *Almatà* vingui d'una gran lluita que hi tingueren els cristians i els sarraïns on l'exèrcit dels primers matà innombrables deixebles del Corà. Les formes antigues *Almata*, *Olmacta* amb que és designat dit plà semblen realment confirmar la procedència del verb llatí *macto*, però manquen els documents per a sostenir aquella tradició.

muralles a certes distàncies de vestigis de moltes torres vestides de pedra, igual a les referides, amb llur ànima o interior de terra molt apretada, de les quals encara 'n resten senyals. Sembla, doncs, que'n el dit pla hi havia antigament una població.» Són observacions del Dr. Borràs.

En els documents més antics que 'ns parlen de Balaguer apareix l'església d'Almatà com parroquia, i ho continuà essent fins al any 1350, que amb motiu de la disposició de D.^{na} Cecília de Comenge, concedint dit santuari a les monjes Clarises, fou començat el temple de Santa Maria. Es veritat que, després dels setges del segle XI i XII, Balaguer restà casi del tot arrasada; més, al tornar-s'hi a repoblar la ciutat sembla que si s'erigí de nou la parroquia a Almatà, en lloc de posar-la on és avui Sant Salvador, la qual església data del segle XI, fou perquè abans dels setges ja existia en aquell lloc la mateixa església parroquial. Sabem per documents molt antics que prop de la església d'Almatà hi havia el cementiri dels cristians, aixís com devall, allà on és avui el convent de Sant Domingo, hi existia el dels sarraïns (1). Sembla, doncs, que la població de baix data dels temps dels moros, mentres que 'ls cristians habitaven en l'antiguitat dalt al Real. Del contrari no 's compendria com els balaguerins fabriquessin llur parroquia en un lloc tant distant, i qual pujada és tant incòmoda, poquent-la construir en mig de les cases.

L'esmentat Dr. Borràs vol treure un argument de la posició de la església d'Almatà, la porta principal de la qual mirava a ponent, (2) i per lo tant, diu, el poble també devia estar construït a la part de ponent; més, a nostre judici, no te gaire força aquesta observació, puix que an aquell temps hi havia tirada a edificar les esglésies amb l'entrada a ponent i el cap a llevant: un exemple el tenim en el testament del comte en Pere de l'any 1408, on consta que la capella del castell d'aquesta

(1) Testament de 28 de juny de 1172.—Arxiu de l'abadiat d'Ager, n. 347.

(2) Encare se veu aquesta porta que's la de la antiga capella del St. Crist.

ciutat tenia el cap a llevant (1). La mateixa direcció trobem en les esglésies de Sant Salvador i de Sant Domingo d'aquesta ciutat.

Confirma la existencia de l'antigua Balaguer a Almatà el testament de Pere de Campterres, de 4 de desembre de 1177, pergami que he trobat en l'arxiu de la catedral de Lleyda (2); dit personatge dóna al abat d'Ager, Ramón, les cases que posseïa en el barri d'Almatà. Se veu, doncs, que encara restava allà dalt, en el segle XII, un barri de cases, però que a poc a poc anà desapareixent fins restar-hi solzament el santuari i la casa de la confrària d'Almatà.

El dia 21 de desembre de 1381 se celebrà a Balaguer un conveni entre 'ls Paers i Concell de la ciutat per una banda i per altra l'Aljama dels jueus, els qui vivien aquí en gran nombre (3). En aquesta concordia diuen els procurador i 'ls síndics dels jueus, el mestre Itach Deus el salv i Salom Abram, que antiguament els jueus habitaven en cases propies dins la ciutat, però que «després se varen separar edificant la Jueria que ara tenen on no hi havia més que camps i horts.» La Jueria era desde'l segle XIV a la part del mig-dia, açò es, allà on és avui el carrer de Sant Josep, que s'anomenà en altre temps carrer de la Jueria o Carretera. Tenien els jueus també cases al voltant de dit barri i, segons aquest document, no havia estat edificada aquella part de ciutat, puix que hi havia solzament camps i horts. Si ab aquesta circumstancia hi juntem la de no ésser tampoc edificat el carrer del Pont, que és relativament modern, i treiem altres parts de la ciutat inhabitades aleshores, tindrem que dificilment podia reunir-se allà on és avui la ciutat tanta multitud de cases de cristians, sarrains i jueus, amb llurs temples, sinagoga i

(1) El text el porta Monfar. «Hist. Con. Urg.» II, p. 269.

(2) Armari F., caixó O., n. 1002.

(3) Arxiu municipal de Balaguer, n. XXXVIII. (Hi ha dues sèries de perg.; 1.^a Privilegis, 2.^a Cequies i Molins: els d'aquesta segona sèrie els notaré amb xifres romanes). Al parlar aquí del nostre arxiu municipal dec fer constar mon tribut d'admiració envers el digne Secretari D. Maties Vall pel gran treball que ha esmerçat en la ordenació de dit arxiu i mon agraïment per l'amabilitat amb que m'ha facilitat el registre dels manuscrits en aquell continguts.

mesquites, com ho suposen els documents del segle XI. De tot lo dit se dedueix amb molta probabilitat que antigament la ciutat de Balaguer estava construïda en el pla d' Almatà i que durant la dominació musulmana fou traslladada al costat del riu.

Si trista fou la sort dels últims reis visigots a causa de llur tirania i els excessos del mal govern, així mateix fatalíssima va ésser-ne la caiguda. L' any 711 els moros, aconduïts per Muza, penetren dins Espanya seguint les petjades dels traidors de la Patria i com a formidable allau i terrible plaga s' escampen per la península i la dominen tota, si descomptem una regió d' Asturies, on començà la Reconquesta. Al pas avassallador de la Mitja Lluna s' hi oposà Carles Martell però sobre tot Carlemany i son fill Ludovic que vingué a combatre als moros a Catalunya, fonamentant aquí la regió «Marca Hispànica», que abarcava casi tota la moderna Catalunya. Balaguer, doncs, amb tot nostre país caigué en mans dels moros a principis del segle VIII, si bé és veritat que una centuria més tard fou guanyada pels francs qui per conseqüència ne resultaren senyors (1). Però no trigà a esmortuir-se la magnificència de l' imperi carlovingi, minvà son poder ràpidament, i se desfé finalment en bocins, aixís és que no hem d' estranyar, que 'ls miserables successor del Gran Emperador deixessin als catalans abandonats a llurs propis recursos: amb aquestes circumstàncies se referen els sarraïns i adquirint un valerós cabdill, el terrible Almanzor, altra vegada Espanya entera se vegé dominada pel ceptre mahometà restant en part frustrats els fruits de la tant fatigosa Reconquesta.

Si havem de creure al gran analista Zurita (2), seguit per en Monfar (3), Carlemany dividí la «Marca Hispànica» en nou comtats, nou vescomtats, nou nobilitats i nou valsassories (4);

(1) Es fals lo que diuen molts escriptors que Carlemany vingué en persona a conquerir Catalunya.—Bofarull, «Hist. general de Catalunya» II. pàg. 79.

(2) «Anales de la Corona de Aragón» llib. I, cap. 3.—Saragossa 1669, f. 6.

(3) Hist. Con. Urg. I, pàg. 267.

(4) Se troben realment en aquest temps els *vassi dominici*. (La Marca Hisp. col. 779), paraula treta del llatí barbre. Hi havia vassos imperials i vas-

mes aquesta suposició sembla una reminiscència de la fàbula dels nou Barons que juntament amb les gestes d'Otger Català engrescaren tant fàcilment l'ingeni pueril den Tomich. Es sumament difícil, com ho reconeix en Zurita (1) i també en Bofarull (2), teixir l'història clara i precisa dels antics Comtats, puix estàn tant plenes de dificultats les notícies que'n tenim que necessitem vinguin a ajudarnos nous raigs de llum que tal vegada ens proporcionaran futurs descobriments en els arxius. Es cert que en la primera meitat del segle IX existiren en el nostre país, que avui anomenem Catalunya, alguns comtes que tenien jurisdicció damunt d'una gran part d'aquest territori. Carlemany escrivia en 812 a vuit comtes de la Marca, entre els quals s'hi troba un Ermengol que alguns, sense cap raó, l'han fet Senyor d'Urgell, essent aixís que ho fou d'Ampúries (3); dels altres set solzament ne coneixem els comtes Bera de Barcelona, Gaucelí de Rosselló, Odiló de Besalú (4). Un poc mes tart apareixen els Comtes de Pallars (5), Cerdanya (6), Girona (7) i Urgell: governava aquest darrer país ja en 819 un personatge anomenat Seniofred (8).

El primer Comte de Barcelona fou un tal Bara, constituït per l'Emperador Franc, i governà fins al any 826, en que tingué per successor al comte Bernat i, després d'aquest, governà en Jofre el Pilós, en qual temps obtingué Catalunya l'independència, com ho defensen greus escriptors (9). Segons açó, en Jofre dominava sobre Urgell i n'era Comte çòm doncs vingué aquest

sos comitals. Bofarull «Hist. Catal.» II, p. 103. Sobre'l nom de comtat vègi's «Lo Montjuich de Barcelona» en «Memorias de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona» Tom. VIII, pàg. 329.

(1) «Anales de la Cor. Arag.» Ll. II. cap. 10, fol. 14.

(2) «Hist. Catal.» II, 129.

(3) «Marca Hisp.» col. 297, i «Histoire du Languedoc» Any 812, col. 474.

(4) «Hist. Languedoc» ll. e. 474-477.—Zurita, ll. e. fol. 6.

(5) «Marca Hisp.» col. 764.

(6) Id. ibid., ll. e.

(7) Id. ibid., col. 779.

(8) Id. ibid., col. 762 i 766.

(9) Amb un document del any 961, trobat per l'historiaire Bofarull està demostrada la veritat d'aquesta opinió tant debatuda.—Balari, «Orig. hist. Catal.» pàg. 337.

comtat a les seves mans i com després tornà a separar-se del comtat de Barcelona? L'historiador dels Comtes d'Urgell explica aquesta successió d'una manera certament arbitrària i que, per lo tant, no havem de seguir. Diu [que el primer comte d'Urgell conegut és Ermengol de Moncada el territori del qual tornà al morir en 820, poc mes o menys, al Emperador francès i d'aquest passaria a Jofre el Pilós (que fa viure fins a 912, confonent aquest últim amb son fill d'igual nom), i del Pilós el rebria son germà Mir, qui ja era comte del Rosselló, Cerdanya i Besalú, i finalment assegura que 'l Pilós instituí comte d'Urgell son fill Sunyer o Seniofred, que creu germà de un tal Rodolf, monjo de Ripoll i després bisbe d'Urgell. Certament hi ha moltes inexactituds en aquestes poques paraules den Monfar.

L'autor de «Los Condes de Barcelona vindicados» ens dóna una conjectura que sembla l'única admissible en la present confusió. Prova que 'ls antics confongueren el nom de Sunyer (*Suniarius*) amb el de Seniofred, i que existíen dos germans del mateix nom de la Casa Comtal de Barcelona i fills del Pilós, Seniofred i Sunyer de Barcelona: aquell casat amb Adaleza i aquest amb Richildis; i suposa que Seniofred, d'Urgell, d'últims del segle IX, fou un dels parents den Jofre, tal vegada un germà que l'ajudaria en les guerres i que posseiria l'Urgell separatament de la Casa de Barcelona, qui al morir deixaria el comtat a son fill Borrell, i d'aquest, mort sense fills, passaria finalment al comte del mateix nom, fill de Sunyer (*Suniarius*) de Barcelona (1). Repetim que és un assumpte que necessita molta llum no solzament en quan al origen d'aquest comtat sino també respecte ses relacions amb la Casa i Comtat de Barcelona.

Creiem amb el Sr. Baudon de Mony (2) que 'ls Comtes de

(1) Bofarull «Hist. Catal.» II, pàg. 196.

(2) Relations politiques des Comtes de Foix avec la Catalogne jusqu'au commencement du XIV siecle» 2 tomos. Paris 1896.—Cf. Monfar «Hist. Con. Urg.» I, pàg. 352.—«Historia de la Iglesia de Solsona». (Manuscrite antic que

Urgell, Cerdanya, Besalú, Ampúries i de Pallars foren completament independents de la Casa de Barcelona, encara que aquest conservés, per l'importància del territori, un lloc preminent entre 'ls demés comtes. No obstant a poc a poc anaren acceptant aquells comtats certes ingerències del de Barcelona, ne reberen els *Usatges* i finalment varen perdre llur independència; solzament el d'Urgell se conservà del tot lliure fins al segle XIII.

Els primers comtes d'Urgell no posseïen la ciutat de Balaguer, essent aquesta en possessió casi continua dels moros; llur residència ordinària, i per lo tant la capital del comtat, era la ciutat d'Urgell, que avui anomenem La Seu; en els segles XII i XIII habitaven llargues temporades a Agramunt i en els dos següents XIV i XV vivien en el palau del castell de Balaguer; fou, per lo tant, constituïda capital del comtat la que desde 'l segle XI era teatre de tots els grans successos que 's desenvoluparen en el domini de la Casa d'Urgell dels quals no 'ns ne resta memòria escrita, puix que de la dominació musulmana en la mateixa ciutat poques són les notícies que n'havem pogut recollir (1).

A mig segle VIII l'Emir Jusuf dividí Espanya en cinc grans províncies: Còrdoba, Toledo, Mèrida, Narbona i Saragossa, a l'última de les quals permanesqué unida Lleyda i per lo tant també Balaguer (2). Algunes expedicions dels francs conquistaren a la Mitja Lluna moltes ciutats i entre elles fou presa també Lleyda amb sos voltants a últims d'aquell segle, i probablement la nostra ciutat experimentà les mateixes eventuali-

tinc en mon poder, pàg. 10). Vegi's, no obstant açó, (Miret i Sans) «La Casa Condal de Urgel en Provença.» Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona. T. II, pàg. 32.

(1) Catorze són les ciutats que's troben en els documents dels temps dels Comtes de Barcelona de les quals vuit se conserven com a tals: Balagarium, Barchinona, Gerunda, Ilerda, Tarracona, Dertusa, Manresa i Alaroma (Mataró) = Quatre han sigut reduïdes a viles: Isona, Castell-ciutat, Besala i Roda de Vich = i dos a llocs: Olerdula i Ampuries.—Vegi's Balari i Jovany «Orig. hist. Catal.» pàg. 255.

(2) Pleyà de Porta «Apuntes hist. Lèrida» pàg. 77.

tats d'aquella que no trigà en ésser reconquistada pels alarbs. S'assegura que en 877 Lob Aben Almed Al-Kasarvi edificà el castell o Açuda de Balaguer (1) i coneixent sa importància estratègica el fortificà de tal manera que, com veurem, costà sa conquesta de part dels cristians no poca sang i llargs combats. Hi residia un walí que governava tota la comarca, on, per sa defensa, hi havien tant bones fortaleses com els castells d'Os, Castelló, Llorenç, Camarasa, Cubells, Tartareu i altres.

En la província musulmana de Lleyda s'hi produí en el segle x un moviment separatista que era dirigit pel cabdill Abualahuas Maan ben Abdel-Aziz, el Totxibí, qui s'alià amb un comte de la regió, segurament el d'Urgell, de Ribagorça o de Pallars; rebel·lió que fou fàcilment ofegada per Rasic el Bergantí (2). De Rasic prengué la direcció de la província un altre personatge de la família dels Totxibís, açò es, Hixem ben Mohamet, germà d'Abderramàn ben Yahya, ben Mohamet el Totxibí, posat com a capità a Saragossa per Alhaquem II en 975. Els Totxibís s'apoderaren del N. E. d'Espanya fundant-hi el reialme de Sarkusa (Saragossa); més, després de tres monarques, s'entronitzà en dit estat la dinastia dels Beni-Hud. En 1039 fou mort el rei Mondar ben Yahya ben Hud i en son lloc proclamaren els pobles com a llur sobirà son fill Suleimàn ben Mondar ben Hud qui dominava ja a la ciutat de Lleyda (3).

Quan morí Suleiman (1046) son magnífic regne quedà dividit en quatre parts que foren donades a sos quatre fills: a Ahmed li tocà Sarkusa (Saragossa); a Yusuf li fou cedida Lerita

(1) Pleyàn de Porta. = Coy «Sort y Comarca Noguera Pallaresa.» Barcelona 1906, 480, n. 2.—Açuda vol dir fortaleza. Trobem açudes a Tortosa i en altres punts. «Marca Hisp.» col. 499.

(2) Carreras i Candi «Caciquisme polítich en el segle XIII» Boletín de la Real Academia Buenas Letras de Barcelona. Tom. III, pàgs. 18 seg.

(3) Vegi's Conde «Historia de la dominación de los árabes en España.» Madrid 1820. II, 182. = Dozy «Recherches suz l'histoire de l'Espagne» I. Leyde 1849, pàgs. 1-140. — També és interessant l'altra obra del mateix autor «Histoire des Musulmans d'Espagne jusqu'a la conquete de l'Andalusie par les Almoravides.» Leyde 1861. — Cf. Codera «Estudios críticos de Historia árabe española.» Saragossa 1903.

(Lleyda); Mohamet obtingué Calat Ayub (Calatayud) i a Lupus se li donà Totila (Tudela); més Ahmed prevaquesqué contra sos germans i arrebbassant-los-hi els dominis, restaren llurs noms oblidats; el vencedor s'anomenà Almed Almoctadir bila i fou rei de Saragossa desde 1046 fins a 1081, mentres que 'l rei de Lleyda Yusuf en les guerres contra Almoctadir era conegut amb els noms d' Adafir, Almodafir, Dusiadatein, Seifodaula, Tatxodaula, però la segona denominació d' Almodafir fou reconeguda per tot-hom, si bé els cristians el mudaren en Almudafar, i amb aquest nom surt aquest príncep sovint en les escriptures referents a Balaguer, al parlar de l' horta de l' altra part del pont, devall d' Almatà (1): l' horta d' Almudafar.

El docte historaire en Carreras i Candi opina (2) que, al separar-se de Saragossa, en 1046, el reialme sarraí de Lleyda, tenia aquest per límits: al Nort la serra del Montsec d' Ager; al Est una divisoria que passant per entre Cubells i Agramunt atravessaria la Segarra, on Cervera permanexia sota la dominació de Barcelona i Granyena amb el Puig d' Agremont (avui Agremontell) restaven de Lleyda. D'allí seguint les serres de Forés, del Tallat i de la Llena, per les vessants de Llardecans i Mayals passava al Ebre en Mequinença; i en quan als límits meridionals i occidentals se pot pensar que, arrencant de Mequinença i deixant Fraga amb son territori dintre de Lleyda, aniria la frontera vers el Noguera-Pallaresa, més amunt d' Almacelles, per a seguir per la corrent d'aquest riu. Aquesta frontera se modificà en el govern de Ramón Berenguer I, a Barcelona, amb la conquesta de la vall d' Ager, que fou certament alguns anys abans de 1037, segons se desprén d'un document d'aquest any perteneixent a l' antic abadiat de dita vila (3), quan aquell territori formava part del reialme de Saragossa i era subjecte a l' autoritat d' Hixem ben Mohamed, ben

(1) Arxiu d' Ager, passim.

(2) «Boletín Real Academia Buenas Letras de Barcelon.» III 18 seg.

(3) Pergamí n. 2485.

Hixem el Totxibí. Devem notar que Ager tornà al poder sarraí, després de la mort del darrer dels Totxibís, si bé hi permanesqué pocs anys (1).

La condició dels cristians de Balaguer sots la dominació mahometana no fou ordinariament intolerable: acudíen lliurement als Divins Oficis en llur església parroquial, com ho fan notar els documents presentats en la gran qüestió de l'Açuda en 1164 (2), aixís és que jamai s'interrompí el culte cristià en dita ciutat (3); la clericia gaudia d'exempcions, amb tota llibertat podia el bisbe d'Urgell visitar a sos súbdits d'aquí (4) i les propietats dels moros se confonien amb les dels catòlics; fins els Comtes d'Urgell posseïen molins (5) i moltes altres alodis dins la mateixa ciutat (6). Tenien els deixebles del Corà les cases on s'alça avui la ciutat, conreuaven amb perfecció els camps i se dedicaven de mil maneres a millorar el país; segurament se'ls hi deù, com a Lleyda el canal, la cequia del Cup, o sia, la que passa per dins nostra ciutat, i tal vegada el pont primitiu. Per molts segles influiren en el govern i administració de la ciutat llurs institucions, i encara avui dia podríem fer notar vestigis de la mateixa dominació en varies costums del poble (7). Per a l'exercici de llur religió construïren algunes mesquites, com se dedueix dels pergamins del segle XI (8); sobre tot és memorable la d'Ammoni o Avimoni, que no és altre que l'actual església de Sant Salvador; ho probem amb datos antics trets dels arxius de les catedrals de Solsona i Seu

(1) Fou presa definitivament per Arnau Mir de Tost. Arxiu d'Ager, perg. n. 69, 1116 i 1577.

(2) Arxiu de la catedral de Lleyda. Armari F, caixó N, n. 150.

(3) Vegi's el privilegi del Comte Ermengol en 1120.—Monfar, «Hist. Con. Urgel» pàg. 375.

(4) Arxiu de la catedral de Lleyda. Armari F, caixó N, n. 150.

(5) Arxiu d'Ager passim.

(6) Arxiu d'Ager, ns. 98-966.—Monfar, «Hist. Con. Urg.» I, 413.

(7) Alguns escriptors ja han fet notar la procedència alarb de varies poblacions, com Algerri, Alguayre, Alfarràs, Alcanó, Almenar, Alcoletje, Almacelles i moltíssimes altres.

(8) Arxiu de la catedral de la Seu.—Cartulari I, fol. 24, document XXXI i Cart. II, fol. 10, doc. VIII.

d' Urgell (1). A l'altra part del pont, segons deixem notat, hi tenien el fossar; aixís ho assegura el prebere Alegret en son testament de l'any 1172 (2).

Més el poble espanyol no és nat per a ésser reduït a subjecció estrangera; en tota la terra ibèrica s'havia sentit el crit de l' independència, i a l'altre extrem de la península hi florí un poderós reialme cristià. El desig de plantar per tot arreu la creu de Jesucrist, l'esperit guerrer de l'època i d'aquella raça germànica que 'l va empeltar en les venes espanyoles desde la invasió barbàrica, mogueren al comte Sunyer a pendre l'espasa per a desallotjar als deixebles de Mahoma dels pobles de son territori on dominaven. Era una mida de prudència treure's un veí poderós que tenia en ses mans Lleyda, Ager i tota la ribera del Ebre i Segre fins a Tortosa; i per a que resultés eficaç tant atrevit projecte, demanà Sunyer l'auxili del Comte de Barcelona. Corregué aquest a socorre'l amb gran acompanyament de cavallers i nombroses forces de peu que posaren setge a la ciutat de Balaguer; però els moros se defensaren amb tant valor, i tants reforços rebien dels walís comarcans que, després d'inútils assalts, el Comte hagué d'alçar el setge, sense poguer pendre la població: solzament a l'horta i a la comarca ocasionà als enemics alguns danys considerables.

L'any 951 acabava en Sunyer sa vida, retirat a les montanyes prop de la Seu, deixant el comtat a son fill en Borrell, germà de S. Ermengol, qui seguí amb constància la guerra contra 'ls mahometans, però encara que 'ls vencé en moltes lluites parcials no provà de donar l'assalt a Balaguer, escarmentat per la mala fortuna de son pare. En altres parts fou més útil el braç den Borrell, puix que pel juliol de 986 els moros de Balaguer (3), Lleyda i d'altres parts s'ensenyorien de Barce-

(1) Arxiu episcopal de Solsona. Llibre 2. Donacions fol. XXII i XXIV i els esmentats de La Seu.

(2) Arxiu d' Ager. n. 347 —Sobre Alegret vegi's també Monfar, «Historia Con. Urg.» I, 413.

(3) Cf. Monfar «Hist. Con. Urg.» I, pàg. 296.

lona, i, si no s'haguessen reunit les forces catalanes per a recobrar la capital del Principat, la sort dels cristians en tota la *Marca Hispànica* hauria certament pitjorat. Més Balaguer havia de gemegar encara un segle sense obtenir la redempció, esperant el braç de ferro del gran Ermengol de Gorp i den Pere Anzures. La mateixa santa empresa contra 'ls infidels esmerçà els governs dels següents comtes d'Urgell. En temps d'Ermengol de Còrdoba (1), fill de Borrell, (993-1010) els sarraïns feren grans destroces en el Panadés, i d'allà vingueren cap a Urgell; més els cristians, alçant-se com un sol home contra tanta barbarie, els perseguiren, passant el pont de Balaguer, fins prop d'Albesa on en sagnanta batalla foren vençuts i desbaratats els mahometans. Morí aquest comte a Còrdoba on havia anat juntament amb ses tropes, les del Comte de Barcelona i alguns prelats de Catalunya, entre ells el de la capital, qui morí en la mateixa lluita amb aquells Senyors de Barcelona i d'Urgell.

An Ermengol, el Pelegrí, (1010-1038) no gosaven atacar-lo els moros atuits per la espasa de son pare, el de Còrdoba. Després d'haver mort aquest comte a Terra Santa, tingué 'l règim del comtat son fill, del mateix nom, anomenat el de Barbastre, no perquè, com han cregut alguns, morís an el setge d'aquella població, sino per la victòria obtinguda sobre 'l walí que la governava.

Ja havem dit que 'l vescomte (2) Arnau Mir de Tost recobrà, a mig segle XI, la vall d'Ager, de la que 'n restà senyor. Tal vegada amb motiu d'aquesta conquesta sorgiren reclamacions adreçades per Ramon Berenguer I contra Almondafer. El 29 d'abril de 1050 el Comte de Barcelona se trobava a Ripoll on prometé al monestir un hostatge a Camarasa en cas de que fos solucionada favorablement la pretensió per a obtenir

(1) Anomenat així per la batalla de Còrdoba en que morí en 1010.

(2) D'aquí en avant se fa sovint esment dels vescomtes d'Ager; més tard s'uní aquest vescomtat amb el d'Urgell i desaparegueren ambdós en la tragèdia de 1413.

aquell territori sarraí. De Ripoll passà Ramón Berenguer a Camarasa (15 de maig de 1050), on li fou donat per Almudafar de Lleyda tot el terme de Camarasa en qual vila hi establí el mercat (28 setembre 1050), consignant al ensemps a Ripoll la heretat de Muça Avençahet (1). Observa Carreras i Candi (2) que en la súplica i adquisició de Ramón Berenguer hi havia el propòsit de cohibir els avenços d'Ermengol d'Urgell, i d'aquí venien les discussions entre ambdós Comtes. La frontera de nostre comtat havia de restar en certa manera estacionada en sa part occidental per aquesta donació d'Almudafar. El Comte d'Urgell procurava arrencar terres dels moros i per això deixant les parts dels Pirineus baixà Segre avall i fixà la capital del comtat a Agramunt, però se trobà cohibit per la *Marca* o marquesat de Camarasa que pertenyia al de Barcelona qui se'n servia per a altres conquestes. Es molt possible que Almudafar, amb dita cessió, solidés sa corona lleydatana contra les pretensions de son germà de Saragossa Almed Almoctadir: d'aquí que Ramón Berenguer dirigís ses armes, no contra Balaguer i Lleyda, (d'Almudafar): sino contra Ribagorça (d'Almoctadir) resolució que retardà molts anys la conquesta de la nostra ciutat.

Se'ns son conservats tres diplomes de Ramón Berenguer; l'un del any 1050 (3) i els altres de 1058 i 1064 (4). Recordarem principalment el primer per ésser el document més antic, d'alguna importància, que parla de Balaguer. En ell el Comte de Barcelona dóna enfeudat al vescomte Arnau el castell de Camarasa, ja rescatat, sos termes i tres parts dels drets parroquials de la mateixa vila, altres tres parts dels drets curials i

(1) «La frontera a Camarasa i a Ribagorça en el segle XI» Carreras i Candi, Bol. R. A. B. L. Barcelona. III, 18 seg.—Se suposa en aquest article que'l marquesat de Camarasa tenia per límits, a Orient el castell de Cubells o el riu Ció; a Mig-dia, el terme de Balaguer o el riu Segre; a Occident el castell de Llorenç o Sabalycinia o el riu Noguera; i al Nord el castell d'Alòs.

(2) Bol. R. A. B. L. Barcelona, pàg. 26.

(3) El text en l'arxiu d'Ager, n. 968, que transcriu, per ésser d'importància, en el Apèndix II. n. I.

(4) «Marca Hispánica» col. 1111 i seg.—Col. 1025 i seg.

altres tantes dels mercats o fires. Li promet també, si és que n' Arnau guanyés dels moros la ciutat de Balaguer, que li donarà la meitat de son castell lo mateix que dels dels voltants, 430 mancussos d' or (1) i alguns drets sobre Cubells; però obliga a n' Arnau a concórrer a la guerra contra 'ls infidels juntament amb ell encara que 'l Comte d' Urgell no l'acompanyés; i en quant als pàctes que facés en Ramón Berenguer amb els moros havia de conformars-hi n' Arnau en lo que tingués relació amb els dos castells de Camarasa i de Cubells.

El document de 1058 ens demostra que Ramón Berenguer estava en forta guerra contra 'l Rei de Saragossa qui és anomenat Alcagib, nom que s'atribueix Almed Almocladir en ses monedes i també s'apropriaren sos dos germans els Reis de Tudela i Calatayud (2). Ramón Berenguer i Ermengol de Barbastre s'obliguen, en dit pacte, a ajudar-se mutuament, per lo que aquell Comte dóna al d' Urgell la terça part de les terres i castells que pendrien an Alcagib i també de les paries corresponents (3). En juliol de 1064, segons La Marca que 'n porta el text, se feu un altre conveni entre 'ls mateixos Comtes i Marquesos (4) en virtut del qual s'obliga n' Ermengol a no pendre

(1) Vegi's sobre 'ls mancussos, Monfar, «Hist. Cond. Urg.» II. 289, si bé equivocadament atribueix el principi dels mateixos al segle següent.

(2) Carreras i Candi. «Boletín R. A. B. L. Barcelona. II. e.

(3) Quan vencien els prínceps cristians als sarraïns i els feien tributaris, els drets que baix aquest concepte se rebien s'anomenaven *paries*. També els Comtes d' Urgell se feren pagar paries dels reiets o walís que derrotaven; el 4 d' abril de 1047, el comte n' Ermengol les cedeix, i lo mateix va fer el de Gerp en 1072. En diverses escriptures se parla de paries de janer, maig, octubre, etc., mensualitats vençudes de les quals hi havia cobradors d' offici. — Balari, Orig-hist. Cat. pàg. 305-306.

(4) En aquest temps tant el Comte de Barcelona com el d' Urgell s'anomenen marquesos.—Aquest últim apareix amb dit nom moltíssimes vegades desde 'l any 958 fins al 1143.—Ermengol I en 1003.—Arxiu episc. de Solsona tit. de Oliús escrit. IX de Fardon. n. 15.—Ermengol de Barbastre en 1061 (arxiu episc. de Solsona llib. 2 d' escript. antig. fol. 30 r.) En 1065 (ibi tit. de S. Llorenç 5, fol. 8 llib. d' escript. del Priorat de S. Llorenç de Mur.) En 1068, 1076 i 1079 ibidem; aquestos últims son d'Ermengol de Gerb.—Son fill també se anomena marquès en un document de 1094; arxiu d' Ager n. 1478.—Ermengol de Castella usa aquest títol en dos privilegis dels anys 1122 i 1126; arxiu de Solsona llib. 2 d' escript. antig. fol. 30 r. i tit. d' Ivorra esc. CCX n. 8 i llib. 1 de escript. ant. n. 25 fol. 187. Certament s'anomenaven aixís aquestos Comtes

cap possessió de Ramón Berenguer, «no li tolrei ne len tolrei», i els dos se prometen la terça part de les terres que prenguessin an Alcagib o Almudafar en la derrota del qual estaven aleshores els dos empenyats.

Ermengol de Barbastre sembla que realitzà algunes expedicions sortoses contra 'ls mahometans: Monfar (1) assegura que en poc temps se li feren tributaris els Reis de Balaguer, Lleyda, Monçó, Barbastre i Fraga; no sabem quin fonament tingui aquesta notícia i fins ens resistim amb el Sr. Carreras (2) a admètre-la cegament. Crèc que dèu esmenar-se l'opinió tradicional que senyala l'any 1065 a la mort gloriosa d'Ermengol de Barbastre, puix en el pergami d'Ager, transcrit en *Instrumenta varia* del Dr. Caresmar tom. XIV, pàg. 29-30, la Comtesa na Constança parla de la mort esdevinguda a son marit a la fi de la Quaresma del any v del Rei Felip de França; per consegüent la lluita de Barbastre i mort del Comte cal avançar-les un any. Aquesta observació confirma la sospita d'un notable i antic Anònim, que tinc en mon poder, tocant a la correcció d'una escriptura del Priorat de S. Llorenç de Morunys (3), que 's una donació de n'Ermengol i sa muller n'Adelaida l'any v de Felip: —dèu dir xxv— (4) puix que la primera esposa d'Ermengol de Barbastre se deia Elvira (5) o Clemencia, segons vol *La Marca*. (6)

Més pera la conquesta de Balaguer era indispensable fortificar-se en un castell pròxim a la ciutat, ont hi poguessen guardar les municions i refugiar-s'hi en cas de retirada. Gerp era 'l

per el marquesat d'Olius que varen posseir fins al segle XII, si bé Ermengol de Gerp és conegut per marquès de Balaguer. Arxiu Cor. Aragó, perg. Rom. Ber. I n. 375.

(1) Hist. Cond. Urg. I, 326.—Lo que diu aquest autor d'haver començat ara els Comtes d'Urgell a usar el títol de marquès està refutat en la pàg. precedent n. 4.

(2) Boletín R. A. B. L. B. III, pàg. 34.

(3) Arxiu episc. de Solsona, tit. de S. Llor. n. 5, fol. 8.

(4) Cf. el matex arxiu i tit. n. 4 fol. 7.

(5) Arxiu episc. de Solsona, tit. de Balaguer n. 11.

(6) Pàg. 452.

punt destinat per a dirigir desde allà l'atac a Balaguer. Ermen-
gol de Gerp, que rebé aquest nom per haver edificat el castell
d'aquell poblet, després de les Corts de Barcelona en que s'
feren els *Usatges*, començà la guerra contra 'ls moros, sos
veïns, ajudat, segons antigues memòries, del bisbe d'Urgell,
del Comte de Pallars, Ramón de Cervera, Guillem d'Angleso-
la, Ramón Folc, Vescomte de Cardona, Galcerán de Pinós,
Hugus de Treià, Berenguer de Puigvert, Oliver de Tèrmens,
Guitard de Ribelles, Joàn Despès, Ramón de Peralta, Bernat
de Peramola, Ponç d'Oliva, Asbert Dez-Palau, Joàn de Pons,
Guillem de Meyà, Galcerán d'Artisé, Guillem d'Alentorn,
Ramón de Monsonés, Bernat de Bellvés, Benet de Sant Gruní,
Pere de Torà i Arnau Dalmau i altres cavallers i amics del
Comte. Amb aquestos devallà per les riberes del Segre con-
querint tots els castells de les dos bandes, i lo mateix va fer
amb els de la ribera del Ció: en aquesta excursió prengué les
viles de Sanahuja, Guissona i Linyola. S'apropà de sobte a
Balaguer, i per a que donés resultat l'operació se fortificà,
com hem dit, a Gerp. Desde aquest castell dirigia n'Ermengol
l'atac contra Balaguer, que era la plaça més forta que restava
d'aquesta part als moros, on s'hi eren retirats aquestos amb
llurs riqueses; combatia-la per tots indrets, però en particular
pel cantó d'Almatà. Els sarraïns qui eren a dintre se defensa-
ven amb valor esperant el socors de Lleyda, però, veient
que aquest no venia, a causa de tenir el Comte les poblacions
veïnes en son poder, abans d'arribar al últim punt, esculliren
una honrosa capitulació a fi de no veure saquejada i destruïda
la ciutat. Açò se dedueix del testament del Comte, el qual parla
dels tributs que Almudafar li donava per Balaguer i aixís
sembla que aquest walí moro restà o amb el castell o amb una
part de la ciutat, per la que pagava les paries al vencedor.
Als qui l'havien ajudat en aquesta conquesta els feu partici-
pants del fruit de la victòria: a G. de Ribelle, que fou dels qui
més s'assenyalaren en aquesta acció, li donà certes rendes so-
bre la ciutat de Balaguer i els castells de Roda i Monsonís; a
Bernat de Peramola li entregà els castells de Peramola i Olià-

na; a Gispert de Pons la carlanía d'aquella vila; al Bisbe d'Urgell els castells de Guissona i Sanahuja; a Guillem de Meyà donà Rubió i La-Sentiu; a Berenguer de Puigvert li concedí alguns llocs de les riberes del Ció i als demés els hi feu mercè d'altres places, que tots reberen en condició feudal. Que 'ls moros pogueren posseir algún domini a Balaguer, o que aquesta ciutat tornà a caure en poder d'ells, se prova amb una escriptura de l'any de l'Encarnació (1) 1091, en que Ermengol de Gerp fa donació, a Santa Maria de Solsona (2), de l'església del castell de Gerp que en nom del Salvador, Santa Maria i Sant Pere s'hi havia d'edificar; además concedeix en la ciutat de Balaguer la mesquita d'Avimoni «si Deu volgués que prenguessen als infidels aquesta població» (3); otorga no obstant a la mateixa església col·legiata molts delmes i tributs que tenia dins els termes de Balaguer, d'on se dedueix que en els voltants d'aquesta ciutat era acatada la senyoria d'Ermengol de Gerp.

Del mateix any recordarem un altre diploma d'Ermengol de Gerp, que completa l'anterior, i és la concessió que aquest Comte i Marquès fa al monestir de Sant Sadurn d'Urgell d'un lloc a Gerp, per a que s'hi construïx una capella a dit Sant, dels delmes dels cavallers i d'una cavalleria fins que fos conquerida Balaguer; però lo més interessant és la promesa que fa a l'Abat de Sant Sadurn que, en cas de pendre la nostra ciutat de les mans dels infidels, li donaria la mellor mesquita que's pogués trobar a Balaguer amb ses pertinencies, «exceptada la major (se refereix a la mesquita d'Avimoni), que vaig ja donar

(1) S'ha de tenir present que en aquest temps i fins a l'any 1350 se comptava l'any desde'l dia 25 de març o sia l'Encarnació, però amb la particularitat que aleshores se començava el que, seguint l'actual còmput o sia de la Nativitat o Cap d'any, hauria tardat 9 mesos encara a començar. L'any, doncs, 1091, en aquest cas és 1090.—Bofarull, «Historia de Catalunya», III, 34.

(2) A la mateixa església de Solsona foren ofertes les mesquites de Lleyda, Aitona i altres abans d'ésser conquistades aquestes poblacions pels cristians. En els arxius de Solsona i Ager hi ha infinitat de documents que ho comproven.

(3) Arxiu episcopal de Solsona, tit. de Gerp i Almazir lletra A, llib. 2 de escriptures ant. fol. 22 i 24.

a Santa Maria de la Seu», (1) açò és, de Solsona, car aixís era anomenada per ésser la titular de l'església que era considerada la segona Seu o capital del bisbat d'Urgell. (2)

Son fill i hereu Ermengol de Moyeruca (Mollerusa) (3) feu noces el 21 de maig de 1095 amb Maria, filla de Pere Anzures, Senyor de Valladolid, Comte de Carrión i Saldanya, Senyor de Ribera i Cabrera, adornat també amb altres títols de noblesa. Més tard veurem a Pere Anzures posar sa espasa al servei dels balaguerins per a obtenir llur definitiva lliberació. Aquest matrimoni fou causa de que Ermengol romangués a Castella durant casi tota la vida, deixant per a governar sos estats de Catalunya a un vescomte (4) o governador. Abans d'anarse'n feu donació a l'església de Gerp de totes les mesquites que hi havia dins els murs de Balaguer, excepte la d'Avimoni que son pare concedí a la Seu de Solsona. (5)

En aquesta escriptura s'hi contenen altres moltes donacions dels delmes, primícies i béns dels termes de Balaguer i Gerp, que a exemple del religiosíssim Comte feren a la mateixa església els nobles i capitans que'l seguïen en la guerra juntament amb llurs vassalls.

Eren «Guerau Ponç amb tots sos homes, Guitart Guillem» de Midjà amb sos propis fills i capitans, Hugus Dalmau amb »sos capitans, Berenguer Ramón de Puigvert amb sos homes, »Bernat Miró d'Apulla, Galceràn Ricart amb sos homes, Be-

(1) Doc. de l'arxiu de la Seu, publicat en Marca Hisp. Appendix. col. 1190.

(2) «Memoria de Nuestra Señora del Claustro». (Ilm. R. Riu). Ap. n. 1, pàg. 189.

(3) Zurita diu que va morir a Mollerusa, pero Monfar (Hist. C. Urgell, I, 362) pensa que no fou a Mollerusa sino a Moyeruca, en el regne de Lleó. Parla de sa mort un document de l'arxiu de la col·legiata d'Organyà.

(4) Els més antics Vescomtes que troba en Villanueva «Memorias cronológicas de los Condes de Urgel».—(Ms. de París esmentat pel Sr. Miret en Boletín de la R. Acad. de B. Letras de Barcelona. Any X, pàg. 416) són: Quiricus, Unifredus, Bernardus (germà de S. Ermengol), Guillem, Ramoís Miró, Ramón Mir, Per i Guerau de C.

(5) *Et addo ad hoc donum omnes meschilas quæ sunt infra muro civitatis Balagarii... Excepto ipsam meschitam de Avimomi cum omnibus alodiis et omnibus rebus quæ ad eam pertinent quam pater meus olim dedit Ecclesie Sanctæ Mariæ Solsonæ...* (Cart. I, fol. 24, doc. XXXI.)

»renguer Ricart amb sos capitans, G. Gauzbert de Lavanç amb
 »sos homes, Silva de Llanera amb sos homes, Vidià de Pons
 »amb sos homes, Sanxo de Llobera, Ramón Guitart de Pinell
 »amb sos homes, Guillerml Isarn amb sos homes, Ramón Ge-
 »ralt amb sos homes, Berenguer Brocart, Guillerml Ramón de
 »Castellvell amb sos homes, Rirart de Tarroja amb sos ho-
 »mes, Arnau Pere Tort, Guillem Miró de Puigvert, Arnau
 »Arnau del Pons, Guillem Pere de Sadat i Guillem Ponç,
 »Guillem Bernat de Monmagastre amb sos homes, Bernat
 »Guribert, Miró Miró, Berenguer Senescalch, Arnau Guitart
 »d' Adant, Ermengol Adalbert i Gonsal de Turreirall, Bernat
 »Eral i Ramón, germans, Ramón Guillem i Arnau d' Avespi,
 »germans, Guerau Ponç de Sanahuja amb sos homes, Arnau
 »Pere de Joval amb sos homes, Ramón Bernat de Fluvià, Ra-
 »món Bernat de Seró i Eral de Montpeller.» Acaben amb aques-
 tes paraules: *Nos omnes donatores sumus et testes.*

Cert autor (1) ha sostingut que desde 1096 fins a 1099 aquell vescomte, Gerau Ponç, tingué assetjada la ciutat de Balaguer; veig molt poc fonamentada aquesta creença; lo que crec més probable és que l'ataqués varies vegades desde 1097 fins a 1101 en que, per lo menys, conquistà el castell, com ho provarém suficientment. En 1097 se firmà un pacte entre n' Ermengol i en Gerau en que 'l primer donà a Gerau la quarta part dels serveis de la lleuda (2) i també la quarta part de Balaguer com a propi alodi. (3) Les altres parts amb l' Açuda «si Deu ens la lliurarà» juntament amb les cases que hi havia en dita fortalesa, les hi donà enfeudades i li concedí altres drets sobre l'església parroquial, la capella que s' edificaria en l' Açuda, i li promet també la quarta part dels murs, torres i ca-

(1) Dr. Borràs en son manuscrit.

(2) Tribut que s' pagava per les mercancies (*causa venditionis*)—Se troba la variant *ledda* i *lezda*.—Balari, Orig. pàg. 514.

(3) Les possessions se dividien en alodials i feudals: les primeres eren propies i les podien donar a qualsevol, però les segones estaven subjectes a les condicions del feu.

ses de la ciutat, dels molins, de les barques, dels forns, banys, portes, hortes i terres, dels drets curials, del mercat i peatge, afermant al mateix temps que Guerau ho podria retenir com propi alodi o vendre-ho amb cens, si bé Guerau transmeté la possessió de la capella de l'Açuda i la quarta part dels drets de les demés esglésies de la ciutat amb llurs delmes i primícies al monestir de Sant Pere d'Ager. Guerau en recompensa se compromet treballar per a conquerir Balaguer, Albesa i defensar Gerp (1).

Un document preciós de l'arxiu d'Ager ens manifesta que 'ls anys 1100 i 1101 Balaguer estava assetjada: és un testament fet per Miró Jospa a VI de les kalendes de Janer del any 41 del Rei Felip, que comença amb aquestes paraules: *Ego Miro Jospa sum in obsidione Balagarii*, etc. (2). Segons el còmput més seguit els anys de la cronologia del Rei Felip de França comencen el 29 d'agost de 1060 (3), per consegüent, doncs, l'any 41 del mateix monarca va d'agost de 1100 a l'agost de 1101. Sabem que Miró Jospa morí en dit setge de Balaguer. El mateix més de janer se veu que la conquesta del castell era ja realitzada o a punt de realitzar-se puix que Guerau concedeix a Sant Pere d'Ager «l'església que 's construirà en el castell de Balaguer» (4) i dos anys més tard, en altra donació, diu que «en acció de gracies a Deu N. Sr. que li donà tantes victories sobre 'ls moros, dels quals pren els castells, consigna a l'església d'Ager la capella que 's a dins el castell» (5). Se concorda doncs molt bé la opinió del gran Caresmar, que sostenia haver-se lliurat Balaguer l'any 1101, amb la del Sr. Miret, que afirma que açò no fou fins a 1105, (6) si 's distingeix entre la con-

(1) Arxiu d'Ager n. 972.—Text en l'Appendix n. II.

(2) Arxiu d'Ager n. 943. — En el n. 140, que's un pergami d'aquell temps, se diu que morí en el setge.

(3) Cf. «Art de verifier les dates des faits historiques, des chartes, des chroniques et autres anciens monuments.» Paris, 1770, pàg. 544.

(4) Arxiu d'Ager, n. 977.

(5) Arxiu d'Ager, n. 984.

(6) Bolet. R. Acad. B. L. de Barcelona. Any X, pàg. 62 i 63 nota. — A primers de 1105 degué tenir lloc la presa de la ciutat.

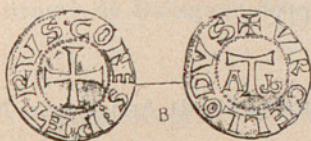
quista del castell en 1101, per Guerau Ponç, i la definitiva de la ciutat en 1105.

Ermengol de Moyeruca (1092-1102) deixà en morint un fill de pocs anys, de que se'n encarregà igualment que del comtat d'Urgell son avi, el famós Pere Anzures. Quan els moros d'Urgell sapigueren que llurs companys els almoravids havien mort a n'Ermengol de Moyeruca, veient son fill encara nen, se negaren a donar les paries i sublevant-se, principalment a Balaguer, prenién tremendes represalies contra 'ls cristians i fins se diu que estaven empenyats en foragitar-los de la ciutat. De tot aquest esvalot ne hagué esment en Pere Anzures, qui era aleshores a Castella, i, deixant el govern de sos estats a sa muller Lluïsa, formà un gran contingent de soldats amb els que resolgué donar el colp de gràcia a la dominació sarraïna en Balaguer. Estava la ciutat molt fortificada i ben proveïda, i per açò, seguint l'exemple d'Arnau Mir, se posà en contacte amb el Comte de Barcelona, fent els dos un conveni que firmaren l'any 1105 (1). Se partiren els dos Comtes la possessió de l'Açuda de Balaguer, de manera que a Ramón Berenguer li tocava la meitat i ademés el castell de Niammur o de la Ràpita (2). Vingué doncs Pere Anzures i en pocs dies prengué dita ciutat. Els moros se refugiaren en les riberes del Segre, més el valent

(1) Monfar el posa en 1106 (Hist. C. Urg. pág. 366), més el text ben clar diu que aquest pacte se feu en *novembre* de l'any *XLVI* del rei Felip, any que començà en agost de 1105. Monfar ll. e. nota que aquesta *Concordia* i l'altra feta amb el rei Alfons existeixen en el llibre dels Feus de l'arxiu de Barcelona, més després d'haver-les cercat en va, me digueren l'ex-arxiver en Francesc de Bofarull i l'actual, Sr. González Hurtebisbe, que en les passades centúries desaparegueren dits diplomes.

(2) Ràpita vol dir mesquita o casa d'oració en despoblat. Ramón Berenguer donà el castell de la Ràpita amb sos termes al monestir de Sant Colgat i a son abat Alerant Cf. Manel Magallón. «Templarios i Hospitalarios» (Archivo Histórico Nacional. — Primer Cartulario. — Boletín Real Acad. Hist., tomo XXXIII (1898) pág. 260).—Passà dit castell per molts Senyors fins que en el segle XVI fou venut amb son terme pels fills del Magnífic Tristany d'Ager, que n'havia estat Senyor.—Arxiu mun. de Balaguer, perg. CLV.—L'any 1091 se'ns parla d'una altra Ràpita a Pons, on s'hi havia d'edificar una capella que fou donada després juntament amb una mesquita i un mas de Balaguer a l'església de Sant Pere de dita vila pel comte Ermengol de Gerp.—Arxiu d'Ager, n. 407.

cabdill els vencé en gloriosa lluita i s'apoderà de molts castells de la comarca. Havent entrat Pere Anzures amb tanta glòria a Balaguer, recompensà generosament a quants senyors l'havien ajudat, donant-los-hi terres que ells s'afenyaren a renunciar a favor de Sta. Maria de Solsona, segons consta de la donació que s' conserva en l'arxiu de dita ciutat. La transcripció en l'Appendix II per ésser un document que dona tanta llum en la nostra qüestió; ens confirma ademés que l'any 1105 (de l'En-



Diner de billó atribuït an en Pere Anzures

Pès: 0'98 gr.

carnació) ja estava conquistada Balaguer i perque enumera alguns dels que realitzaren dita acció d'immortal recordança: *Ego Guillermus Raymundus, et Bernardus Galinde, et Gilbert, et Petrus, et Martinus, et Raymundus Mirone, et Gilelmus Bernardus, et Raymundus Petri... quando intravimus Balagarium. etc.* (1).

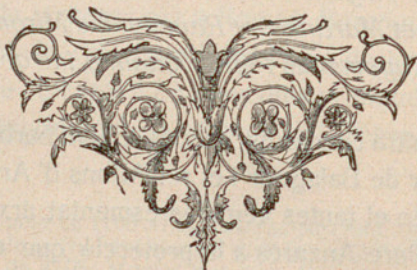
Existeix un altra concordia, escrita en llatí barbre, entre'l mateix conqueridor de Balaguer i el rei Alfons d' Aragó, que'l curiós pot veure en el tantes vegades esmentat arxiu de la Corona (2). Agrait Pere Anzures a la protecció que experimentava de dit Rei, li donà la meitat del castell de Balaguer, que ell tenia en propietat, ja que l'altra pertienexia al Comte de Barcelona; ademés li concedí tres quartes parts de la ciutat i de sos termes amb la meitat dels castells de Llorenç, Montaró, Bues, Castelló de Farfanya, Algerri i Albesa, que encara estaven gemegant sots el jou mahometà. L'altra part de Balaguer se la re-

(1) Arxiu del Capítol (Solsona), fol. 32 del llibre 2, d' escrip. ant.

(2) N. 1 perg. de Ramón Berenguer III sense data. (Arxiu de la Corona d' Aragó).

serva per a sí i per a son net el comte n' Ermengol. L'esmentat Rei d' Aragó tornà a Anzures aquella meitat del castell que havia rebut del mateix, per a que ell i son net la posseïssen com feu reial: d'aquí ve que d'ací en avant els Reis d' Aragó siguin senyors feudals de dit castell de Balaguer. De fet el feudater era el Vescomte Guerau, qui en son testament de 1125, deixa aquest dret i els demés que tenia sobre d'altres castells a son fill Ferrer, més amb la condició de que aquest fassi una concordia amb l'altre fill Ponç, amb tal que aquest resti amb el castell de Balaguer (1).

(1) Arxiu de la catedral de Lleyda. Arm. F, caixó N.



CAPÍTOL SEGÓN

Repoblament i constitució de Balaguer després de la conquesta

Després de tants assalts, després de tantes lluites, era indispensable que la ciutat de Balaguer disminuís considerablement en sa població. Feia ja molt temps que hi estaven insegurs els cristians com també 'ls jueus, i sarrains, donades les vicissituds alternatives de la guerra i l'intolerància dels dos partits bel·ligerants que's disputaven el domini de la ciutat. Els setges perlongats costaven molta sang, i anaven acompanyats d'incendis i devastació en els voltants de la ciutat, i de vegades fins en el mateix interior. Importantíssima baix tots conceptes era la ciutat de Lleyda ja en aquest temps que historiem, però vingué el setge i assalt de 1149, de l'Encarnació, (1148 de la Nativitat) i la ciutat ne restà despoblada i mig en runes, com ho fa notar molt bé la *Carta-pobla* d'aquell any feta pels Comtes de Barcelona i Urgell (1); per a repoblar-se fou necessari que's concedissen grans privilegis als que anessen a viure a la capital arreballada als moros. Sangnant fou aquest assalt i no menys ho fou la presa de Fraga que tingué lloc en aquell temps. Doncs, si ciutats que eren atacades i preses una sola vegada resultaven tant despoblades, se pot conjecturar d'aquí l'estat en que restaria Balaguer després dels setges de

(1) L'original és a l'arxiu reservat de la Paeria de Lleyda n. 1, i un trasllat en el de la Catedral. Donació de Lleyda a n' Ermengol, arxiu de la Corona d'Aragó, perg. de Ram., Ber., IV, n. 202.

n'Ermengol de Gerp, den Guerau i, sobre tot, den Pere Anzu-
res, considerades les desesperades defenses dels sarrains. En
un conveni que feren el 6 d'agost de 1106, el bisbe d'Urgell,
S. Dot; l'abat d'Ager, Pere Guillem; Ramón Guitart, Prevost
de Solsona; Ermengol, Comte d'Urgell i el Vescomte en Gue-
rau, foren dictats alguns capítols sobre l'església del castell,
però observen que són interins, açò es, «fins que Deu visite
Balaguer i sia repoblada i tornin a edificar-se les cases i esgle-
sies pels nous habitants» (1). El mateix any, dit Vescomte, dona-
va a Arnau Berenguer d'Anglesola l'Açuda de Balaguer i els
delmes dels que vinguessen a conrear les terres d'aquesta
ciutat, concedint-li ademés altres privilegis (2) augmentats des-
prés per Ermengol de Castella (1102-1154, fill del de Moyeru-
ca, qui reconegut als grans serveis que ell i sos antecessors
havien rebut dels balaguerins en les lluites passades, especial-
ment en la conquesta de la ciutat, i restant admirat de llur va-
lor amb que havien servit a Deu i al Comte d'Urgell, no sub-
jectant-se mai a altre senyor, els hi concedeix en franc alodi
certs termes i altres mercès.

«Aquestos són, diu el Comte, els qui desde la primeria res-
taren a Balaguer portant el pes de la calor, fam i sèt, captiveri
i no poques molesties; són els qui conservaren Balaguer per a
la gloria de Deu i de la cristiandat, honor i servei de fealtat
envers llurs Senyors i s'anomenen Bernat de Guadal i Bernat
Guirt Gerbert i Bernat de Bernat Fors i Isarn Ramón Mir i
Mir Arnau Radolf, prevere, i Ponç de Gradà Guillem Rayner i
Atto Guitart i Arnau Guerrer Guillem Sabater i Corvi Bernat
Cucuz i Arnau Mir Pere Bernat i Bernat Guerunt Pere Gui-
llem i Arnau Pere Arnau Sinfret i Pere Mir Ponç Mallol i
Amer Bernat Selva i Guillem Company.» (3)

Aquest privilegi, que antiguament se conservava en la Pae-

(1) Arxiu d'Ager, n. 963.

(2) Arxiu d'Ager, n. 350. *Appendix II*, n. VI.

(3) Any 1120. Cf. Monfar, «Hist. Con. Urg.» I, pàgs. 374-375. *Appendix*
n. VII.

ria d'aquesta ciutat, és anomenat amb el nom de *Charta-populationis*, (1) però la veritable *Carta-pobla* de Balaguer la tenim en un notabilíssim privilegi del Comte Ermengol de Valencia, expedit el 13 de juliol de 1174 en favor dels pobladors, document que trobo transcrit de l'antic arxiu municipal d'aquesta ciutat en els preciosos manuscrits de l'immortal canonge Caresmar que posseeix aquesta casa en que jo escric i que per ésser inèdit dit privilegi el publico en aquesta Historia (2). Una altra *Carta-pobla* de Balaguer he vist entre 'ls documents del Rei en Jaume, el Conqueridor, donada el 21 de març de 1235, que també és inèdita (3).

Així, doncs, veient els cristians d'aquest comtat que 'l domini dels sarraïns s'anava eclipsant, caient una després de l'altra les fortaleeses que hi tenien i per altra part, afavorits per les gracies concedides per llurs senyors Comtes, tornaren en gran part a Balaguer i, a poc a poc, fou reconstruïda la ciutat. El castell *maligne* d'Os, com l'anomena Gue-rau, el vescomte, (4) fou dominat pels cristians abans de 1116, el d'Ibars en 1107 (5), i encara que dinou anys més tard sofriren, segons diu Zurita (6), els cristians una tremenda mortandat

(1) Arxiu municipal de Balaguer, n. 19. Es un catàlec dels privilegis concedits.

(2) Caresmar. Ms. *Instrumenta varia*, XIV, pàg. 763. *Appendix* n. IX.

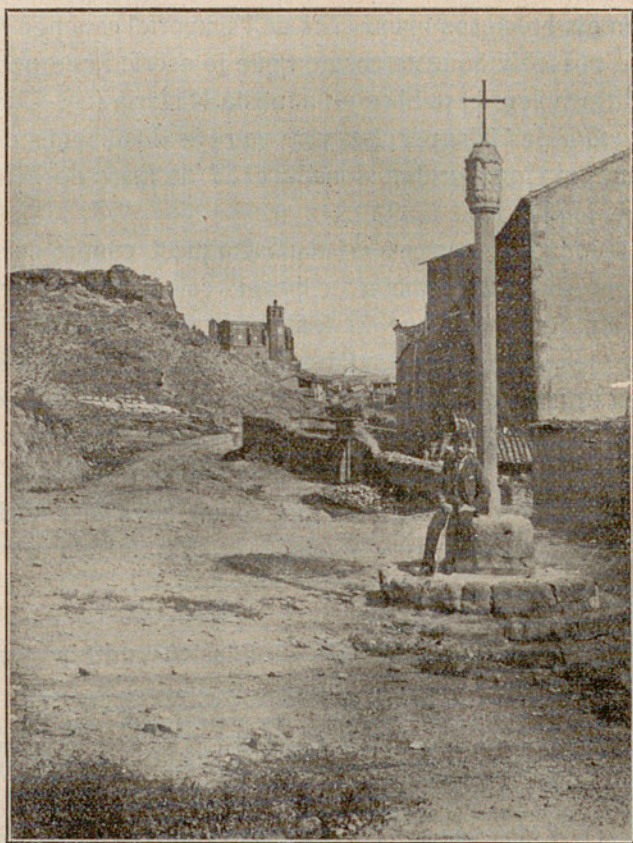
(3) Arxiu Corona Aragó. Caresmar. Ms. Instr. v. XIV, pàg. 451. *Appendix II*, n. XI.—Aquestos dos notabilíssims privilegis els veiem esmentats en la serie dels pergamins de Balaguer dels segles XII, XIII i primers anys del XIV. Arxiu municipal, n. LXXI, 20. El primer valia per tot lo que mancava de centuria; l'altre era donat sols per cinc anys. Se poden comparar aquestes Cartes-pobles amb la d'Agramunt de l'any 1131, Marca Hisp. Doc. CCCL, col. 1239.—Vegi's també la monografia de R. de Siscar «La Carta-pobla d'Agramunt» Mem. R. Ac. B. L. de Barcelona, IV, pàg. 131, seg.—La de Lleyda, Arxiu Reservat de la Paeria de la mateixa ciutat, n. 1.—Cf. Rafel Gras i de Esteva «La Paheria de Lérida» Lleyda 1912, pàgs. 225-227.—La de la Seu de 1165, Vi llanueva «Viaje literario» XI, pàgs. 56-57.—La d'Almenar, de 1147, «Colección de documentos inéditos del Archivo de la Corona de Aragón». IV, pàgina 27.—D'Alguayre, de 1173, Col. doc. med. VIII, pàg. 51.—De Montblanch 1155, Col. doc. ined. VIII, pàg. 31, etc.—Cf. Artur Corbella «Manual de Derecho Catalán» Reus 1906, pàgs. 126, 128, 129, 130 i 134.

(4) Arxiu d'Ager, n. 133.

(5) Arxiu d'Ager, n. 994.

(6) «Anales Cor. Aragón», ll. I, fol. 48.

en la lluita de Corbins, aquestos continuaren llur pas triomfal; la vila de Castelló de Farfanya ja estava en llur poder en 1131 (1) i en el mateix temps se conquistaren les demés i se posà fi a la dominació agarena en aquest comtat d' Urgell.



Clixé de J. de Romero i de G.

UNA DE LES CREUS DE TERME

No obstant s'enganyaria qui pensés que en acabant amb el poder dels mahometans en aquestes encontrades se donà un

(1) Arxiu d' Ager, n. 936. Arxiu de la catedral de Lleyda, arm. F, caixó N, n. 145-350.

edicte d'expulsió contra d'ells. No, no foren exclosos els sarrains ni de la mateixa capital del Comtat, o sia Balaguer, on encara hi eren l'any 1418 (1), però això sí, se'ls considerava per tot arreu com sers degradats: aixís és que algunes voltes se'ls hi carreguen les mateixes imposicions que als animals. Els moros formaren una petita minoria a Balaguer.

Quins constituïen una part nombrosa de la ciutat eren els jueus. Aquesta raça sempre paràssita dels moros, que en tot temps la trobem, ja desde Muza, cooperant juntament amb aquells a l'opressió dels espanyols, no abandonaren Balaguer anç que fos dominada pels cristians i fins a 1333 visqueren barrejats amb els naturals, però en cases propies, com ho fan notar Itach Deus el salv i Abram en el document que més amunt hem esmentat. Tenien a les primeries la sinagoga, segons sembla, prop de l'església de Sant Salvador i per l'administració judicial, lo mateix que 'ls sarrains, eren regits per un tribunal especial, el foro d'infidels, els ministres dels quals s'anomenaven *merins* (2). Però no trigà en fer-se intolerable la companyia dels jueus en moltes parts, ja sia per les idees que anaven escampant-se, ja per les injustícies que cometien per medi de llur imprescindible usura, i per açò el poble promovia veritables barbaritats contra d'ells. El Call o barri dels mateixos a Girona fou saquejat en 1284 pels crudels almogàvers; i sort ne tingueren de Pere el Gran, rei d'Aragó, qui 'ls defensà personalment amb l'espasa (3); un segle més tard se feu un gran extermini en la Jueria de Sevilla, el 6 de juny de 1391; el dia 5 del següent agost atacà el poble de Barcelona el Call major; 300 cadavres manifestaven després de la revolta l'odi del poble barceloní a la raça semita. Altres mortandats se

(1) Arxiu mun. Balaguer, n. LXXII.

(2) Cf. Andreu Gimenez Soler en *Memories R. Acad. B. Lletres, Barcelona*, VIII, pàg. 79.

(3) Bofarull. «*Historia de Cataluña*», tom. III, pàg. 475. — Els reis molt sovint donaren protecció als jueus, més era per interés.—Vegi's Reg. Jau. I, p. I, n. 11, fol. 153. — N. 1955 (perg.)—Reg. 1900, fol. 58. (Arxiu Cor. Aragó). —Col. Doc. inéd. Ar. Cor. Arag. VI, pàg. 438.

vegeren a Girona el dia 10, i les Corts se consideraren obligades a procedir contra 'ls mateixos jueus (1). No fou tant sever el poble de Balaguer envers aquella maleida raça més, amb tot i això, trobèem alguna disposició contra la mateixa, com la petició que feren els Prohoms al Rei, de que s'obligués als jueus de la ciutat a habitar separats en un call o jueria i que vestissen d'un modo especial com s'havia fet ja a Lleyda (2). Se veu que 'ls bisbes d'Urgell se valgueren de llur potestat per a obligar-los a desemparar aquest territori, de que 's queixaren els balaguerins a llur senyor l'Infant en Joàn, car ells volien tenir-los subjectes i pacífics però no que se 'ls traigués de la ciutat (3). Diuen, doncs, al esmentat D. Joàn els Paers de Balaguer en l'acta on consta la possessió que s'era donada de la ciutat als procuradors d'aquell senyor, Alfons de Morales i Antòn de Torrelles, en 1418: «Item com la estreta e »singular observança que 'l bisbe d'Urgell fa fer de les Consti- »tucions, axí Reals com altres, fetes sobre los Juheus, la qual »observança axí streta no fos feta en altres bisbats, se sia se- »guít que la Juheria de la dita Ciutat (Balaguer) ha perduts »alcuns Juheus qui hi solian habitar, que placia al dit senyor e »als dits seus procuradors que los juheus qui son romases en la »dita Juheria, no altres qui vendran habitar en la dita Ciutat en »bens ne en persones no sien constrets ne envers ells o lurs »bens sien fets procehiments o ametaments alguns sino axi e »per aquella manera que sera fet per los altres bisbats Ciutats »viles e lochs del principat de Cathalunya ans los dits juheus »et tots altres donsevol sien que declinen o vendran a la dita »Ciutat o volran habitar o habitaran en aquella molt o poch »temps et lurs bens et families haien guiatge bastant e general »de tots crims ecseessos e dilectes (*sic*) deates et altres qualse-

(1) Vegi's Col. doc. inéd. arch. Cor. Arag. VI, 430-436.—Bofarull «Historia de Catalunya» III, pàg. 32, 35 i 308.

(2) Parla de la Jueria, el testament del comte en Pere en 1408.—Vegi's en Monfar, II. e. — Vegi's Pleyàn de Porta «Apuntes Hist. Lleyda», pàg. 172, qui parla del vestit que hagueren de posar-se els jueus d'aquella capital.

(3) Arxiu del municipi de Balaguer, n. LXXI.

»vol causes en la forma que es atorgat al juheus de montblanch
»e en altre manera si pus bastant sen pot trobar sens perjudici
»dels vehins et habitants de la dita ciutat are o per avant.» De-
manen també els Paers remissió general, remissió de tots els
delictes i processos que carregaven sobre Balaguer, i que apro-
fités a tots els habitants sense excloure an els jueus.

Fou en va aquesta protecció. Poc temps després era venu-
da la sinagoga (1) i se'n anaven els jueus a viure a Lleyda fins
que foren expulsats pels Reis Catòlics.

En parlant de l'administració judicial de Balaguer, és neces-
sari, per a entendre els documents d'aquest temps, fer algunes
observacions que serviràn també per a no haver de trencar
després el fil històric. Fins al segle XIII sobre la ciutat de Ba-
laguer no hi havia altre superior que'l Comte d'Urgell, però
després que aquest Senyor passà a ésser feudater del Rei d'
Aragó, aquest era el primer ministre de justícia al qual seguia
amb bastanta independència el Comte amb sos representants.
En les coses judicials que perteneixien a tot el reialme, el Rei
reunia sa *Curia* formada de *prelats, nobles, ciutadans* i *homes*
de vila. Més tard se composà aquesta *Curia* d'un canceller,
tres vicecancellers (un de cada regió de la Corona), quatre vo-
cals de cada estat i dos de Mallorca. Dependents del Rei hi
havia en l'antigua Corona d'Aragó a) els *Jutges de Còrt*, que
seguien al Rei, i b) *Jutges delegats*. Els nobles devien ésser
judicats, a l'Aragó, pel *Justicia*; i a Catalunya pel Rei; però
en quant als particulars, si bé devien judicar-los els jutges lo-
cals, moltes vegades se'ls donaven jutges delegats, mancant
als principis del dret (2). Ultimament hi havia també jutges àr-
bitres, qual ofici indica la mateixa paraula, que a la nostra ciu-
tat els veiem sovint recordats (3).

Trobem altres tribunals de justícia: són el *Lloctinent*, el
Governador, les *Juntes* i *Jutges Locals*. El *Lloctinent*, antiga-

(1) Arxiu de la Cor. Aragó. Reg. 43, fol. 28 i 48.

(2) Arxiu de la Cor. Aragó. Reg. 2386, fol. 78.

(3) Arxiu mun. de Balaguer, n. 7, 43 i XXXVIII.

ment *senescal*, era la segona autoritat després del Rei i fallava les qüestions en lloc d'aquest, i per açò sa autoritat era molt gran: ses facultats a vegades eren extensíssimes sobre tot quan s'absentava el monarca de sos estats. El *Governador* és de creació quelcom més tardana; tenia autoritat en tots els rams del govern; portava el penó alçat en la guerra, era cabdill dels exèrcits, el defensor de l'ordre públic i, després del Rei i son lloctinent, el tribunal de més alta categoria. Les *Juntes* eren certa agrupació de pobles encaminada a defensar-se dels criminals, perseguir-los i executar les sentències pronunciades contra 'ls mateixos: era una milícia permanent, puix que cada junta mantenía cert nombre d'homes armats; son cabdill s'anomenava *Soprajunter*. Jaume II dividí el territori català en quatre juntes: Barcelona, Girona, Tortosa i Lleyda. El *Justícia* d'Aragó era un funcionari públic que ja existia en el segle XII, a qui anava adnexa l'obligació d'examinar les causes davant el rei o per ordre seva en sa absència, i també promulgava la sentència que 'l monarca o els barons (1) li trasmetien. Tingué el Justícia una influència extraordinària, com ho veurem en el Compromís de Casp.

Residien a Balaguer el *Jutge del Comte* (2) i el *Jutge d'apels* (3), encarregats el primer d'intervenir en els afers que pertanyien d'alguna manera an aquell Senyor, i l'altre de proseguir els judicis per incompetència de l'ordinari. D'aquest Jutge d'apel·lacions diuen els Paers de la nostra ciutat al rei Joan II, l'any 1458, que, residint fora Balaguer, els pobres no se'n podien servir, i per açò demanen a dit Senyor i d'ell obtenen que en avant habités ací o al menys a Lleyda. Al revés, feia uns quaranta anys que Balaguer havia instat al mateix en Joan, quan encara era Infant, que a la mateixa ciutat no hi continués

(1) Als nobles reunits en Còrts se'ls anomenava *optimates*, *proceres*, *potentes*, *magnates*, qualificatius que foren substituïts pel títol de *baró*. Balari, «Orígenes h. C.» pàg. 496.

(2) Arxiu d'Ager, n. 819 i 1365. Cf. n. 2210.—Arxiu mun. Balaguer, n. 34.

(3) Arxiu mun. Balaguer, n. LXXXV i 51. — Arxiu Cor. de Aragó. Reg. 3353, fol. 28-34.

residint el Procurador general i que no hi hagués més potestat que l'ordinaria (1).

Ultimament se fa esment en els actes judicials dels *Fiscals*. Eren aquestos de creació del Rei, els quals en son nom denunciaven els delictes contra les persones o coses, però, a diferencia dels fiscals moderns, no representaven el dret prostergat sino els del Rei, i representaven al monarca en tots els afers que l'interessaven; i si en el segle VIII s'instituïen a cada ocasió en que era convenient llur ministeri, després tingueren l'ofici permanent (2).

Els funcionaris fins aquí commemorats exerciren jurisdicció universal en la regió o en el regne; però n'hi havia d'altres que teníen intendencia molt més limitada. Catalunya estava dividida en departaments o districtes judicials d'una manera molt semblant als partits judicials d'avui dia, i al cap dels mateixos hi trobem el *Veguer*, nom que ve de *vicarius*, porque feia les vegades, era en lloc del Rei; per açò la regió que estava sots la seva cura, s'anomenava *vegueria*. Balaguer fou per espai de molts segles capital de vegueria; ja s'en parla en els documents dels segles XIV i XV (3). En aquesta ciutat residia la curia o còrt del mateix veguer, i a les ordres d'aquest oficial estaven els *sotsvegues* (4) (*subvicarii*), que venien a ésser els moderns jutges municipals, axí mateix com els veguers poden considerar-se com els predecessors dels nostres jutges de primera instancia amb l'única diferencia de que aquells, al meteix temps que exercien l'autoritat judicial, intervenien també en les qüestions de policia i disposaven de força armada; reunint d'aquesta manera diverses facultats que avui estan distribuïdes entre distints funcionaris. El veguer era el representant del Rei en son districte, judicava en lo civil i criminal, examinava les

(1) Arxiu mun, Balaguer, n. 51 i LXXI i el n. 41 (sobre 'ls procuradors especials).

(2) Memor. R. Acad. B. L. Barcelona, tom. VIII, pàg. 52 seg.

(3) Arxiu municipal de Balaguer, perg. n. 31, XXXVIII i LXXI.

(4) Sotsveguer de Balaguer l'any 1395. Arxiu Catedral Lleyda, sac. Balaguer.—L'any 1382. Arxiu mun. Balaguer, n. XXXVIII.

apel·lacions dels sotsveguers, mantenía la pau i perseguia als criminals. Dels documents que encara conserva aquesta població, dels temps migevals, podem deduir els béns incalculables que Balaguer reportà d'aquesta institució en aquells temps d'aventures i correríes. Quan la força de que disposava el Veguer era insuficient per a posar la pau en la regió de pertinença, podia convocar als demés veguers dels voltants i demanar llurs hosts (1). Estava sobre 'l municipi i era el principal de la ciutat; per açò els regidors s'anomenaven Concellers, de l'ofici que desempenyaven davant del veguer, i aquest era qui donava les patents de ciutadania i, aixís a Balaguer com a les demés capitals, tenia sa propia curia formada d'un *assessor* (2), un *escrivà* i els encarregats de complir ses ordres; açò és, els *saions* (*saió*), *verguers* (*verguerius*) o *agutzils* (*algutzirii*). Als acusats davant del veguer d'aquesta ciutat se'ls concedeixen per privilegi deu dies després de la denuncia per a deliberar si «pagaran, si contendran o faran missió de béns» (3).

L'ofici de l'assessor ens el descriu el rei n'Alfons IV(v) en l'acta d'institució den Francesc Ferrer per a dit càrrec de Balaguer l'any 1424: «..... Tindreu a nostre beneplàcit l'ofici d'assessor del veguer de la ciutat de Balaguer, l'exercireu fidelment i amb utilitat, administrant bé la justícia en les coses que corresponen al mateix càrrec, mantenint i defensant les nostres regalies.» Afegeix el monarca que l'assessor podrà cobrar per a ses utilitats i salari 400 sous jac. cada any i els demés adventicis i drets corresponents (4). Tant el veguer com l'assessor al principi no tenien temps senyalat en la regencia de llurs oficis, però en 1417 el Rei manà que no poguessen

(1) El era obligat a una expedició o guerra quan del senyor feudal n'era requerit i en aquesta subjecció consistia el tribut d'*host* i *cavalcata*. Qui mancava a l'expedició havia de pagar el doble de les perdues ocasionades al senyor amb sa absència.—Balari, «Orig. hist. Cat.» pàg. 4645.

(2) Se'n parla sovint en els diplomes de l'arxiu de la Corona d'Aragó de l'assessor de Balaguer.

(3) Arxiu mun. Balaguer, n. LXXI.

(4) Arxiu mun. Balaguer, n. 44.

estar en el càrrec més de tres anys i que fossin obligats a tenir taula a la fi del ofici, respondre sobre 'l compliment de les respectives obligacions judicials davant dels jutges que 'l monarca senyalava segons les Constitucions de Catalunya (1). En altres parts, per exemple a Lleyda (2), eren els paers i oficials quins escullien els *Jutges de taula*, davant dels quals compareixien, en acabant el càrrec, no sols el veguer i l' assessor, sino també els paers, almostassafs i almodiners; tots devien tenir taula o sia justificar-se de les acusacions que se'ls feien per infracció de privilegis o lessió de drets dels veïns; aquesta era la causa per que el veguer i l' assessor no podien anar-se 'n de la capital de la pròpia jurisdicció fins passat un més que havia expirat llur ofici. En el segle XVI encara insistia Balaguer davant del Rei a fi de que sa vegueria romangués de dret reial (3).

Hi havia alguns actes que, per a realitzar-los el veguer, li calia demanar l' ajuda d' alguns paers, que formaven son consell. Posaré un privilegi del rei Alfons IV(v) que, además d' ésser important en si mateix, ens farà conèixer els tràmits a que s' havien de subjectar els veguers. No pocs barons i altres nobles molestaven el territori de les vegueries de Balaguer i Agramunt amb llurs devastacions i rapinyes, per lo que acudeixen els paers i prohoms de dites capitals al Rei, qui els concedeix que en semblants cassos se reuneixi el veguer amb dos paers i el batlle i després de jurar que procediran rectament, constant al menys per tres testimonis la certesa del dany comés, aquells puguem capturar al baró o noble i detenir-los fins que hagin compensat llurs injustícies. Si no 'ls poden haver per ésser fóra de la vegueria, el veguer els requerirà que compareguen; i en cas de no voler-se presentar, el mateix oficial, juntament amb el batlle i tots els paers o la major part d' ells, començarà el procés contra del damnificador, acabat el qual,

(1) Arxiu mun. Balaguer, n. 38.

(2) Rafel Gras «La Paheria de Lérida» pàg. 58.

(3) Arxiu mun. Balaguer, n. 41.

avisarà al veguer i oficials del lloc on resideix el malfactor per a que l'apresonin i el posin en ses mans; i si fins an açò se neguessin, alehores el veguer, batlle, paers i prohomes reuniran l'*host* i *cavalcata* propies i dels termes, amb les que podran damnificar al batlle i a les poblacions que refusin capturar al delinqüent i lliurar-lo en les mans de la justícia (1).

La vegueria de Balaguer abarcava gaire bé el mateix territori que l'actual partit judicial, solsament a sol ixent era limitat amb la vegueria d'Agramunt. Albesa i Menàrguens foren agregades a dita vegueria l'any 1417, accedint a les suplicacions dels balaguerins qui algun temps després insistien per a que no's permetés fossen arrencats de dita jurisdicció el vescomtat d'Ager i la vila de Menàrguens (2).

Amb els veguers coexistien els *Batlles* que, segons en Balari i Jovany (3), eren protectors del orfes i guardes dels béns patrimonials; però a voltes són vistos exercint funcions judicials, essent per aquesta raó impossible, en molts cassos, com diu en Gimenez i Soler (4), poder distingir en qué's diferenciaven del veguer; és segur, no obstant, que'l camp d'acció del batlle de Balaguer era més petit que'l del veguer, ja que aquell no tenia cap jurisdicció fòra els termes de Balaguer on exercia procés de «pau, treva i sometent», lo que no's pot afermar del veguer. Abans del 1176 ja se parla en certa escriptura del Batlle del Comte d'Urgell, qual càrrec regentava aleshores un tal Joàn Albesa (5); més tard residia a Balaguer quan els Senyors del Comtat hi fixaren llur domicili, encara que a voltes no's pot distingir si era diferent del batlle de dita ciutat. L'ofici del batlle de la nostra població, igualment que'l

(1) Arxiu mun. Balaguer, n. 47 i arxiu Cor. Aragó. Reg. 2597, fol. 166-167.

(2) Arxiu mun. Balaguer, n. 38 i 51. — Arxiu Cor. Aragó. Reg. 3353, fol. 28-34.

(3) Orig. hist. Catal., pàg. 520. — *Bajulia* era el lloc de la jurisdicció i *ba-julivus* els drets del batlle. La batllia s'adquiria amb diner no poques voltes.

(4) Mem. R. Acad. B. L. Barcelona. VIII, pàgs. 70-72.

(5) Gras «La Paheria de Lérida» pàg. 20. — Sobre Joàn d'Albesa vegi's l'arxiu mun. Balaguer, n. III.

de Castelló (1), era trienal ja en el segle XIV; el mateix Rei el conferia i escullia un subjecte entre 'ls tres que li presentava la Paeria, practica que, cedint al desig de la ciutat, estengué Joàn II a l'elecció de sotsbatlle (2). Eren molts els privilegis i obligacions del batlle, essent també no petita sa intervenció en les qüestions civils i criminals, tenia la terça part dels bans (3) i en ses mans deposaven llur jurament de complir fidelment el càrrec el jutge d'apel·lacions, almostassafs i altres oficials que formaren sa cort (4), de la que parlarem ben aviat (5).

Sabem que 'ls batlles eren designats antiguament amb el nom *senior*, mes hi ha altres *seniores* que juntament amb els prohomes (*probi homines*) regien la ciutat en les qüestions econòmiques i policiaques; corporació que's pot considerar com precursora de la Paeria a Balaguer (6). Aquesta reflexió ens porta a estudiar, encara que breument, l'origen i desenrotllament de la Paeria i Consell de Balaguer, essent tasca llarga i molt incerta (7), donada la pobresa actual de documents, atrevir-se a fer un estens tractat sobre aquest punt, un dels més difícils de l'Historia.

Existia a Lleyda, a últims del segle XII, el Consulat, açò és, quatre cònsols i vuit consellers, per privilegi del rei Pere II, expedit el primer d'abril de 1197 (8); però a Balaguer, an aquesta època sols hi trobo els prohomes (9), qui tracten les qüestions més importants juntament amb el *Consell General* de la ciutat convocat sots la presidencia del Comte, si per alguna raó era present a Balaguer, com l'any 1155, que reunits el comte n'Ermengol de Valencia, la comtesa na Dolça *cum*

(1) Arxiu parr. Castelló. Trasllat de doc. f. 100 i arx. mun. Balaguer, n. LXXI.

(2) Arxiu mun. Balaguer, n. 51.

(3) Arxiu mun. Balaguer, n. 7 i 51.

(4) Se parla de la cort del batlle en el perg. 14 de l'arxiu mun. de Balaguer.

(5) Vegi 's arxiu mun. Balaguer, n. LXXXV i 51.

(6) Als membres d'un tribunal o consell, si no eren nobles, se 'ls anomenava *pro homines* (homes bons).

(7) Aumenta la confusió l'estar la ciutat subjeta a tants que desde la primera hi tenien drets feudals.

(8) Arxiu mun. Lleyda perg. n. 13.

(9) Arxiu mun. Balaguer, n. 19.

omnes (sic) *seniores et omnes homines balagarii tam magni quam parvi*, fan una donació interessant a tota la població. Se veu, doncs, que al Consell hi acudien en aquest temps tots els homes de la ciutat; tots fan l'esmentada donació, tots «*tam magni quam parvi*» ordenen que 's faça l' escriptura (1). Més aquesta pràctica no durà gaire, ja que passats alguns anys sembla que 's limità bastant el nombre dels assistents an aquelles assemblees, que d'altra part eren molt rares, segons se veu en les escriptures de la mateixa centuria i de la següent que casi sempre ens parlen exclusivament dels prohomes. Aquesta *Prohomenia* o Consell de prohomes no desaparegué en els segles següents, més perdé moltes atribucions que passaren als paers.

No sabem quan començà Balaguer a tenir paers; l'única notícia per la que 'ns consta haver existit abans del segle XIV és el privilegi d'Ermengol X, de Cabrera, de 1311, on se diu que li han demanat «que en la ciutat de Balaguer puguén ésser »pahers segons et en la manera que en los temps passats eren »acostumats ésser e poguessen aquelles coses fer que los altres Pahers antigament feeren e fer acostumaren e en la manera que 'ls Pahers antichs foren usats del ofici de la Paheria »en la dita Ciutat» (2); però jo per més que he cercat no trobo en lloc els dits paers de Balaguer en les escriptures anteriors a l'any 1311; a Lleyda sí, ja 'ls hi veiem a principis de l'anterior centuria (3), Agramunt començà a tenir-ne l'any 1253 per privilegi del Comte Alvar (4); més a la nostra ciutat abans d'aquella fetxa, o van confosos entre 'ls prohomes o existiren poc temps. L'any 1309 el mateix Comte rebia aquesta petició: «Item demanen los dits prohomens [de Balaguer] que sie plasia

(1) Arxiu mun. Balaguer, n. I.

(2) Arxiu mun. Balaguer. «Llibre de les consuetuts e ordinacions de la ciutat de Balaguer.»

(3) Arxiu de la Paeria de Lleyda Ms. n. 1372, fol. 104. — Gras. «La Paeria» pàg. 164.

(4) Arxiu mun. d'Agramunt, perg. n. 46. Potser a Balaguer obtingueren igual privilegi den Alvar, però no se 'n fa esment en la catalogació de privilegis de la ciutat de l'any 1328.

»del senyor Comte que torn en possessio los prohomens de la
»Ciutat, de pahers, los quals pahers foren atorgats daver et de
»tenir en la dita Ciutat continuament tro que lo senyor Comte
»Nermengol, qui ara es, contrasta los dits pahers com los dits
»pahers entenen a aver e tenir a profit de la Ciutat et a bon
»governament daquela e dels altres senyors qui en la dita Ciu-
»tat an alcunes senyories o drets» (1). Se veu, doncs, que Er-
mengol X posà tals obstacles al funcionament de la Paeria,
que feu impossible l'existencia dels membres d'aquesta cor-
poració, lo qual se verificaria tal vegada al atribuir-se la nomi-
nació dels mateixos i restringint-los-hi llurs facultats. Aixís ho
practicà a Lleyda el Rei i és versemblant que passés també a
Balaguer amb el Comte.

El Comte, vista la suplicació del poble balaguerí, prengué
consell de Fra Bernat Pintor, Guardià dels Francescans de
Lleyda; de Fra Pere Oliva de l'ordre de Predicadors, de la
mateixa ciutat; de l'honrat Mestre Ramón de Vilalte, canonge
d'Urgell i de Lleyda; Bernart d'Ortoneda i Berenguer Solà,
savis en Dret; després manà a Guillem Samora i Bernat Me-
llada que fessen la declaració favorable al poble, que l'aprova
en Consell General (2). Segons aquesta concessió de 25 de
juliol de 1311 Balaguer tots els anys en la diada de Sant Bar-
tomeu havia d'elegir quatre paers i després vint i quatre con-
sellers, la qual nominació sembla que era pública, donant els
electors els vots ~~en~~ en alta veu, costum de que 'n vingueren
desagradables conseqüències que tractà d'evitar l'insaculació
posada en pràctica al temps dels Reis Catòlics, com ho veurem
en son lloc.

Abans d'entrar en l'administració municipal, els paers ha-
vien de pronunciar el següent jurament: «Jo (naytal), tocats
»los sant Evangelis davant la presencia mia posats, ab bona fe,
»jur mi esguardar, guardar e felment governar e defendre se-

(1) Arxiu mun. Balaguer, n. 14.

(2) Arxiu mun. Balaguer, n. 7.

»gons la mia bona consciencia la Ciutat e lo poble de Balaguer
 »e los bens daquells dins e defora a honor e utilitat de la nostra
 »Ciutat e de tot lo poble, salva feeltat, en totes coses de Se-
 »nyors.» (1) Els consellers juraven amb aquesta forma: «Jo
 »(naytal) tocats los sants Evangelis jur que donaré ajuda, con-
 »seyll e favor als Pahers ordenats e constituits en Governadors
 »e Defensors damunt dits, a bona fe e a bon enteniment, se-
 »gons que dessus es expresat».—Aquest era el Consell Parti-
 cular, ja que en les coses de major interès continuà intervenint
 el General que solia congregar-se, a sò de trompeta, a l'esgle-
 sia de Sant Joan del Mercadal i també alguna volta a Sant
 Salvador, la qual entitat no tingué mai nombre fixe de conse-
 llers; a voltes constava de 40, de 60 i fins arribà a 170. L'oc-
 tubre de 1341 se juntaven a dita esglesia de Sant Joan 3 paers
 i 161 consellers per a vendre un censal (2), mentres que 60
 anys més tard ne contracten un altre els paers, 74 consellers
 i 167 habitants de Balaguer (3); i per major varietat trobem en
 el temps del darrer Comte d'Urgell quatre prohomes delegats
 del Consell de la ciutat per a tractar les coses que perteneixien
 a la mateixa corporació (4). El Consell Particular arribà a tenir,
 cap a la fi de l'Edat Mitjana, 30 membres dels quals se'n
 canviaven 10 cada any.

El dia mateix de l'elecció dels paers, aquestos devien
 escollir, segons els diplomes de l'Infant Jaume d'Aragó donats
 l'any 1346 (5), dos *obers* o *vehedors* que's cuidessen de les
 vies públiques, places, pedriços, clavegueres, terrats, finestres
 i altres coses per al servei de la ciutat. Aquest mateix Comte,
 catorze anys abans, confirmava el privilegi del rei Alfons de 29
 de maig de 1332, en virtut del que podien els *mustassafs* exa-
 minar el pes dels flaquers, imposar multes als falsificadors, i

(1) Arxiu mun. Balaguer. «Llibre de les consuetuts e ord. de la ciutat de Balaguer».

(2) Arxiu mun. Balaguer, n. 25.

(3) Arxiu Catedral Lleyda, sac. Balaguer.

(4) Arxiu mun. Balaguer, n. 35.

(5) Arxiu mun. Balaguer, n. 26 i 27.

també devien guardar els camps i fruits (1). En aquest temps eren dos els mustassafs, però més tard volgué la ciutat que fos elegit un sol; en el segle XVI tornem a trobar-ne dos (2), qui, segons el privilegi de Felip III (3), foren igualats, respecte a la jurisdicció i a l'insignia, als de Barcelona i Lleyda; se 'ls hi concedí que poguessen castigar als malmetadors de les cullites amb 60 dies de presó i bandeig del terme de Balaguer, i els hi foren assignades deu lliures de sou.

Hi havia també altres oficials elegits pels paers i que estaven sots la jurisdicció dels mateixos: eren els *verguers*, (4) *vinjolots o messeguers* (5), *dos administradors de molins* (6) *dos mestres de cases* (7), *quatre vehedors de fora mur* (8), *dos clavaris* (9), *dos advocats de la ciutat* (10), *el racioner* (11), *dos administradors del S. Hospital de pobres* (12), *els oidors de comptes* (13) *el síndic* (14). Els missatgers foren creats l'any 1418, i aquest ofici està contingut en la demanda a l'Infant Joàn «Item que placia al Infant e dits procuradors statuir decernir et »atorgar a la dita Ciutat que 'ls paers e consell de aquella cas- »cun any puxen crear e fer un missatger o dos a manera de »vergue[r]s als quals puxen manar e donar plen poder de fer »penyores et manaments e altres actes tocants los fets de la

(1) Arxiu mun. Balaguer n. 16 i 24.

(2) Arxiu mun. Balaguer, n. 51 i 65. — Arxiu Cor. Aragó R. 4887, fol. 12 i 15.

(3) Arxiu mun. Balaguer, n. 65.

(4) Arxiu mun. Balaguer, n. LXXI.

(5) Id. ibid. n. 7

(6) Llibre de consells, segle XVIII. — Arxiu mun. Balaguer.

(7) Id. ibidem.

(8) Id. ibidem.

(9) Id. ibid. elecció de 1703. Devien portar els comptes del municipi i presentar-los al racioner.

(10) Id. ibid.

(11) Arxiu mun. n. 51 El racioner portava la comptabilitat i intervenia en tots els contractes de la Paeria.

(12) Llibre de consells de Balaguer, ll. e.

(13) Eren els que comprovaven els comptes, donant son parer sobre 'ls mateixos.

(14) El síndic zelava la conservació dels furs i bones usances de la ciutat; a vegades ne trobem dos.

»paheria de Balaguer» (1). De 'ls altres oficials no podem fixar l'any de llur institució.

Per fi direm quelcom del escrivà de la ciutat, puix és digne d'observació per les disputes que causaren ses prerrogatives no poques vegades. Fins a últims del segle XIII se poden veure diverses concessions reials de l'escrivania de Balaguer (2), més l'any 1311 el Plebà de la ciutat, que s'anomenava Ramón de Vilalta, molestat d'alguns, escrigué al Rei defensant el dret que tenien sos predecessors sobre dita escrivania, en conformitat al privilegi del comte Ermengol; i obtingué aixís declaració favorable del monarca qui afegí que l'escrivà de la cort del Comte podia despatxar les escriptures judicials o que d'alguna manera pertenesquessen al Comte, i que solzament tocava al escrivà o notari de dit Plebà, o Rector lliurar les escriptures públiques (3). Malgrat l'oposició d'alguns de la ciutat, enèrgicament manifestada (4), els Rectors continuaren en la possessió de dita escrivania per espai de moltes centuries; l'únic que obtingueren els paers fou que no's pogués arrendar a un estranger, de la mateixa manera que havien assolit del Rei que 'l veguer, assessor, batlle i tots els que a Balaguer exercien la jurisdicció reial o comtal fossen nadius de Catalunya (5).

En quant a l'administració eclesiàstica d'aquesta ciutat, estava la mateixa subjecta, com avui, al bisbe d'Urgell, el qui, aixís que fou bastant crescuda la població, hi posà un oficial eclesiàstic que representava aquell prelat en els afers curials de Balaguer i dels pobles comarcans (6). Hi havia també desde 'l segle XII dos Rectors, un a l'Açuda i un altre a Almatà, com ho notarem al tractar de les esglésies.

Posaren sempre els dominadors de Balaguer una diligència

(1) Arxiu mun. Balaguer, n. LXXI.

(2) Arxiu Cor. Aragó. Reg. 49 (9 de Pere II), fol. 94. Reg. 59 (Lloct. Alf. 1.^{er}, fol 545.

(3) Arxiu Cor. Aragó. — Reg. 3 300 fol. 128.

(4) Doc. de Joan II (1454). Arxiu parroquial de Balaguer.

(5) Arxiu mun. Balaguer n. 46 i LXXI.

(6) Arxiu d' Ager, n. 1085 i 870.

especial en fortificar bé el castell, grandiosa fortalesa que tenia unes 460 passes d'àmbit o circumferència, 150 de llarg i 94 d'ample, voltat molt bé de fortíssims murs. Confrontava, diu una escriptura de l'any 1116 (1), per orient amb els termes de Camarasa, a mig-dia amb els de Lleyda, per occident amb el de Tamarit i a septentrió amb el de Santalinya. En la part baixa que dóna al torrent d'Alcarraç i a la ciutat s'alçava magestuós «el gran palau», com l'anomena el rei d'Aragó en Pere, el del Punyalet, que hi nasqué; era tot adornat de materials exquisits de molt preu, com marbres, jàspis, pòrfits i altres pedres especials, i aixís pel palau com per la riquesa del castell podia aquest justament ésser designat amb el nom de *castell ermós*. En el claustre superior del monestir de Poblet, segons Monfar (2), estan les columnes que després del setge de 1413 se tragueren d'aquest castell, i les pedres de les finestres del palau reial del mateix Poblet perteneixien, en sentit del mateix historiador, an aquest castell de Balaguer, lo qual ens donaria una petita idea de sa magnificència. Per sa situació i per l'art amb que estava construït el castell de Balaguer era dels més forts i segurs de Catalunya, «castell per natura i art fortíssim com el deixà descrit l'humanista Val·la (3)» de manera que sempre que esclatava una guerra an aquest país no's considerava un perdut mentres posseís aquell castell. Per les parts de sol-ixent, mig-dia i ponent era poc menys que impossible assaltar-lo, i, si bé per la part d'Almatà se trobava casi a nivell d'aquella serra, no obstant per aquesta banda estava molt fortificat amb una gegantina muralla de l'extensió de 90 passes amb una torre o baluart en cada cap i un altra en el bell mig, la qual fortificació, en temps en que no s'esmerçava l'artilleria, feia que fos inexpugnable dit castell i que s'hagues-

(1) Arxiu d'Ager, n. 962.

(2) Hist. C. Urg., pàg. 340. Havent visitat Poblet ens sembla que's informantada aquella suposició de Monfar: lo mateix ens digué una persona que coneix ben bé l'història del cèlebre monestir.

(3) Ferdinandi, Reg. Arag. llib. I., c. I.

sen de retir els assetjats solzament per fam. No és versemblant lo que ha dit algun inconsiderat escriptor sobre l'existència de 100 torres en dita fortalesa. Ens consta que terminava el castell amb punta en la part de mig-dia, on s'hi veia sa porta principal, que quatre homes ne podíen impedir l'entrada. Darrera'l castell i voltant la ciutat per totes parts, menys un troç a la banda del riu, s'hi havia construït forta muralla que encara en el dia d'avui se pot veure, per més que reconstruïda i renovada moltes voltes (1). Tenia en la punta que fa angle, que dóna al torrent anomenat d'Alcarràç, una torre tant ben fortificada que en un document és anomenada el *segón* castell i era coneguda per la torre den Gili. En aquesta llarga muralla que anava desde'l castell i torrent fins a l'altra part de la ciutat hi havia dos portes principals, la de la Jueria, o del torrent, i la de Lleyda, no mancant-n'hi tampoc d'altres menys importants però regularment tapiades (2). En la punta de mig-dia, que mira cap a Lleida, s'hi alçava una gran torre quadrada; d'allà venia baixant el mur fins al portal de Lleyda; seguia fins al riu, on, prenent la direcció del Segre, continuava envers el pont, acabant amb l'ampit del riu. Per a defensar l'entrada al pont s'havia construït un gran portal, el portal de Sant Miquel, anomenat aixís per l'estatua de dit Sant que'l coronava; junt al pont, a la banda de la ciutat, s'hi edificà una ben formada torre, de la qual avui dia no'n resten vestigis. Per fi impedía l'entrada als que venien de la part d'Ager un altre portal construït prop del pont. La possessió d'aquest castell estava confiada a diversos carlans; el principal entre ells devia prestar jurament al Comte o an aquell a qui era entregat el domini de la mateixa fortalesa. El primer que'l tingué enfeudat fou Arnau Berenguer d'Anglesola, qui el rebé de mans del vescomte Guerau,

(1) En temps de Joàn II. (Arxiu Cor. Arag. R. 2386 fol. 72) i en temps de Jaume el Desdixat, i posteriorment.

(2) Hi ha la creència per a mi infonamentada, de que fins a l'altra part, desde'l castell, s'hi podia anar per una mina tota sota'l riu.

en 1106, amb certes condicions qu'eren les que ordinàriament se feien constar en la presa de possessió dels castells. (1)

Assegura en Monfar (2) que 'l pont de Balaguer existia ja en el segle x, però segurament el primitiu seria tant feble que se'l emportaria una riuada, puix que 'l actual, que dona entrada a la ciutat, és certament de temps posterior i construït en dues èpoques diferents; les tres arcades primeres de punta d' ametlla, o sia les immediates als camins de Camarasa i *molí del Comte*, semblen del segle XII o XIII i presenten ben marcat l' estil ojival o gòtic: les altres semblen fetes un segle després. Suposo que 'l riu, aleshores molt decantat cap a la part del castell, amb sa corrent arrastraria la major part del pont del segle XII o XIII en una de les inundacions que hi hagué en el segle següent, això és, a últims de l' any 1328 i en 1380, quals riuades foren tant crescudes, que 'l rei Alfons IV, en un privilegi que concedeix als ciutadans de Lleyda (3), diu sobre la primera que enfonsà els dos ponts que aquella ciutat tenia sobre'l Segre i que durà la inundació molts dies; i de la segona, assegura 'l Rei en Pere IV que altra vegada la corrent derruï el pont de pedra que havien edificat els lleydatans sobre 'l mateix riu (4). Que en el segle XII se feren alguns esforços o per a construir un nou pont (5) o per a reedificar l' enrunat sembla indicar-ho el testament de Pere de Tartereu de l' any 1156 (6), i que això fou realitzat en el segle següent tal vegada podria deduir-se de les donacions de Bernat Rosell el 13 de setembre de 1270 (7) i la testamentaria de Saurina de Fontdepou en juliol de 1274 (8), en que donen un morabatí (3) el primer i dotze diners els altres dos per al pont de Balaguer.

(1) Cf. el pergamí de l' arxiu d' Ager, n. 350.

(2) Hist. C. Urgell. I pàg. 311.

(3) Arxiu reservat de Lleyda n. 94.

(4) Arxiu reservat de Lleyda n. 144.

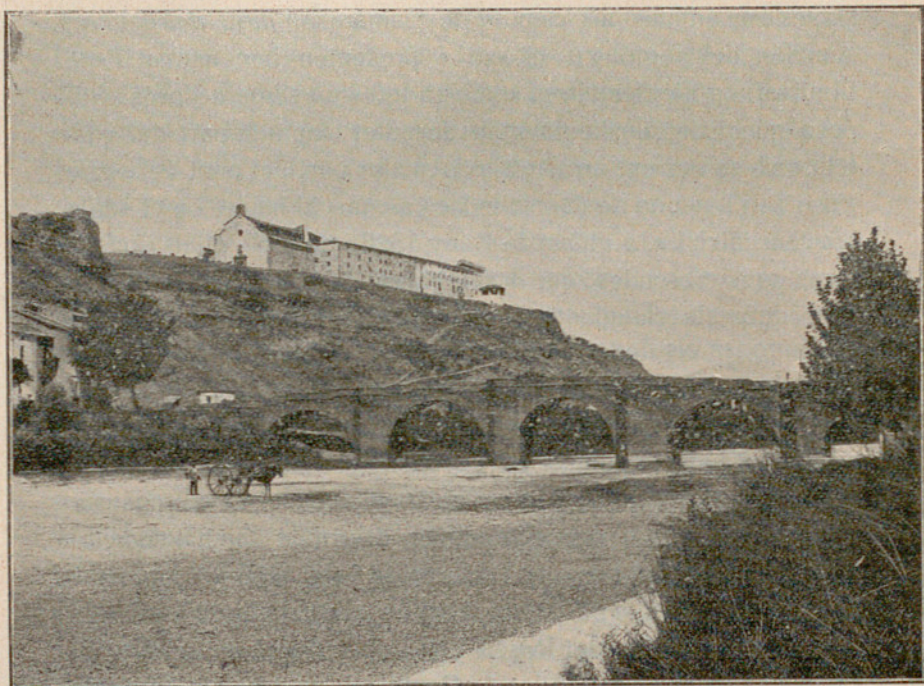
(5) En els documents del segle XI se 'ns parla de les barques de Balaguer; especialment en la donació feta per Ermengol de Moyeruca al vescomte Guerau. — Arxiu d' Ager, n. 972.

(6) Arxiu d' Ager, n. 315.

(7) Arxiu de la catedral de Lleyda, arm. F, caixó O, n. 378.

(8) Arxiu d' Ager, n. 477 (Cf. el doc. esmentat de Lleyda).

¿De quin temps ve la costum de cobrar alguna imposició pecuniària als que passaven pel pont d'aquesta ciutat? Quan se'n aterrava algun no era una cosa rara reconstruir-lo mitjantçant un emprèstit que fàcilment concedien els jueus per un interès per cert ben crescut, i aixís que era acabat cobrava la població un tant de totes les persones i animals que hi transita-



Clixé den Juli Vintró

PONT DEL SEGRE I MONTANYETA DEL SANT CRIST

ven. En els esmentats privilegis concedits a Lleyda per Alfons IV i Pere, el del Punyalet, amb motiu de la destrucció dels ponts d'aquella ciutat se senyala dita imposició. D. Alfons manà que a Lleyda s'hi edificuessin tres ponts; i desde'l dia en que's facilitaria el trànsit fins que haguessin passat dos anys diu que pagarà *homo pedes obulum jaccense et pro animali carricato solvatur unus denarius dicte monete et pro quolibet*

capite bestiani grossi obulus tantum detur et pro centenario capitum bestiani minuti duodecim denarii jaccense... et si magis aut minus fuerit ipsum bestiarium solvatur pro eodem ad eandem rationem; pro predictis tamen intelligimus semel in die debere persolvi et non amplius prout superius est taxatum. Havia de resultar aquesta contribució molt beneficiosa a la ciutat quan, passats dos anys, el Rei allargà el temps d'aquest tribut (1); no sabem quan cessà. Fa pocs anys que encara se pagava en passant pel pont de Lleyda. Podria, doncs, haver succeït lo mateix amb el pont de Balaguer. Però sembla més natural deduir aquest tribut d'un altre origen.

Ja en el segle XII se pagaven a Balaguer els drets de portes, com ens ho manifesta la donació del Comte a Pere Berenguer feta el 2 de març de 1116 (2). Tenim datos més concrets sobre 'l mateix pont, però abans d'indicar-los hem de notar que existia a Catalunya el dret de passatge (*passaticus*) (3), que se pagava pel trànsit d'animals, entre 'ls quals s'hi comptava als sarrains, com hem deixat apuntat, dret que algunes vegades se carregava sobre tot lo que havia de passar pels ponts; o millor dit, que entraven en la ciutat, fossen homes o animals. El 20 de maig de 1433 escrivia el rei Alfons IV que son germà l'Infant en Joan, de Navarra, tenia per concessió seva el pont de Balaguer amb tots els drets i entrades, que eren un *obolum* per cada home de peu i un diner per quiscuna cavalcata (4). Diu que ja li havia concedit abans aquest privilegi per cert temps, més ara l'hi confirma perpetualment per a si i sos hereus, afegint-hi un altre diner per cada animal. (5).

(1) Arxiu reservat del municipi de Lleyda, n. 96. — Sobre la paraula *morabeti* cf. Propagador del Sto. Cristo, març de 1912.

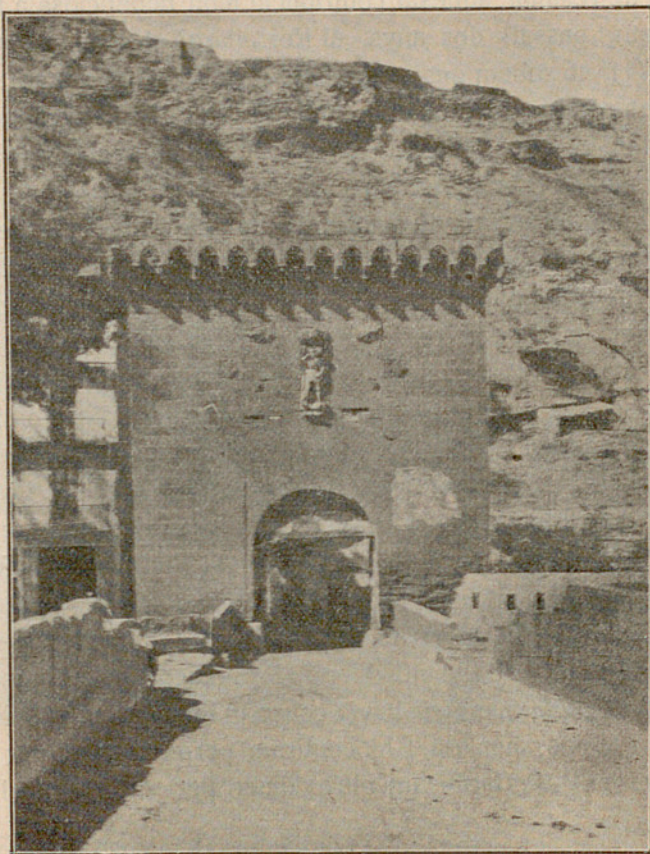
(2) Arxiu d'Ager, n. 962.

(3) Cf. Balari. «Orígenes hist. Cat. pàg. 514. El Comte de Barcelona rebia en 1151 pel passatge de Llvria: «Per un sarraí, 12 diners = Per bestia carregada, 6 = Per ase carregat, 4 = Per bestia sense carga, 6 = Per colerón, 12. — Arxiu Cor. Arag. Ber. Ramon, B R. IV n. 233.

(4) Arxiu Cor. Arag. Reg. 2777 fol. 143-144. — Un altre, Reg. 2772, foli 140.

(5) Cf. llocs esmentats. — El document a qui fa referencia no l'he trobat en l'arxiu.

Finalment aquest dret el traspassà el rei en Joan II (abans Infant, Senyor de Balaguer) al municipi balaguerí, com se llegeix en un privilegi del 18 de desembre de 1458: «Terce-
»rament supliquen vostre real Magestat que sie de sa merce



Clixé de J. de Romero, de G.

ENDERROCAT PORTAL DE S. MIQUEL O DEL PONT

»confirmar e de nou donar a la dita ciutat e als habitants an
»aquella presents e sdevenidors, amplament e bastant, totes
»les imposicions e PONTATGE de la dita ciutat perpetualment

»essens condicio ni retencio deguna. R. Plau al senyor Rei» (1). Aixís ha continuat cobrant dit impost la ciutat fins al primer de l'any 1912.

Ja hem dit que sobre 'l pont hi havia el portal de Sant Miquel, que per sa respectable antiguetat i rics detalls ojívals bo hauria estat perpetuar-lo encara que fos estat precis traslladar-lo a una altra part, si és que feia nosa allà ont era. No pensà d'aquesta manera qui decretà sa desaparició en 1794 a conseqüència d'una desgracia. (2)

La població en els segles XII i XIII estava en gran part enclavada dins els murs; les cases que hi havia dalt de la serra d'Almatà anaren desapareixent talment que en el segle XIV i XV sols hi trobem l'esglesia, el monestir i la casa de la Confraria (3). A l'horta, no obstant, hi havia algunes cases i principalment al Corp, on s'hi formà un poblet que depenia de Balaguer en lo civil i eclesiàstic. Lo mateix podem dir dels poblets de Ció, Vilanova i Merita que surten amb freqüència en els segles XII i XIII i de quins avui no 'n queda vestigi. (4)

L'horta, en dits segles llunyans, se regava casi tant com ara. El dia 31 d'octubre de 1155 la ciutat de Balaguer junta-ment amb sos comptes n'Ermengol i na Dolça, reunits en consell general, (*in unum eum omnes* (sic) *seniores et omnes et omnes homines balagarii tam magni quam parvi*) dona a Bernat Despuy, a Bernat de Tàrraga, Pere Moliner, Bernat de Bochcenich i Conill, Bernat Isarn, Bernat Carví i Pere Moria, la cequia de l'horta de Balaguer amb la condició que 'ls donguin tanta aigua que puguin regar desde 'l torrent de la Geronella,

(1) Arxiu munic. de Balaguer, n. 51.—Arxiu Corona Aragó, Reg. 3353, fol. 28-34.

(2) Sobre aquest portal publicà dos articles l'Associació d'excursionistes catalans.—Barcelona, (1879) I, p. 21.

(3) Sobre la confraria d'Almatà i les altres antigues de Balaguer Cf. «El Propagador del Santo Cristo de Balaguer», Març i Febrer de 1912.

(4) Arxiu d'Ager, n. 964.—Arxiu Mun. de Balaguer n. 19 i altres. Merita desaparegué en les guerres que mogué el Comte de Foix per a obtenir la Corona d'Aragó a la mort del rei Martí l'Humà.—D'aquest poble sols ne resten actualment algunes parets de l'esglesia.

extra murs, fins al «reguer de farfanya» (1). Prometen que desde la muralla fins al Farfanya faràn un altra cequia i que si hi construïssen molins en aquella cequia i l'aigua vingués minvant no molràn blat ni olives fins que l'horta sia ben regada. En aquesta cequia del Cup hi havia molts molins que eren realment aleshores una riquesa per a la ciutat (2). En juny de 1170 el Comte donava a Joàn Albesa, a Bernat Escrivà i a llur descendència tots els molins que poguessin construir a la «cequia de Balaguer» desde la sortida de la ciutat fins al terme de Menàrguens i així mateix tots els que edificuessen en la «cequia de Farfanya». Gran part dels molins que hi havia a Balaguer en el segle XII passaren després en propietat al monestir de les Avèlles, fundat per Ermengol de València en 1160 o en 1166 (3), i un altre monestir poderós, el de Poblet, adquirí el domini que tenia abans Joàn d'Albesa sobre algun altre i una part de l'horta de Balaguer; d'aquí venen tantes qüestions sobre 'ls molins i el regadiu, la descripció de les quals ocuparia un gros volum, i aquesta es la raó perquè les passem per alt remittint al curiós als pergamins que existeixen a l'arxiu de Casa Ciutat (4).

Solzament direm que a Menàrguens se concedí en el segle XIV el privilegi de tenir aigua abundant de la cequia de Balaguer i de fer tancar els molins del Cub en cas de que fos insuficient l'aigua que 'ls arribava. Prova d'aquesta asserció la tenim en la sentència que contra Balaguer donà el comte en Pere desde 'l Castell de Farfanya el 15 de maig de 1395, manant al veguer de Balaguer que, baix pena de 500 florins d'or, quan se li queïssin els de Menàrguens per dificiència d'aigua, anés a treure les parades i portelles dels molins consignant-les

(1) Arxiu Mun. de Balaguer, n. I.

(2) Sobre 'ls molins cf. Arxiu mun. n. II fins a IX.

(3) Alguns volen que fos fundat en 1160 i altres en 1166. — Sobre la donació de la cequia cf. Arxiu mun. n. L.

(4) Ns. (Perg. llatins i catal). LXXX, LXXXI, XCII, XCIII, XCV.—C; CXIX, 133, 140, 181, 158, 174, 186, 187, 190, 193, 195, 202, 206, 210, 212, 213, 214, 215, 219, 220, 221, 223, 224, 226, 227 i 259.

als d'aquella població, amb la qual sentència se conformaren els prohomes de nostra ciutat (1). En quant a la cequia del molí del Comte, devem fer notar que ja estava començada a principis del segle XIII, puix que Jaume I donà en l'any 1218 a la ciutat de Balaguer la «cequia i aigua per a regar l'horta de Balaguer en els termes de Camarasa i Merita»; i afegeix el Rei que «ja s'hi treballa» i que ell l'allargarà fins a la vinya del Sauló. Aquest privilegi comença *In Xri nomine amen. Notum sit cuncti*. (2) Més tard apareix aquesta cequia amb el nom de «cequia del molí del Comte».

La descripció de les cequies ens porta a examinar una tradició que hi està íntimament relacionada: ens referim al luctuós succés de les mines. El dia de l'Anunciació se celebra tots els anys una festa solemne en el Sant Crist amb sermó i assistència del clero parroquial i nombrós concurs de poble presidit per les autoritats. Fins ara fa pocs anys, acabada la funció, se cantava una Absolta General pels difunts que, segons tradició, moriren en les mines de la cequia del molí del Comte. Es molt probable que antiguament en dit dia se celebrés la festa titular de Balaguer i que el dia següent se cantés l'Absolta per a les víctimes d'aquell infortuni. Més, al canviar Balaguer de Patró, puix que abans tenia la Verge Santíssima, i al traslladar-se la festa major al novembre, en un mateix dia (25 de març) se continuà cantant una missa i se resà l'Absolta que abans se feia en dia diferent (3). En quant a la realitat de la desgracia suposada no sabem què dir, puix per més que hem indagat els documents per a veure si trobaríem quelcom sobre aquest particular, n'havem surtit amb l'èxit negatiu. Solzament en l'arxiu parroquial d'aquesta ciutat hi veig un document partit en quatre o cinc troços en el qual els Paers de Balaguer diuen al rei en Joàn en l'any 1454 que la ciutat ha fet una cequia o mina

(1) Cf. Arxiu munic. de Balaguer.—Pergamins llatins, n. L.

(2) Arxiu munic. de Balaguer.—Perg. n. 19.—Cf. n. XXVII.

(3) Tal és el parer autoritzat del Rnt. Roca «Historia del convento de Almatá.»—Manuscrit p. 18 seg.

nova «Item com la dita ciutat per [ne]cessitat haie hagut a fer »una Ciquia o mina nova tota quasi dejus terra, e aço per la »gran destrucció que les aigues han donada hun any e mitx ha »passats en.... rs e pexeres diversos contractes han hagut »amanllevar entorn Mil e Cinchcents florins». Però res s'hi diu en aquest document de les desgracies ni tampoc podem precisar a quina mina se refereixen els que escrigueren aquesta exposició a Joàn II.

Abans de donar fi al present capítol parlarem de les esglésies antigues de Balaguer. Conquistada la ciutat s'afanyaren els cristians pobladors a pendre possessió de les mesquites que havien destinades al culte catòlic els conqueridors (1), començant per la d' Avimoni que, segons hem vist en documents dels arxius de la Seu i Solsona, havia sigut donada amb totes les terres adjuntes a l'església de Solsona. La següent escriptura ens demostra que dita mesquita és l'església actual de Sant Salvador (2). Es una concordia celebrada entre Bernat Roger, bisbe d' Urgell i el Prebost de Solsona, firmada l'any 1163; en ella se diu, entre altres coses, «*dixerunt enim Mesquitam avimomi quæ modo est Ecclesia Sancti Salvatoris cum omnibus pertinentiis suis ad celsonensem Ecclesiam jure transationis perpetuo pertinere excepto quod cimiterium et baptisterium Ecclesiae Sancti Salvatoris non habeat*» (3)... Lo mateix ens fa notar un altre conveni entre 'l bisbe Arnau de Prexens i el mateix administrador de Solsona en l'any de l'Encarnació 1178, on se determina que l'església de Sant Salvador, «abans mesquita d' Avimoni», passi a la mitra d' Urgell, però que 'ls delmes, primícies i possessions que l'església de Solsona posseïa en la «vila i territori del castell de Balaguer» les continués tenint Solsona i sa Església.

(1) Arxiu de Seu d' Urgell.—Cart. I, fol. 24, doc. XXXI.

(2) Hi havia molta tirada en aquells segles a dedicar les esglésies o a Sant Salvador (Sort, Breda, Gerp, etc.) o a Sta. Maria (Bellpuig, Ager, Meyà, Alguai-re, Franqueses, etc.) o a Sant Miquel, Castelló, Balaguer, La Sentiu.

(3) Arxiu de Seu d' Urgell.—Cart. I, fol. 10, doc. VIII.

Dalt d'Almatà hi establiren els balaguerins, segons lo que hem notat, l'església parroquial (1), o l'església major, com és anomenada en una sentència expedida l'any 1170 per l'Arquebisbe de Tarragona (2); església que era regida per alguns clergues, puix molt aviat s'hi fundaren capellanies De l'any següent, 1171, trobo un testament d'un tal Pere Joàn, qui deixa una peça de terra que posseïa en el «Puche del Conseyll» a l'església d'Almatà (3), i en 1172 ne feu un altre el prevere Alegret disposant fos soterrat a Almatà (Santa Maria d'Almatà) a la que deixà son llit, l'alodi de la Geronella, la terra que posseïa prop de l'hort d'Almudafar i un altre troç de l'horta de Vilanova (4). Era coneguda aquesta església amb el nom de Santa Maria perquè s'hi venerava una imatge de la Verge que avui les religioses Clarises conserven amb molta devoció en el chor baix de l'església (5). Jauen soterrats en aquesta església el comte en Pere, pare de Jaume el Desdixat, i reposen ses despulles en una caixa davall del camaril del Sant Crist; també na Cecília, sa mare, dos fills seus, Tadeu i Joàn, i altres persones nobles hi establiren llur repós mortuori (6),

Baix la mateixa invocació de Santa Maria s'hi construí en 1101, al castell de Balaguer, una capella que fou concedida, ja abans d'esser acabada, al monestir de Sant Pere d'Ager pel Vescomte en Guerau (7). Els bisbes d'Urgell volgueren donar col·locació al capellà del castell, i d'aquesta pretensió ne sorgí una violenta controversia entre 'l bisbe Bernat i Ramón, abad d'Ager, que hagué de definir el Papa mitjançant algunes but-

(1) Encara avui se veu part d'aquesta iglesia que no és altra que la capella fonda: la porta principal i el gran finestral de la fatxada estan tapiats.

(2) Arxiu d'Ager, n. 79.

(3) Arxiu d'Ager, n. 105.

(4) Arxiu d'Ager, n. 347.

(5) Aquesta imatge sembla del segle XII. Per sa construcció és molt semblant a altres imatges d'aquest segle.

(6) Vegi 's Monfar «Hist. Cond. Urg. II», pàgs. 119, 191, 222, 248, 265, 270, 278.—Arxiu d'Ager, n. 347 i 135.

(7) Arxiu d'Ager, n. 977 i 984.

lles de les quals s'en conserva una dirigida per Alexandre II al poble d'Ager i de Balaguer (1). Finalment l'Arquebisbe de Tarragona, en novembre de 1170, declarà, després de firmar una amigable concordia entre les dues parts litigants, que restava a favor d'Ager la capella de l'Açuda amb totes les ofrenes i la terça part dels delmes, primícies i defuncions de les demés esglésies de Balaguer, exceptats els dret de bateig i de sepultura que devien perteneixer a l'església major i al Bisbe. Els abats d'Ager tingueren sempre la jurisdicció d'aquesta capella i el dret d'instituir-ne els rectors (2): més sabem que l'20 de febrer de 1618 l'arxiprest Geroni Roure, havent pujat al castell per a visitar l'església de l'Açuda, la trobà derruida; per ço manà posar una creu en senyal de que allà hi havia existit una església. Aleshores, n'obstant, ja havien perdut el dret de patronat els abats d'Ager per raó d'exercir-lo els reis d'Espanya, qui continuaren en llur privilegi fins a l'any 1689 en que, obtingut el beneplàcit apostòlic, fou unida aquella dignitat a l'església de Solsona. Aquest Rector de l'Açuda, que era anomenat *Rector in parte Ageris*, tenia jurisdicció en una part de la ciutat, açò és, en els carrers immediats al castell; l'altra part de la població estava baix el règim eclesiàstic del Rector d'Almatà i del clero parroquial, constituït per sis preveres, un diaca i un subdiaca.

Al bell cim de la montanyeta en que està la ciutat, en el lloc ocupat avui per l'església de Santa Maria, havien edificada els Comtes una capella a Sant Miquel al qual aquells caràcters guerrers professaven una tendre devoció, essent aquest Arcàngel, segons sembla, Patró del Comtat. En el Corp existia una altre capella dedicada al mateix príncep angèlic i ostentava sa imatge i nom la principal porta de la ciutat.

Allà on era abans la Casa de la Ciutat, al Mercadal, s'hi

(1) *Appendix II.*

(2) En l'arxiu de la catedral de Lleyda, cax. O. arm. F., hi ha un perg. en que's descriu la forma curiósima amb que'ls rectors prenen possessió d'aquesta església en presència del Prior de Castelló de Farfanya.

alçava un temple bastant capaç, que 'n deien l'església de Sant Joàn, com consta de moltíssims documents, v. gr. del decret del bisbe urgellès Nicolau Capoccio, en que senyalant a na Cecília de Comenge, muller del comte n'Ermengol, les obres en que s'havia d'invertir el diner deixat per son marit en testament, entre altres coses determina que's donguin a l'obra de Sant Joàn de Balaguer 200 sous barcelonins (1). En el segle XVI el canonge Matines, (2) natural de Balaguer, hi construí una capella dedicada a l'Epifania de Jesús i també hi deixà una missa perpetua. En el segle XVIII no restava ja en peu aquesta església, però subsistia encara una peça llarga que's on se reunia el Senat i el Consell General de Balaguer sempre que no tenia lloc aquest acte a Sant Salvador, (3) com ho fa notar en Caresmar (4).

Al costat d'aquesta església estaria l'hospital de Sant Joàn, que surt en alguns escrits del segle XIV. En 1344 tenia dit hospital una propietat en el Corp (5), i Berenguer de Torquesa, *hospitaler i donat de S. Joàn de Balaguer*, amb consentiment dels regidors d'aquesta població ven a l'abat d'Ager una peça de terra en el terme de Covet (Menàrguens) a fi de comprar un cens per a dit hospital. Aquest contracte se feu en 1346 (6). Tal vegada al principi era propietat i fundació dels Juanites, els quals, a faïçó dels Templaris, tenien grans possessions a Catalunya: aquestos últims posseïen a Balaguer, en 1289, no pocs molins que foren venuts pels vocals de llur capítol general a Bernat de Torà (7).

Se parla en una declaració de l'any 1202 de l'església del

(1) Pergamí original existent en l'arxiu de les monjes del Sant Crist, n. 13.

(2) Arxiu parroquial de la ciutat.

(3) Arxiu catedral Lleyda, sac. Balaguer. — Hi ha diverses escriptures sens numeració.

(4) Ms. VI, p. 361.

(5) Arxiu d'Ager n. 1362.

(6) Ibi n. 1325.

(7) Arx. mun. Bal., n. XII. Cf. Manel Magallón «Templarios y Hospitalarios». Primer cartulari en *Archivo Historico Nacional*, tom. XXXIII, 1898, pàg. 257. — Ms. (Cuaresmar) t. XIV, 337. — Vegi's també *Boletín Real Academia Historia*, XXXII, 1898, pàg. 451.

pont de Balaguer (1), però no tenim cap altre indicació, ni sobre 'l temps en que 's construí, ni del lloc que ocupava; sembla, no obstant, que 's devia trobar situada allà ont és avui el convent de Sant Domingo, puix que del document se'n desprén que estava a fòra la ciutat i prop del pont. Tal vegada l'existència d'aquesta esglesia fou la causa de que 'ls Comtes fundessen allà el convent de Predicadors en el segle XIV.

De l'esglesia del Miracle no trobo cap notícia fins als segles XVI i XVII, i molt més tard apareix la tradició pietosa que rodeja l'imatge titular.

Aquestes eren les esglesies de Balaguer. Dependentes de la ciutat, però un poc llunyanes, estava la capella de Sant Miquel del Corb a uns set kilòmetres de la ciutat i a la meitat de aquesta distancia, Santa Maria de les Franqueses i Santa Maria de les Parrelles, amb les quals està intimament relacionada la fundació de les Cistercienses i dels Trinitaris en aquesta ciutat.

A tres quarts de Balaguer, cap al camí de Menàrguens, un poc mes envers el riu, s'hi veu avui dia, malgrat l'acció destructora del temps, un gran casal negrós mig romànic i mig gòtic, que encara porta el nom de Franqueses, nom que segurament ve de *franquissa* (franquicia) (2). Desitjant la comtesa na Dolça, viuda d'Ermengol de Valencia, fundar a Balaguer un monestir de religioses dedicades al obsequi i veneració de la Verge Maria, comunicà el propòsit a son fill, el Comte d'Urgell, vuitè d'aquell nom, qui no sols aprovà dit projecte sinó que prometé donar per a sa fundació terra suficient a l'horta de Balaguer i també 10.000 sous pagadors en dèu consecutius anys, açò és mil en quiscun any, com aixís se desprén de l'acta de maig de 1186, firmada pel dit comte i pel bisbe d'Urgell, Arnau de Prexens (3). Si bé en el referit document no

(1) Arxiu d'Ager, n. 378.

(2) Tal vegada està relacionada aquesta fundació amb el monastir de Poblet que tenia molts drets i franquícies a Balaguer.

(3) A principi del segle passat se trobava aquesta acta a la casa Portolà, però segons me diu D. Calixte Alòs, propietari de la casa, fou cremat l'arxiu Portolà.

s' expressa de quina religió havien d' ésser les expressades monges, ni com s'havia d'anomenar dit monestir, és cert que fou de Ciscertensienses o Bernardes i que prengué el títol de Santa Maria. Consta tot açò d'una obediència canònica que l'abadesa d'aquest monestir, Giulca, prestà al bisbe d'Urgell, Arnau de Prexens, i que's del tenor següent: *Ego soror Giulca abbatissa Sancte Mariae de Franquezas promitto obedienciam tibi Arnaldo Episcopo et ecclesie Urgellensi secundum regulam beati Benedicti et institutione fratrum cisterciensium*, etc. (1). En agost de 1187 el comte n'Ermengol concedeix a la abadesa de dit monestir, anomenada Guillerma, els sots, terra de l'horta i de secà amb les confrontacions en dita donació especificades, i ademés dóna a Pere Rubió l'hort d'Almudafar amb la condició de que quiscun any en el dia de Pasqua hagués d'entregar a l'abadesa de les Franqueses 500 ous. Alguns anys més tard, en març de 1206, la mateixa Guillerma, abadesa; Raimonda, priora; Hermenesendis, etc., i altres concedeixen als habitants de Tèrmens aigua de la cequia per a regar les terres situades davall dels molins del monestir, amb algunes condicions; entre altres, l'haver d'entregar tots els anys a dit monestir 70 sous acrimontesos. En l'arxiu d'Ager trobo els següents testaments en favor de les Franqueses: el de Guerau de Cabrera, en febrer de 1204, que li concedeix el castell de Bahells, «la honor» que tenia de Camarasa, el cens de Vernet i el delme d'Os (2); el del mateix, renovat en 1223, en que deixa 1000 sous al dit monestir (3), i un altre en 1208 (4). De l'any 1256 existeix un pleit entre l'abat d'Ager i l'abadesa de les Franqueses (5); del 1267 se'ns conserva una donació al mateix convent feta pel comte Alvar de Cabrera (6).

(1) Villanueva «Viaje literario por las iglesias de España», XII, pàg. 36.—Diu aquest autor que's aquesta l'única notícia que va trobar sobre dit monestir.

(2) Arxiu d'Ager, n. 3 del procés signat 2498.

(3) Ibi n. 6 del proc. 2498.

(4) Ibi.—Ms. Caresmar, t. XIV, p. 377. Arxiu Cor. Aragó, perg. de Pere I, n. 303.

(5) Arxiu d'Ager, n. 532.

(6) Arxiu d'Ager, n. 2498.

Envers 1220 la comtesa na Elvira feu donació a les Franqueses de 150 morabatins pel vestuari de les monges; trenta anys més tard una altra comtesa d'Urgell, na Cecília, per indicació del bisbe Nicolau, entrega en 1350 al mateix monestir 2000 sous jaquesos dels 19.000 que per a beneficència havia destinats son marit difunt (1), puix estava aleshores dit convent en un estat runós. Pel mateix motiu, o per altres circumstàncies, envers 1470, després d'haver-ne tractat d'aquest monestir en diferents Capítols i Congregacions Cistercienses, se resolgué acudir a la Santetat de Sixte IV, qui expedí la butlla de supressió de dit monestir i manà que totes les rendes i rèdits fossen entregats a l'abat de Poblet. Fou donada la butlla a 8 de juny de 1479.

En vista doncs de lo previngut en la referida butlla disposà dit abat que alguns de sos subdits passessen a habitar a les Franqueses, que desde aleshores fou priorat; i encara s'hi mantenien allà els frares Cistercienses el 26 d'abril de 1579. En l'actualitat és desaparegut el monestir, però l'església, tota de pedra picada i molt ben treballada, se conserva en molt bon estat; llàstima que solzament servesca per a habitació d'una família i per a magatzem d'aufals.

En la part de ponent, a mig hora de Balaguer, se venerava en una capella romànica, segons notícies (2), l'imatge de la Verge Santíssima anomenada de les Parrelles; i per a que tingués culte continuat aquesta imatge com també per devoció a l'Ordre dels Trinitaris, que ja en la primera meitat del segle XIII tenia una casa a Lleyda, els prohomes de Balaguer donaren al P. Arnau de Guardiola, Ministre del convent d'aquella ciutat, algunes terres i finques per a que fundés un monestir prop de dita capella. El comte n'Ermengol a 31 de març de 1293, segons un privilegi que havem trobat a l'arxiu de la Corona d'Aragó (3), aprovà aquesta bona voluntat del poble balaguerí;

(1) Arxiu de les monjes del Sant Crist, n. 13.

(2) Cf. Barraquer. «Las casas de religiosos en Cataluña.» Barcelona 1906, pàg. 373, 4.

(3) Reg. 382, fol. 12-13.

permeté als religiosos que poguessin rebre fins a la quantitat de 2,500 sous d'Agramunt; senyalant al ensems les possessions dels frares de les Parrelles i concedint-los'hi altres mercès. Aquest privilegi fou confirmat el primer de febrer de 1314 per l'Infant n' Anfós estant en el castell de Balaguer.

Al principi de la guerra de l'Independencia els Trinitaris d'aquest monestir se traslladaren dins la ciutat de Balaguer. Durant dita guerra sofrí tant l'edifici de dits religiosos que aquestos determinaren no tornar-hi, sino que compraren una casa dins la ciutat, al carrer de Santa Maria, ont habitaren fins a 1835; solzament a les Parrelles hi havia algun religiós durant la recol·lecció dels fruits. Amb la pedra de l'església i convent de les Parrelles en 1854 fou edificada la Casa de la Ciutat i un altre immediata, i alguns particulars també se'n aprofitaren per a reparacions. Avui ni rastre se conserva de dit convent i església (1).

Ha dit algun autor que dalt d'Almatà hi hagué ja en el segle v un convent de canonges regulars i que abans del XIII se n'hi edificà un de monges benedictines, però aquestes dues opinions, que no 'ns entretindrem en refutar, no poden sostenir l'examen d'una bona crítica, ni 'ls manuscrits antics de Balaguer fan esment de dites fundacions, ni les coneixen les mateixes cròniques i anals de les Ordres de pertinenencia. Sufrí, doncs, un lamentable error el cronista francèsca P. Batlle (2).

S'haurà pogut observar de les pàgines que portem escrites que a Balaguer, i lo mateix podríem dir de les altres ciutats, durant el temps mitjevals, l'element religiós informava totes les costum i, com un fluït vital, s'infiltrava en tots els organismes. Dues eren les aspiracions del Edat Mitjana representades amb aquelles dues paraules «llibertat i religió», com deia Joàn de Salisbury; aquesta defensava la llibertat, el bé del poble, i la llibertat trobava en aquella un fre per no degenerar en

(1) Vegi 's Barraquer, ll. e.—Camós, «Jardín de María» pàg. 252-3.

(2) Ms. de la biblioteca universitària de Barcelona.

llibertinatge. Manifestació d'aquesta harmonia entre ambdós sentiments són principalment els gremis, germandats o confraries. En els segles XII i XIII en que els catalans, després d'arrabassar una per una les forteses de les mans dels sarraïns, se dedicaven a millorar les mateixes poblacions mitjançant l'indústria i el comerç, solien els obrers juntar-se en gremis o confraries que posaven sots la protecció d'algun Sant, obligant-se al en-semble a guardar determinades prescripcions o estatuts.

En algunes poblacions existia una confraria encarregada de la fabrica i guarda dels ponts, essent molt probable que a Balaguer se n'hi constituís una de semblant, com la veiem a Lleyda, segons documents que hem vist en l'Arxiu Reservat de dita capital. Amb aquesta confraria s'expliquen molt bé les deixes de Pere de Tartareu, l'any 1156; de Bernat Rosell en la següent centuria i altres de que ja n'havem parlat.

Es molt antiga també la confraria dels ferrers denominada de Sant Aloi i Santa Lluia, instituida «per bé i utilitat de Balaguer i dels poblats circumveïns», com diuen els confreres en demanant la confirmació dels capítols en part ja aprovats el 6 de maig de 1426 pel Vicari General d'Urgell. S'instituí aquest gremi sots invocació d'aquells dos Sants en la capella que 'ls estava dedicada en el monestir de les Parrelles; tenia ses reunions en la Paeria. Al restaurar-la l'any 1605 en l'esglesia de Sant Salvador demanen els ferrers que a dita confraria «sien »agregats argenters, serrallers, calderers, menescals, espasers, »daguers, pedrenalers, sallers, e altres menestrals e officials »que treballen de ferro» lo qual els concedeix el rei Felip III, aprovant llurs capítols el 4 d'abril de dit any (1).

Tretze anys més tard (2) fou renovada també la confraria dels teixidors de lli i de llana que tingué principi, en temps immemorial, a l'esglesia de Sant Salvador a honor de Jesucrist,

(1) Arxiu de la Cor. Aragó. Reg. 4890, fol. 87.

(2) Arxiu de la Cor. Aragó. Reg. 4899, fol. 237 (aixís ho posa el catàlec, més en realitat és fol. 238-252).

de Maria i de la gloriosa Santa Agna, i que fou traslladada després a Santa Maria, a la capella de la mateixa antiga Patrona. Perduts els antics estatuts de la confraria, els teixidors ne presenten d'altres al Rei per a que 'ls aprovi estatuts que són molt semblants als dels ferrers. Demanen que al dit gremi sien juntats els «barreters, sombrerers, aboxadors y perayres. Item »que ningú puga tenir botiga ni obrador parat ni altrament dels »dits officis o de algu de aquells per fer compte ni treballar en »la dita Ciutat ni son terme que primer no sia examinat y passat mestre per los Majorals examinadors y confreres de dita »confraria, o no tingues llicencia de dits majorals y examinadors y qui lo contrari fara incorrega en pena de seixanta sous »ço es [dèu] peral acusador, deu peral official fara la execucio »y los restants per augment de dita confraria.» El qui s'havia d'examinar pagava a la confraria cinc lliures de Barcelona i un dinar de quatre lliures, si no era fill de mestre, puix en aquest cas ne pagava solzament dos i un dinar de quatre: i si era considerat digne per la major part dels mestres i confreres se'l declarava mestre. La vigilia de Santa Agna se feia elecció de dos majorals i el dia següent eren escullits dos vehedors, un abanderat i dos examinadors. En els mateixos capítols se dicten penes contra 'ls qui manquessen a la justícia en la mida de la roba que s'assenyala, contra 'ls qui pendrien feina sense ésser examinats, contra 'ls qui no acudirien a les reunions o a la festa de Santa Agna, els sobornadors, els que no assistien al Viàtic dels confreres malalts, no 'ls vetllaven o no concorrien a llur sepultura. Són molt dignes d'ésser lloades les disposicions referents a les viudes dels confreres i als qui mancaven de treball.

Als primers anys del segle xv s'instalà en el convent de Sant Domingo el gremi o confraria de la Verge Maria i Sant Pere Martir; sos estatuts són molt curiosos i dignes d'estudi. Comencen d'aquesta manera: «En nom de jhesu chist et honor »e gloria sua et de la Regina Imperial madona sancta Maria et »del benaventurat sant pere martir del orde dels frares preycadors et de tota la cort celestial.» Segueixen les ordenances

tocant als majorals, soterrament de confrares, culte diví especialment en la festa principal de Sant Pere Martir, dia en que després dels Oficis se juntaven aquells per a fer «pitansa general», que havien de pendre sense dir cap paraula. D'igual manera que en les confraries de mestres ferrers i teixidors, se senyalava una lliura de cera com a pena dels que no's presentaven a les funcions, i se determinaven altres penes contra'ls que mancaven als actes de germanó. Els Procuradors de la confraria presentaren al rei Alfons IV (V) aquestos estatuts qui els confirmà el primer de març de 1418 (1).

Els «boters, cellers, fabricadors d'espases, moliners, fusters, mestres de cases, pedrepiquers» formaven la confraria de Sant Joàn Degollat, constituïda tal vegada al mateix temps que l'anterior en l'església de Sant Joàn d'aquesta ciutat, si bé s'ha de notar que alguns dels que integraven aquesta corporació se passaren després a d'altres, com se pot deduir dels estatuts de que havem parlat. Foren aprovats els capítols d'aquest gremi per Felip II, el 10 d'octubre de 1548, essent encara Príncep d'Asturies (2).

Recordaré per fi la confraria de Sant Vicens, de mestres sabaters, i les de Santa Bàrbara i Sant Miquel del Corp a les que hi perteneixien els pagesos. Tocant a la primera hi ha a Casa Ciutat un «Memorial del preu de les sabates de la confraria de »Sant Vicents, dient que, amb beneplàcit de la ciutat, no's deixés entrar sabates forasteres i ells se comprometien a vendre-les als de la ciutat i forasters a determinats preus que's »detallen.» Dels pagesos d'aquesta ciutat podem assegurar que's trobaven ja en el segle XVI, i tal vegada algunes centúries abans, constituïnt la confraria de Santa Bàrbara (3). Felip II,

(1) Arxiu Cor. Aragó, Reg. 2589, fol. 17-21.

(2) Arxiu Cor. Aragó, Reg. 3995, fol. 157.

(3) Molts són els indicis que'ns demostren haver professat aquesta comarca una gran devoció a Santa Bàrbara. El Museu Nacional de Barcelona obtingué ara fa cinc anys una bonica estatueta d'aquesta Santa, procedent de Gerp, que verament és una de les millors artístiques obres de l'escultura gòtica. — «Anuari del Institut d'Estudis Catalans» Barcelona 1908, pàg. 30 i 570.

de Madrid estant, el 21 de desembre de 1588, concedeix als regidors de Balaguer, que li havien demanat, la confirmació dels estatuts de la dita associació (1) examinats ja pel síndic de la ciutat i que nosaltres no 'ls extractarem per ésser massa extensos. Avui dia encara en l'altar de sol-ixent del creuer de nostra parroquial de Sant Josep s'hi veu un antic retaule de tres pisos i el més alt ostenta en son centre una bona estatua de Santa Bàrbara, que segurament estava abans al mig, on avui s'hi venera la de Sant Isidre. Aquest altar, que fou trasportat de Santa Maria fa uns cinquanta anys, poc ça poc lla, era tot de pedra i encara en sos pedestals s'hi veuen a cada costat grava-des aquestes paraules *Santa*, a l'esquerra del visitant; *Bàrbara*, a la dreta, i devall les lletres hi ha algunes eines d'agricultura. L'actual confraria de Sant Isidre rebé doncs l'herencia d'aquell antic gremi, però no abans de 1666, puix que s'escrigué encara aquest any el «Llibre dels affers y negocis de la »Confraria dels honorables pagesos de la ciutat de Balaguer, »sots invocació de la humil verge y martir Sancta Barbara» (2). Contemporania amb aquest gremi era la confraria de Sant Miquel del Corp, anomenada aixís perquè s'establí en la capella consagrada a dit Arcàngel situada a uns set kilòmetres d'aquesta ciutat, en mig del poblet que allà existia. Els pagesos del Corp, juntament amb alguns de la ciutat, formaven dit gremi, del qual s'es conservat un llibre en l'arxiu municipal, i entre'ls membres de la mateixa corporació se repartien les terres del Corp per a conrear-les, privilegi que, com molts altres, conservaren escrupulosament els Prohoms de la confraria, encara que aquesta i semblants associacions fossen disoltes per reials decrets. Fou autoritzada de nou per decret del Reial Acord el 18 de juny de 1770, però d'aquest temps ençà funciona com simple confraria religiosa, com ho foren l'antiquíssima de Santa Maria d'Almatà, a la que perteneixia ja el comte Er-

(1) Arxiu Cor. Aragó, Reg. 4318, fol. 56 i 60.

(2) Arxiu mun. de Balaguer. Llibre, n. 87.

mengol de Cabrera l'any 1314 (1), la del Sant Crist (2), del Cordó de Sant Francesc (3), dels Dolors, de la Pietat i la de Sant Pere, que s'anomenava el gremi o confraria major (4).

Aqueix tractat, que perteneix a les costums de Balaguer, bo seria completar-lo amb nous detalls, però per més que s' vulgui resultarà sempre un estudi deficient mancant tants documents com se són perduts: no obstant, en el decurs de l' Història ja havem notat quelcom sobre aquest punt i altres particularitats s'aniràn veient en els altres llocs corresponents; solzament senyalarem aquí els privilegis de Jaume I el Conqueridor, concedint que 'ls acusats a Balaguer no haguessen de sofrir la prova de l'aigua freda i calenta, sinó solzament purgar-se amb jurament (5); que cap balaguerí pogués ésser reptat fora la ciutat per causa civil o criminal, sinó que la querella s'hagués de sostenir davant el veguer d'aquesta ciutat (6). Esmentarem també la pena donada contra els perpetradors d'adulteri, que consistia en posar als culpables a la pública vergonya, puix havien de correr nus per la ciutat, quina pràctica ja s'observava a Lleyda, mentres que a n'altres parts s'hi afegien altres càstics. Hi havia a Balaguer de temps antic el privilegi de portar armes i fins el comte Ermengol de Cabrera estengué aquesta facultat, però més tard, donant aquesta costum ocasió a moltes baralles sagnoses, s'ordenà que ningú portés armes exceptades algunes persones principals i els qui havien de vetllar per l'observancia de la justícia. Els paers, vegent que no's complia aquest decret, es dirigiren al rei Joan II qui, en conformat amb lo que aquells demanaven, proibí portar armes a ningú que no fos cavaller (7). Era costum bastant general que els béns dels que morien intestats fossen a parar a les mans

(1) Monfar «Hist. Con. Ur.» II. pàg. 50.

(2) Vegin-se els documents originals de l' arxiu del Santuari i alguns de Casa Ciutat.

(3) Arxiu mun. de Balaguer. Llibre, n. 88.

(4) Arxiu parroquial de Sant Josep.

(5) Arxiu mun. de Balaguer, n. 1.

(6) Arxiu mun. de Balaguer, n. 51.

(7) Arxiu parr. de Balaguer.

dels Senyors; contra aquest abús ja l'any 1174 determinà Ermengol de Valencia que a Balaguer aquestos béns fossen convertits una part en sufragi del difunt i l'altra passés als parents.

En el decurs d'aquest llibre veurà el llegidor escampades algunes notícies sobre les monedes que corrien en nostre Comtat. Com observa en Ferràn de Segarra (1), el batre moneda ordinàriament era considerat com prerrogativa del sobirà, i solzament per privilegi fou estesa aquesta facultat a algunes poblacions de les més principals, al revés del segell que vingué a generalitzar-se.

No és avui encara una cosa ben clara i determinada quan i on començaren els Comtes d'Urgell a fer encunyacions: Balaguer i Agramunt se disputen la gloria d'ésser respectivament el lloc primitiu de les monedes del Comtat. Tal vegada en temps d'Ermengol VI foren fabricats a Balaguer els diners que en Monfar (2) identifica amb els comtals (*comitales*) urgellencs, de que 'n parla el testament del comte en Pere (3), aixís com d'Agramunt surtíen els *acrimontenses*; però és ben cert que després fou Agramunt la vila senyalada per a les encunyacions de tot el Comtat.

Cosa especial és de l'Urgell haver-s'hi fabricat *bracteades* o monedes de llautó encunyades d'una sola cara, de les quals ignorem el valor.

Esmentarem ací les monedes urgellenques conservades, seguint l'estudi del diligentíssim Sr. Botet en l'esmentada obra (4).

(1) Memorias R. Acad. B. L. Barcelona, tom. IV, pàg. 131 seg. Vegi's també tom. VIII, pàg. 184 seg.

(2) Hist. Con. Urg. II, pàg. 296. Diu que a l'Urgell hi corrien al principi dos monedes, una de metall i un poc més grosseta que'l ral català, i l'altra molt petita i molt fina, que era d'argent. Ibi. pàg. 295. El Sr. Botet i Sisó «Les monedes catalanes» t. I (Barcelona 1908) pàg. 152, opina que fins al present és injustificada la creencia d'haver-se encunyat monedes *comitales* a Balaguer. Sembla que 'ls diners d'Agramunt i *comitales* d'Urgell eren del mateix valor que 'ls jaquesos.

(3) Monfar, II. e. pàg. 296.

(4) «Les monedes catalanes» I. pàg. 153 i seg.

1. *Anv.* PETRVS COMES, entre dos cercles de punts, al camp; creu equilateral patada.

Rev. + VRGELLODVS, entre dos cercles de punts; al camp, lletra T entre *alpha* i *omega*. Diner de billó; pes, 0'98 gr.

2. Una altra descrita per n' Artur Pedrals, que tenia per tipu a l'anvers una creu patada i a l'entorn, entre dos cercles de punts, el nom d'Ermengol Comte; i al revers el crisma, de tres pals creuats, amb l'*alpha* i *omega*. Diner de billó.

3. *Anv.* + ERMENGO COMES, entre dos cercles de punts; al camp, creu equilateral patada, cantonada, als espais segón i terç d'un trifoli.

Rev. ACRIMONTVRGI, entre dos cercles de punts; al camp, bàcul qual part inferior se divideix en dos estelles descansant damunt una V. Diner de billó; pes 0'76 gr.

4. *Anv.* PETRVSCOME, entre dos cercles de punts, al camp, creu equilateral.

Rev. VRGEL, en disposició horitzontal, sobre arbre monetari d'Aragó. Diner de billó.

5. *Anv.* + GERARD us COMES, entre dos cercles que semblen linials; al camp, bàcul qual part inferior se parteix en dues estelles descansant damunt una V quals extrems afecten una forma semicircular.

Rev. + VRGELLENSIS, entre dos cercles de punts, al camp, creu equilateral patada. Diner de billó.

6. *Anv.* AVREMBIAX, entre dos cercles de punts, al camp, creu equilateral patada, cantonada al primer i quart de tres punts o bessants en disposició triangular i al segón d'una mitja lluna.

Rev. COMTES AVRCE, entre dos cercles de punts; al camp, bàcul. Obol de billó; pes, 0'48 gr.

7. *Anv.* + PONCI us COMES, entre dos cercles de punts, al camp, bàcul entre dues branques inclinades acabant en tres punts o fulles; a cada costat del bàcul un punt.

Rev. + VRGELLESIS, entre dos cercles de punts, al camp, creu equilateral patada, cantonada, amb un punt als quatre espais buits. Diner de billó; pes, 0'70 gr.

8. *Anv.* Igual a l'anterior.
Rev. Igual a l'anterior. La llegenda, + VRGELLENSIS.
Diner de billó; pes, 1'20 gr.
9. *Anv.* + ERMENGAVDVS, entre dos cercles de punts, al camp, bàcul, com al n. 7.
Rev. + COMES: VRGELLI, entre dos cercles de punts, al camp, creu cantonada, com al n. 7. Diner de billó; pes, 0'66 gr.
10. Altra igual a l'anterior. Sense punts la llegenda del revers.
Obol de billó; pes, 0'40 gr.
11. *Anv.* Al camp, escut apuntat amb els escacs d'Urgell; a l'esquerra en lletres gòtiques TE; damunt C, i una floreta; a la dreta, OM; dessota una floreta.
Rev. No'n té. Llautó; pes, 0'39 gr.
12. Igual a l'anterior, però amb l'escut arrodonit per baix i la llegenda TE..R i floreta. CO. Llautó.
13. Igual a l'anterior. La llegenda gòtica TE..RC..OM. Llautó.
14. Igual al n. 11. La llegenda TE, RC, OM.
15. *Anv.* + PETRVS: DEI GRACI, entre dos cercles de punts; al camp, bàcul damunt de línia horitzontal i com al n. 7.
Rev. + A COMES: VRGELLI, entre dos cercles de punts al camp, creu cantonada com al n. 7. Diner de billó; pes, 0'95 gr.
16. Igual a l'anterior. La llegenda diu PETRVS.
17. *Anv.* + PETRVS: DEI: GRACI, entre dos cercles de punts, al camp, escut tetragonal partit en pal amb les armes d'Aragó i d'Urgell; un punt a cada un dels quatre segments que resten buits.
Rev. AVICOMES VRGELLI, entre dos cercles de punts, al camp, creu cantonada com al n. 8. Diner de billó.
18. Altra: la llegenda de l'anvers és + PETRVS: DEI: GRACIA, i la del revers, + COMES VRGELLIETVI. Diner de billó; pes 0'63 gr.

En els primers anys del segle XIV n'Arnau de Cervera i, després d'aquest, el dia 1 de juny de 1228 (1), en Pere de Corvelles obtingueren facultat per a fer a Balaguer moneda *puges*, com an en Ramón Costit, fill d'aquesta ciutat, n'hi havia otorgat el mateix Alfons III per a la vila d'Ager (2).

Mentres durà la guerra de Catalunya contra Joà II foren encunyades an aquesta població les monedes d'argent conegudes amb el nom de *sisens* (3). Més tard, tal vegada, ne fabricà de les anomenades «senyals» (4), i pot-ser pallofes (5). En el regnat de Felip IV ferem esment de les monedes que encunyà Balaguer en aquella ocasió.

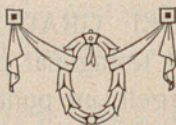
(1) Arxiu Corona de Aragó. R. 475, fol. 84-85.—Arxiu mun. de Balaguer, n. 12 i 19.

(2) Arxiu Cor. Aragó, Reg. 475, fol. 108. Vegi's en Monfar ll. e. pàg. 300 i 301.

(3) No se'n conserva cap de *sisè* encunyat a Balaguer; sembla que havien d'ésser iguals als de Lleyda i Barcelona, canviat tant sols el nom de la població.—Botet i Sisó «Les monedes catalanes» II. Barcelona, 1909, pàg. 288.

(4) Botet i Sisó, ll. e., II. pàg. 384.

(5) El Sr. Panó, esmentat per en Botet i Sisó, ll. e. tom. III (Barcelona 1911) pàg. 215, creu haver trobat pallofes encunyades a Balaguer i Castelló de Farfanya.



CAPÍTOL TERÇ

Presa de Balaguer en 1211, 1228 i 1280

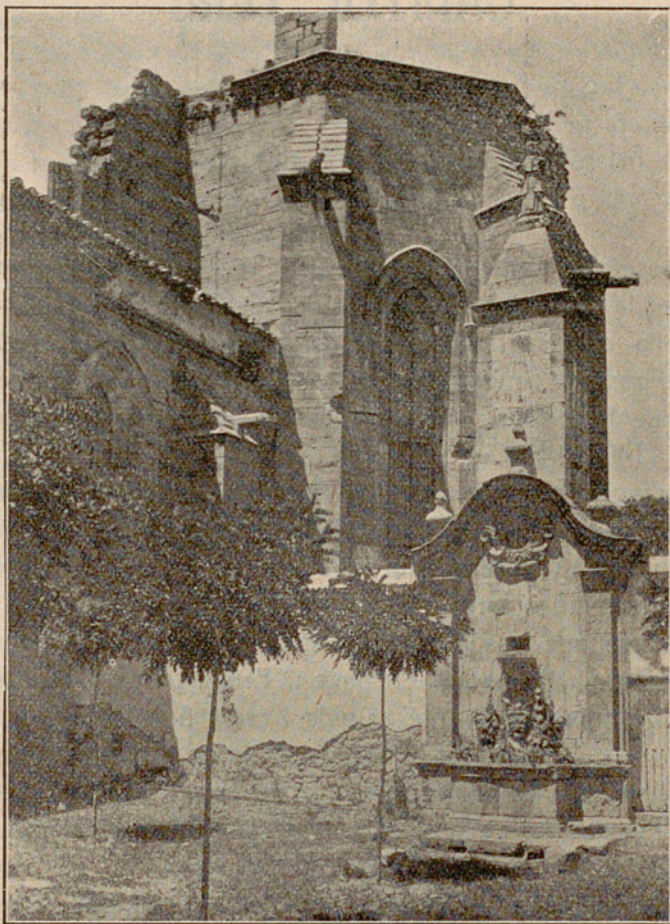
Posseïa el comtat d'Urgell, quan la ciutat de Balaguer fou arrencada del poder dels moros, l'any 1105, Ermengol VI, el de Castella, qui, en arribant a sa major edat en 1119, s'encarregà del govern; aquest fou qui, juntament amb Ramón Berenguer de Barcelona, s'inmortalitzà en la conquesta de Lleyda l'any 1149 (1148).

En morint en 1154 aquest comte, li succeí son fill Ermengol, de Valencia (1154-1184), fundador del monestir de les Avellanes, on trobà sepultura amb sa muller na Dolça, deposats ambdós en magnífics sarcòfacs que encara eren visitats ara fa pocs anys abans que fossen ignominiosament venuts a l'extranger.

Obtingué l'herència del comte n'Ermengol de Valencia son fill del mateix nom i vuité segons l'ordre de successió (1184-1208), de qui havem fet freqüent esment en el decurs d'aquesta monografia. Va morir aquest comte en 1208 sense descendència masculina deixant solzament una filla anomenada Aurembiax a la que havia declarat successora en sos estats; circumstància que motiuà greus revoltes. El comte n'Ermengol de Valencia tenia una filla, de nom Marquesa, que contragué matrimoni amb en Ponç, vescomte de Cabrera, senyor de l'il·lustre noblesa de Catalunya, qui donà a sa nuvia el castell de Balaguer (1). D'aquest casament ne provingué un fill, en Gue-

(1) Arxiu d'Ager, procés 11, n. 2498.

rau de Cabrera i d'Ager (puix posseïa ambdós vescomtats), el qual pretenia heretar, després de la mort d'Ermengol VIII, el comtat urgellenc, al·legant que les dones no podien succeir i



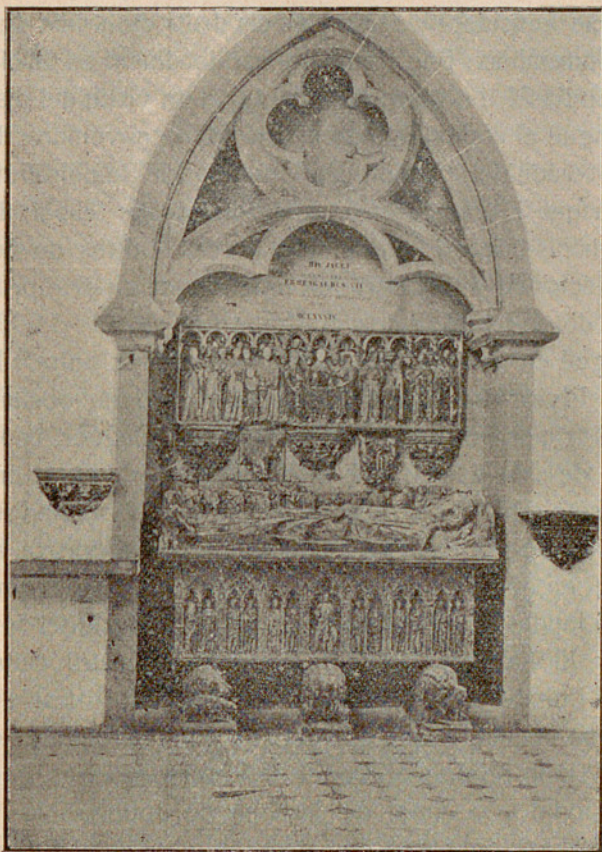
Clixé den Juli Soler.

MONESTIR DE LES AVELLANES. — ABSIS DE L'ESGLÉSIA

que per açò devia ésser preferit a n'Aurembiax. Amb aquest pretext prengué les armes i entrà en el Comtat, apoderant-se de les poblacions que li fou possible; prengué el títol de Com-

te d' Urgell i se feu gravar dos segells, l' un amb les armes de aquesta Casa i l' altre amb les del vescomtat de Cabrera (1).

N' Elvira, mare de n' Aurembiax, considerant que ses forces no eren prou poderoses per a resistir a les den Guerau,



Clixé den Juli Vintró.

SEPULCRE D' ERMENGOL VII, EN LES AVELLANES

veient ademés que moltes poblacions del Comtat, particularment Balaguer, Agramunt i Linyola, s' havien declarat per ell;

(1) Cf. En Ferrán de Segarra «Sigil·lografia dels Comtes d' Urgell». Barcelona.

va posar-se baix la protecció del rei d'Aragó Pere II, a qui donà el comtat d'Urgell i tot quant en ell li perteneixia. El Rei ho accepta, dóna a n'Elvira els castells de Ciurana i Serós, durant sa vida, i promet entregar-li cada any, el dia de la Candelera, 5000 morabatins. Declara també que amb aquesta donació se consideraven intactes els drets de la filla de n'Elvira, n'Aurembiax. Fou firmat aquest document en la ciutat de Lleyda el dia 31 d'octubre de 1209 (1), i en virtut del mateix el Rei obtingué el comtat d'Urgell, que 'l 6 de novembre del any següent comenà a Guillem de Cardona i a Ramón Folc, son fill, per a que 'l tinguessen i defensessen per espai de cinc anys, i en cas que en Guerau de Cabrera o altres no volguessen subjectar-se a n'Elvira o li moguessen guerra, promet el monarca donar-los 'hi protecció i favor (2).

Sapigué en Guerau tot lo que havia passat entre 'l Rei i la comtesa Elvira i sa filla n'Aurembiax, però no obstant açò, juntà ses tropes i amb elles s'apoderà de Balaguer, capital del Comtat, de son castell i de molts altres, però el rei en Pere, prenent com a propia la causa d'aquelles senyores, en juliol de 1211 posà setge a l'esmentada ciutat, com se prova amb un document en que 'l Rei concedeix als habitants de Tremp franquicia de leuda, peatge, tolta i consuetut. Dada en el setge de Balaguer III kal. any 1211 (3). Prengué la nostra ciutat amb el castell i també el de Llorenç, on estava fortificat en Guerau amb sa família, la que apresonada que fou hagué d'experimentar l'enuig reial en el castell de Loarre mentres que Guerau era aviat a la ciutat de Jaca on no obtingué la llibertat fins que firmà un pacte sumament favorable al Rei. Pere II prengué d'aquí en avant el títol de Comte d'Urgell i aixís mateix el conservà son successor en Jaume el Conqueridor (4), però no per ço, en Guerau, encara que desposseït del com-

(1) Arxiu Cor. Aragó, n. 343 (Pere I) i 345. Monfar, I, 440.

(2) Arxiu Cor. Aragó, n. 374 (Pere I). Monfar, I, 441.

(3) Arxiu mun. de Tremp, Bol. R. A. B. L. B., IV, pàg. 25.

(4) Ms. Avellanes, IX, 275.—XIV, 451 i 361.

tat, deixà de portar-ne el títol; aixís foren dos qui s'anomenaven simultàniament Comtes d'Urgell. Però havent mort l'any 1213 el rei en Pere lluitant en favor de sos parents albigen-ses a Muret (França), restà en estat crític el reialme d'Aragó, puix en Jaume el Conqueridor era un infant, circumstancia de que se'n aprofità en Guerau apoderant-se de tots els castells i pobles d'Urgell que pogué. Els nobles i procuradors de les viles i ciutats d'Aragó i Catalunya, que's reuniren a Monçó, aconsellaren que's prenguéss alguna determinació enèrgica per a extirpar els mals que se seguíen de la guerra que feia en Guerau. Tractà aquesta qüestió Guillem, vescomte de Cardona, i obtingué, el 19 de juny de 1217, una concordia (1), en virtut de la qual en Guerau restituí els castells i poblacions de Balaguer, Albesa, Agramunt, Linyola i tots els demés castells i viles que tenia del comtat d'Urgell, sense resistència alguna, però tot açò ho havia de tenir el Rei en penyora i seguretat de 24.000 florins i 50.000 sous fins al dia de Sant Miquel de l'any següent i després dos anys més, però amb condició de que pagant n'Aurembiaix dintre'l dit terme l'expressada quantitat, pogués el monarca donar-li el Comtat, sense consen-



Diner de billó atribuït a n'Ermengol VIII
Pes: 0'76 gr. (Porta l'encuny d'Agramunt)

timent del Vescomte. Fou també concordat que, si dintre'ls dos anys dits, no venien a la regió ni la Comtesa ni sos fills i volgués el Vescomte, passat dit terme, pagar al Rei aquella crescuda quantitat, el sobirà li tornaria en franc alodi tot lo que'l Vescomte li havia donat, i que satisfent n'Aurembiaix l'expressada suma an en Guerau aquest, en cobrant-la, la posa-

(1) Arxiu Cor. Aragó, n. 78, perg. Jaume I.—Monfar, I, pàg. 454.

ria en possessió de tot lo que tingués de dit comtat; altrament havia d'ésser tingut per perjur. En realitat el Vescomte s'obligà a donar al Rei les tenències o potestats de vuit castells, Agramunt, Balaguer, Pons, Linyola, Ollana, Albesa, Menàrguens i Albelda.

Ço que volia el Vescomte era surtir aleshores del pas i des-



SEGELL DEN GUERAU DE CABRERA (1223)

fer-se del Rei, aixís és que demorà amb gran quietut en el comtat d'Urgell i d'aquesta manera passaren uns cinc anys; però en 1228, essent el sobirà a Lleyda, n'Aurembiax acudí a sa presència representant a don Jaume l'ofensa que rebia del Vescomte, tenint-li ocupat el comtat d'Urgell. Manà'l Rei reunir son consell, i aquest determinà donar un advocat a la Comtesa per a sostenir el pleit contra en Guerau; però, abans de començar-lo volgué el Rei que n'Aurembiax li donés la

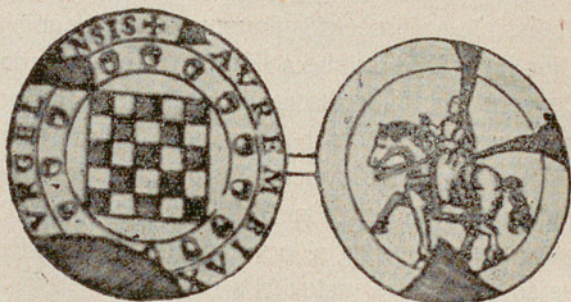
ciutat de Lleyda, que 'ls Comtes d'Urgell posseïen des de sa conquesta, rebent el comtat d'Urgell en feu i amb obligació de donar acollida als Reis d'Aragó i a sa gent armada, així en temps de pau com de guerra, en nou castells que eren els d'Agramunt, Balaguer, Linyola, Menàrguens, Albesa, Pons, Oliana, Calaçanç i Albelda. Tot ho prometé n'Aurembiax i ho feu constar en públic document (1).

Veient el rei en Jaume que 'l Vescomte, citat tres vegades, no compareixia a presentar les presumptes raons i que son Consell havia declarat que la justícia estava de part de n'Aurembiax, determinà pendre amb les armes els castells que tenia l'intrús, i al efecte adreçà una lletra als de Tamarit, que era una vila molt important i molt bel·licosa, manant que tota la gent possible se presentés davant d'Albesa amb provisió per tres dies i escrigué també a Guillem de Moncada i a Guillem de Cervera que amb tota la força armada que poguessen juntar vinguessen a socórrer-lo en aquella guerra. Prengué en Jaume Albesa amb molt poca dificultat, els de Menàrguens espontàniament li entregaren la fortalesa, i després d'un valerós combat, en que hi prengué personalment part el Rei, barrejat entre 'ls soldats, entrà victoriós a Linyola.

Preses aquestes poblacions, s'en anà el sobirà a assetjar la ciutat de Balaguer, on s'esperava que 'l Vescomte havia de sostenir tot el pes de la guerra, puix estava ben proveïda de bones municions i gent armada. Arribat el Rei a Balaguer, se dirigí amb son exercit allà on és avui Sant Domingo; després transportà sos reials dalt d'Almatà des de qual punt era més fàcil combatre 'l castell i la ciutat sense gran exposició; i desseguit que s'hi plantà, feu construir un gran fenèvol, que era una màquina per aterrar muralles i cases mitjantçant grosses pedres que llençava i ajudada també de bones *catapultes* per a disparar sagetes. Quan s'estaven armant aquestos artefactes

(1) L'original d'aquesta donació està en l'arxiu Corona Aragó, perg. de Jaume I, n. 357.

bèl·lics per a donar l'assalt al castell i ciutat arribaren Guillem de Moncada, vescomte de Bearne, i Guillem de Cervera amb quatrecent homes de cavall i dos mil de peu. Eren ja passats vuit dies de l'arribada den Jaume el Conqueridor a Balaguer, quan vingué un síndic de Menàrguens amb en Pere de Palau, qui era dels principals d'aquell poble, els quals significaren al Rei que si volia acabar ràpidament l'afer de Balaguer manés a la comtesa n' Aurembiax, que aleshores era a Lleyda, que 's presentés davant de Balaguer i ella mateixa demanés aquesta ciutat a sos habitants, puix coneixien que 'ls de Balaguer no s'atrevien a posar-se en parlament amb el monarca per por al Vescomte que manava dins la ciutat i sempre n'esta-



SEGELL DE LA COMTESA AUREMBIAX (1)

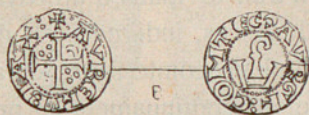
va al aguait. El Rei realment feu venir la Comtesa, però mentrestant continuà el bloqueig de la ciutat (2).

Durant el setge succeí que la gent del Vescomte s'arriscà a una sortida per a calar foc als fenèvols de l'enemic, qual custodia havia comenada el rei en Jaume a Ramon de Moncada, i amb qui estaven Sanxo Pérez de Gomar, Guillem Bordoll, batlle de Castellserà, i A. de Rubió. Obert un forat en el mur, sortiren per ell més de dos cents homes, passaren el fos i amb

(1) Fotografia treta de la «Historia de la Casa de Lara» pel Sr. Manel Profitós Fontà, de qui són també les dels segells de Ponç de Cabrera i de Jaume el Desdítat.

(2) Cf. Monfar, «Hist. Cond. Urg.» I, pàg. 485.

feixos de llenya seca cremaren els fenèvols, lo qual havent vist el Rei donà ordre d'arrasar les masies i cremar-ne les cullites. Els de la ciutat, veient els danys que 'ls hi ocasionava la guerra del Vescomte, determinaren entregar la ciutat a Aurembiax, que feia dies era arribada a Lleyda i estava en el campament del Rei; i al efecte pogueren, malgrat la vigilancia den Guerau, fer arribar llur embaixada al Rei i a n' Aurembiax. Determinà el monarca que la Comtesa anés davant el mur a demanar la ciutat als de dins, a lo que se manifestà estar preparada aquella senyora amb tal condició que 'l Rei la defen-



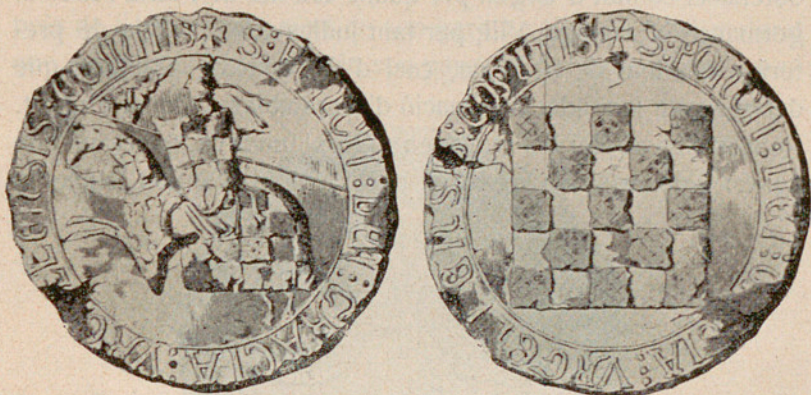
Obol de billó d' Aurembiax
Pes: 0'48 gr.

sés de les sagetes i pedres que 'ls del Vescomte li poguessen tirar. El Rei manà a cinquanta cavallers que armats amb sengles escuts anessen amb ella i la guardessen amb tal cura que no la toquessen les sagetes. Arribada la dita n' Aurembiax a la muralla, un cavaller cridà amb veu forta que allà estava la Comtesa que 'ls volia parlar, però que haurien d'atansar-se bastant perquè tenia poca veu. Sortiren els de dins al mur i aleshores els digué n' Aurembiax: «Balaguerins: vosaltres saveu molt bé que en altre temps foreu vassalls de mon pare, els ascendents del qual també eren Senyors d'aquest comtat d' Urgell i ciutat de Balaguer, i aixís com a mon pare el veneraveu com a vostre senyor Comte, jo so també vostre Comtesa per ésser sa única filla i successora, per lo que vos prec i us mano, tal com puc, per la senyoria que tinc sobre vosaltres, que 'm restituiu la ciutat de Balaguer, aixís com hi sou obligats a vostra Senyora natural.»

Aquella mateixa nit enviaren els de la ciutat un estudiant, qui era el mateix que 'ls servia en semblants ambaixades, al rei en Jaume i n' Aurembiax, assegurant que eren contents de

poder entregar la ciutat a la Comtesa, però que no s'atrevien a fer-ho perquè el castell era ple de gent i municions i temien que, si entregaven la ciutat a la Comtesa, el Vescomte des de'l castell, que estava molt més elevat, no'ls destruís la ciutat amb ses armes; per lo tant eren de parer que convenia fer surtir al Vescomte del castell, puix obtingut açò, ells posarien al moment la ciutat en mans de la Comtesa. Mentres estaven en aquestos parlaments succeí que's trobaren un matí els del Consell de la ciutat reunits en un terrat tractant dels afers de la ciutat, sense pensar que'ls observés el Vescomte, qui tement no's reunissen per a trair-lo manà a un cavaller que'ls engegés una ballesta. Aleshores, indignats els de la ciutat, enviaren dos del Consell al Vescomte representant-li sa ingratitut, puix que exposant-se ells continuament al perill de mort i a les ires del Rei per a sostenir-lo, no solzament no'ls agraià llur comportament, sinó que'ls feria amb sagetes; afegien també que, si continuava en son procediment, ells pendrien una altra resolució. El Vescomte aleshores, confiant molt poc en els paisans, veient-se perdut, escrigué al monarca declarant-li que era prompte a entregar-li el castell de Balaguer amb tal que, a satisfacció d'ell (del Vescomte), se resolués a qui tocava el Comtat. Els de la ciutat, així que sapigueren la proposició del Vescomte, aconsellaren al rei en Jaume que l'acceptés; lo què convenia era que'l Vescomte surtís del castell. En Guerau veient-se abandonat de la ciutat determinà entregar el castell a Berenguer d'Ager, semblant-li que aixís restava sa causa amb alguna reputació, i, disfrassant-se de caçador, surtí pel pont, deixant al Rei i son exercit a Almatà. Els de la ciutat, al entrar-se de que'l Vescomte era ja fòra, enviaren a dir al sobirà que'ls donés son penó reial, que ells el plantarien al bell cim del castell; aixís se cumplí, i quan Berenguer d'Ager se disposava a posessionar-se'n, girà els ulls envers el castell i restà espantat al veure'l ja en poder del Rei. Després de vint anys de turbulencia pogué Aurembiax entrar de nou a Balaguer, recobrà el comtat d'Urgell i dins sa capital fou admesa i jurada

per Senyora. Al cap de poc temps s'entregaven a la Comtesa les viles d'Agramunt, Pons, Oliana i les demés que eren abans ocupades pels amics den Guerau de Cabrera, qui, desenganyat de l'inconstància de les coses del món, va entrar en l'ordre dels Templaris.



SEGELL DE PONÇ DE CABRERA (1)

N'Aurembiax tingué el Comtat des de l'any 1228 i contragué matrimoni amb l'Infant Pere de Portugal, a qui, morint en agost de 1231 en el castell de Balaguer, deixà el mateix comtat d'Urgell (2). El rei en Jaume no fou content d'aquesta donació, puix temia que l'Infant transferís el Comtat a Ponç de Cabrera, i pretenia que ni la Comtesa havia pogut dexar-lo a l'Infant ni aquest el podia retenir en perjudici seu: aixís doncs el monarca, preveient lo que podia venir, determinà unir-lo a la Corona d'Aragó, i per lo tant exigí un conveni amb l'esmentat Infant en Pere, en virtut del qual aquest transferia perpetuament al Rei i a sos successors el comtat d'Urgell, amb tots sos drets, reservant-se solzament Valladolid i, acceptada la donació per l'Infant, el Rei li senyalà per a que les pos-

(1) Fotografia treta de «Sigil·lografia dels Comtes d'Urgell» del senyor Ferràn de Segarra.

(2) Text arxiu Cor. Aragó, perg. de Jaume I, n. 431. L'hi havia donat en 1288. Perg. de Jaume I, n. 381.

seis mentres durés sa vida les illes de Mallorca i Menorca. Se firmà aquest pacte a Lleyda el 29 de setembre de 1231 (1).

En morint l'Infant en Pere en 1235, veient que d'Aurembiax no'n restava successió, li va semblar al vescomte Ponç de Cabrera, fill den Guerau, que tenia el camí preparat per a obtenir el comtat d'Urgell per quant era nèt de Maria Miracle, germana d'Ermengol VIII; per tant judicava se l'havia de preferir a Guillem de Cardona, cosí d'Aurembiax, al·legant que debia ésser invàlida la donació d'Aurembiax i de son marit. Representà al Rei les raons en què's fundava, esperant que aquest li donaria dita senyoria, però, veient que don Jaume no



Diner de billó den Ponç de Cabrera

cumplia aquest son desig, resolgué pendre dita possessió amb la força de les armes, de que'n seguí per espai de quatre anys una guerra de devastació en el nostre Comtat fins que, tenint el Rei assetjat amb fort exèrcit el castell de Pons, els bisbes Pons de Vilamur i Berenguer d'Eril, d'Urgell i Lleyda respectivament, obtingueren que's posés fi a tanta calamitat mitjantçant una concordia. Fou aquesta otorgada a Tàrrrega el 21 de janer de 1235, en la qual el Rei declarava que les ciutats de Balaguer i Lleyda passaven en propietat i franc alodi del Rei i de sos successors, i don Jaume donava a Ponç de Cabrera els castells i viles de Linyola, Menàrguens, Albesa i Albelda, però en feu reial i franques les de Calaçañç, Tartareu, Pinsà, Ager i Casserres (2). El Rei li reconeix en dita concordia el títol de Comte d'Urgell sense que ell s'en desprengués; per

(1) Arxiu Corona Aragó, n. 438 den Jaume I. Monfar, ll. e., I, pàg. 509.

(2) Text Perg. de Jaume I, n. 624. Arxiu Cor. Aragó.

consegüent, com en temps den Guerau de Cabrera, foren dos els qui portaren aquest títol.

El fill primogènit de Ponç de Cabrera, Ermengol IX, pocs dies pogué disfrutar del Comtat que li deixà son pare. Son cadavre fou depositat a l'església de Castelló de Farfanya.

Don Alvar de Cabrera prengué possessió del Comtat després de l'inesperada mort de son germà n' Ermengol, i malgrat que, segons el testament de son pare, el successor devia ano-



SEGELL DE CECILIA DE FOIX, COMTESA D' URGELL (1265)

menar-se Ermengol, volgué no obstant contravenir a la costum inobservada solzament per son pare i avi i després pels darrers Comtes d' Urgell. Essent n' Alvar d' edat de 14 anys contragué matrimoni amb na Constanza de Moncada, que 'n tenia poc més de 10; enllaç que va ésser la causa de totes ses desgracies. Al'legant després que en sa unió amb Constanza hi havia impediment de nul'litat, tractà de casar-se amb na Cecilia, germana de Roger, comte de Foix; però d' aquest fet s'en seguí un escandalós pleit en què intervingué per una o altra part tota la noblesa catalana i provenzal. Aquesta causa matrimonial s'anà allargant a pesar d' una declaració papal ben terminant i categòrica; i per açò, enfadat el rei en

Jaume, volent també domar l'orgull del Comte, li demanà les tenències dels castells de Balaguer, Agramunt, Linyola i Oliana, que eren les poblacions més importants i més fortificades del Comtat i els llocs on se refugiaven els adictes al Comte. Don Alvar les hi va entregar, ja que tal era l'obligació de tot feudatari. Aquestes possessions dels castells de part del Rei o senyor feudal duraven deu dies no més, finits els quals, segons les usances de Catalunya, essent-ne el Senyor suplicat, tenia obligació de restituir-les. Passat aquell temps, el Comte feu demanar per Bernat Ramón de Ribelles al Rei que li retornés el castell de Balaguer i els demés, a lo que, contra justícia, se negà don Jaume, de que 'l Comte se'n sentí apenat i ho manifestà aixís al sobirà dient-li que declinava sa obediència adreçant-li la carta de DESEIXIMENT (1). Els privilegis i usatges de Catalunya eren en aquell temps vigorosament defensats per la noblesa de la terra; així és que, pensant el Rei humiliar i apaciguar al Comte, son tirànic procediment sublevà a tots els barons catalans; per tant la guerra, que ja bullia en el comtat d'Urgell, s'escampà per tot el Principat. Els qui més adictes se mostraven al comte d'Urgell eren Ramón Folc, vescomte de Cardona; Berenguer d'Anglesola, Jaume de Cervera, Ramón de Cervera, Guillem de Cervelló i Hugus, son germà; Guerau de Cabrera, germà del Comte; Bernat Ramón de Ribelles, Guillem Ramón de Josa, Arnau de Jug i molts altres: tots donaren llur deseiximent al Rei. Aquest se'n anà a Lleyda amb el pensament de fer guerra al Comte i als nobles sos adictes, però abans volgué atraure-se 'ls amb bones paraules; però tot fou inútil perquè 'l Comte d'Urgell havia començat la guerra amb veritable coratge contra les poblacions que militaven de la part del Rei. Aixís continuaren les hostilitats fins a la mort den Jaume el Conqueridor en 1276 (1275).

En quant a la causa matrimonial de n' Alvar de Cabrera,

(1) Deseiximent era un bitllet que enviava el senyor feudatari al rei o senyor de tota la regió, en el qual hi declarava que se surtia de son servei. — Vegi's Balari, Orig. Hist., pàg. 22.

el papa Alexandre IV despatxà sa butlla de 20 de febrer de 1263, que en el següent setembre fou intimada al Comte a la ciutat de Balaguer en ocasió que surtia a caçar acompanyat den Guerau de Cabrera. An aquesta butlla ne seguí un altra de semblant contingut (1); en va el subdelegat papal, açò és, el Prior de Santa Eulària del Camp, per instigació de Sant Ramón de Penyafort, cità al Comte, deixant les lletres conminatòries sobre l'altar de Sta. Maria d'Almatà de dita ciutat: fou inflexible n'Alvar i no volgué subjectar-se a la sentència de Climent IV que li manava tornar-s' en amb na Constanza, sa legitima muller, baix pena d'excomunió i interdicte en sos estats; n'Alvar, trist i melancòlic per tants disgustos com li causava aquesta qüestió, se retirà a Foix amb na Cecília i allí morí al cap de pocs dies, probablement en març de 1268.

D'aquest Comte assolí la ciutat de Balaguer moltes gracies. En setembre de 1252 li concedí alguns privilegis i ne confirmà totes les llibertats i usos existents (2). A l'any següent reduí algún impost (3) i en els successius li feu altres mercès, com ho pot veure el curiós en l'arxiu municipal (4).

Mort n'Alvar de Cabrera, el comtat d'Urgell restà tant decaigut com mai s'hagués vist. El rei en Jaume d'Aragó, després d'haver pres les tenències dels castells de Balaguer i demés poblacions, que hem esmentades, tenia ocupada la part millor del Comtat i els pobles i castells principals. N'Alvar morí pobre, carregat d'innombrables deutes i obligacions. En Guerau de Cabrera, que tenia aleshores 24 anys, deia que ell era Senyor d'Urgell, que, pel testament de son pare, li tocava el Comtat, puix que sos germans, Ermengol i Alfons, no eren legítims; però com per altra banda el Rei era tant poderós i son pare, don Alvar, havia mort amb tants deutes, no continuà

(1) Segons l'actual manera de comptar morí l'any 1275. Se seguia encara en aquell temps, i se continuà fins al segle XIV, els anys de l'Encarnació que començen en el 25 de març, com deixem notat en altra part.

(2) Arxiu mun. de Balaguer, n. 19, privil. 28.

(3) Ibi privil. 17 i 24.

(4) Ibi privil. 5, 11, 18 i 29.

en sa pretençió, per tant que 'l Rei al consolidar-se en el domini d' Urgell donés satisfacció a lo què era just i anés pagant els deutes del Comtat que pujaven a més de 250.000 de sous.

Estant en poder del Rei el comtat d' Urgell i vescomtat de Ager, succeiren les guerres civils o deseiximents que enviaren al sobirà el vescomte de Cardona i sos nombrosos amics; revoltes que refereix amb gran riquesa de detalls l' insigne analista d' Aragó, Zurita, i el mateix Rei en sa historia (1). Aquestes guerres varen perturbar d'una manera imponderable al nostre Principat. El comte Ermengol, fill d' Alvar, i n' Alvar, germà d' aquell, al declarar-se pel Vescomte, donaren les cartes de deseiximent: el Comte firmà en la del Vescomte, que 's va despatxar a Solsona, on s'eren ambdós fortificats, el 2 de juliol de 1272; n' Alvar dictà la seva el setembre següent i a l'octubre hagueren resposta del monarca (2). D'aquesta actitud ne resultà una guerra contínua durant els darrers anys de la vida de don Jaume i alguns del regnat de son il·lustre successor.

El rei en Jaume el Conqueridor morí, com s'és dit, l'any 1275-1276 de l' Encarnació; i li succeí son fill Pere (II) III (3) a qui l' Historia ha donat justament el títol de Gran. Quan don Pere estava ocupat en la guerra contra 'ls moros del regne de Valencia els barons de Catalunya cridaren a Roger Bernat, comte de Foix, qui era molt poderós i ric, per a dirigir la lluita armada contra el Rei. Se juntaren amb el Comte de Foix, n' Ermengol, comte d' Urgell, i son germà n' Alvar; Arnau Roger, comte de Pallars; Ramón Roger; Ramón d' Anglesola; Ramón Guillem de Josa; Guillem Ramón, vescomte de Vilamur; Pere de Moncada; Berenguer de Puigvert; Guerau Alemany de Cervelló i son germà, Ponç de Ribelles; Hujus de Trajà, Guerau i Berenguer Despès, Guispert de Guimerà, Guillem de Bellera, Ferrer d' Abella, Ponç Çacosta, Ramón de Boxadors, Ponç de

(1) Anales de Aragón, Llibre IV, cap. V, fol. 231.

(2) Arxiu Cor. Aragó, Reg. Jacobi I (1237), 74 i 75.—Monfar, II, 16.

(3) En Bofarull, «Historia de Cataluña» III, 67-68 n., poden veure's les raons perquè alguns li diuen Pere II. (Pere III d' Aragó i II de Catalunya).

Oluja, Joàn de Ponç, Guerau de Meyà, Guerau de Aguiló, Jaume de Peramola i altres molts. La causa perquè feien la guerra al Rei era perquè aquest, després de sa coronació, no convocava a Corts als catalans ni 'ls confirmava amb jurament les lleis, privilegis i llibertats que 'ls Reis d'Aragó i Comtes de Barcelona els hi tenien concedits, puix no ignoraven que la causa de no confirmar açò el sobirà consistia en sa ferma voluntat d'anul·lar alguns privilegis que li semblaven venir en perjudici de la Corona. Els barons catalans, ressentits de la resistència del Rei, li enviaren llurs cartes de deseiement, a lo què res-



SEGELL D'ERMENGOL X (1282)

pongué el monarca prometent atendre-ls en lo què fos just, però sentint-se ells poderosos no volgueren escoltar tals promeses. Començà la guerra contra del bisbe d'Urgell, qui era del partit del Rei, per ço aquest li envià en son auxili al Governador d'Aragó amb sa gent armada, i manà que l'aidessen els batlles de Ribagorça i de Pallars i els veguers de Cervera i d'Urgell, els quals ademés havien de lluitar contra els comtes Ramon Folc i Ermengol. Obligà també el Rei en Pere als Consells de Lleyda, Tamarit, Almenara, Cubells, Camarasa i Montgay que se juntesen per a resistir als sublevats i escrigué a tots els barons, que tenien feus a Catalunya, que 'l març se-

güent fossen preparats per a fer la guerra contra de tots sos enemics.

Deixà entretant el Rei els afers d'Aragó i Valencia; se dirigí a Catalunya i, amb les hosts que havien acudit a sa veu, se'n vingué al comtat d'Urgell precisament quan el Comte de Foix havia preses Pons i Monmagastre i s'hi era resoltament fortificat. El Comte d'Urgell, els Vescomtes de Cardona i de Ager i altres se reforçaren a Balaguer i en altres castells. En Pere prengué Pons i Monmagastre, i passant a Agramunt, posà setge a la vila i al castell; però, mitjantçant les gestions de l'arquebisbe de Tarragona i l'abat de Poblet, se començaren desseguit els preparatius per a la pau amb condicions ventajoses per al Comte de Foix, qui, amb la realització del contracte o conveni de la pau, convertit en amic del Rei, demanà al mateix que restituís el Comtat a n'Ermengol d'Urgell, i don Pere, que no desitjava sinó tenir-los a tots contents, trobant-se a la vila d'Agramunt, donà a n'Ermengol enfeudats el comtat d'Urgell i vescomtat d'Ager, obligant-lo a acudir a les Corts Generals del regne d'Aragó (1) lo qual prometé Ermengol amb la cerimonia del jurament i homenatge que prestà a Pere III el día 17 de decembre de 1278.

Però quan menys s'ho pensaven fracassà la concòrdia i la pau de 1278. S'havia determinat en ella que 'l fill de don Pere, Jaume (més tard rei d'Aragó), se casés amb la filla del Comte de Foix; el Rei en virtut d'aquest casament feia donació a l'Infant de totes les terres de Ribagorça i Pallars, i el Comte donava a sa filla el vescomtat de Castelló. Però no havent-se portat a efecte el matrimoni convingut—no sabem la causa que ho impedí,—el Comte de Foix pactà una aliansa amb els demés senyors de Catalunya, que eren fortament queixosos del Rei, perquè, segons l'autor de *Flos Mundi* (2), no celebrava Corts Generals, perquè no 'ls confirmava les llibertats, anç bé els hi

(1) Arxiu Corona Aragó, n. 117, Pere II. Vegi's Monfar, II, 20-22.

(2) Cf. Monfar «Historia Condes Urgel» II, pàg. 25.

demanava molts serveis; ademés volien que 'l sobirà els hi lliurés en franc alodi llurs béns, i havent-l'hi demanat per conducte d'ambaixadors, s'hi negava rotundament. Se juntaren contra 'l Rei els Comtes de Foix, Urgell i Pallars, els Vescomte de Cardona i Vilamur i demés senyors que ja hem esmentat en l'anterior guerra, els qui enviaren altre volta llur deseiximent en febrer de 1280. El Rei respongué que estava disposat «a pendre e de fer dret e tot ço que deguessem a vos e an »R. Folch e al comte de Paillars e a tots altres a qui nos demanassen res»; però al dia següent escrigué a son germà, Jaume rei de Mallorca, suplicant-li l'aidés per a sufocar la rebel·lió, i ordenà al ensems als oficials del Rosselló, Cerdanya i al Veguer de Girona que 's preparessen per a la defensa. Els sublevats se refugiaren a Balaguer on se fortificaren i on hi tenien, com diuen en Monfar i altres (1), ja al més de maig, 300 cavallers i 7000 infants; lo que arribat a notícia del monarca, amb gran diligència i amb l'intenció de trobar desprevinguts a sos enemics, caminà de dia i de nit fins entrar a Lleyda; aquí prengué altra gent que, reunida amb la que portava, formà un nombros exèrcit, que en Monfar (2) fa arribar a 3000 cavallers i 100.000 infants, nombre certament exagerat; però que era sens dubte una lluidíssima tropa en la qual hi formaven els Reis de Aragó i de Mallorca. Des de Tèrmens, el dia 24 de maig, el rei en Pere adreçà una lletra als de Balaguer per a que complissen els deures de vassalls (3), lletra que fou rebutjada, com ho diu el mateix Rei als prohoms d'Agramunt, justificant el mal que causava a Balaguer «et jassia que aiam fet mal a Balaguer »avem ho aut a fer per ço cor lo Comte de foix et la major »partida dels altres enamichs nostres eren layus et agens da »cort dassetjantlos; et encara per ço cor enans que nos possa-

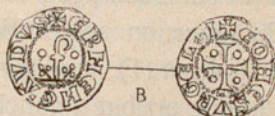
(1) «Historia Condes Urgel» II, pàg. 26.

(2) Ibi pàg. 27.

(3) *Appendix II*, n. XII (Arxiu Cor. Aragó reg. 44, fol. 180 i 184).—El qui millor ha tractat d'aquesta guerra és en Carreras i Candi en «Boletín Real Academia de Buenas Letras» Barcelona, VIII, pàg. 68, etc.—Cf. Bofarull «Historia de Cataluña» III, 323-335.—Victor Balaguer «Historia de Cataluña».

»rem al dit setje lur tremetezem carta que ells que atesessen a
 »nos ens regonegesen lo deute de la fe et de la naturalea en
 »quens eren tenuts la qual carta ne volgren pendre ans respo-
 »seren alguns dels Cortits que manas als homes de leyda que
 »a ells no havia re que manar etc. Datum in obsidione balagarii
 »VII idus junii. S. P. marches.» (1)

Arribà el fornit i molt valerós exèrcit del Rei davant de Balaguer molt de matí, quan encara els de dins estaven dormint, i posà setge a la ciutat, i amb cinc *brígoles*, especie de trabuc molt gros, de dia i de nit s'activà la demolició dels murs i expugnació de la ciutat. Però els de la ciutat, que eren d'allò més valents i pràctics, se defensaven molt bé, i de nit redre-



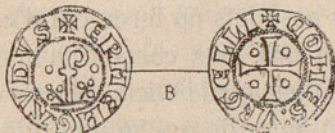
Obol de billó d'Ernengol X
 Pes: 0'40 gr.

çaven lo què durant el dia havia enfonsat la bateria de l'assetjador i lluitaven amb extraordinari valor, sense que 'ls espantés el nombrós exèrcit enemic. El sobirà hagué de experimentar la manca de diner per a una expedició tant colossal i contra senyors tant poderosos, però els pobles, que li prometien diners en abundancia en lloc d'homes (2), els Templers amb llurs riqueses i els jueus amb llurs abominables usures el traqueren d'angunia i pogué continuar favorablement el setge. El dia 31 de maig ordenà a les Corts de Prades, Barbastre i Sabadell que acudissen al campament reial, i el 7 i 9 de juny manava que comparaguessen a Balaguer els homes de Pallars i Ribagorza, açò és dels pobles següents que esmenta el decret: Castellsent, Talarn, Viacamp, Estopaña, Lorenç, Falç, Castanasa, Benasque, Sos i sa vall, Pahuls, Valabriga, Sadanuy,

(1) Arxiu Corona Aragó, Reg. 43, fr. 39.

(2) Vegi's el capital enorme que recollí el Rei dels pobles que 's redimien. Carreras, ll. e.

Valdelierp, Sant Esteve de Bahil, Cornudella, Areny, Montanyana, Tremp, Llimiana, Monesma, Benabarre, Elius, Castellolbena, Jusseu, Capella, Güell, Alasquarre, Fontovà, Erdol, Pe-



Diner de billó d' Ermengol X
Pes: 0'66 gr.

rrua, Sent, Alastre, Vall de Terraca, Laguarres (1). Mentrestant feia venir Pere III màquines de guerra i fletxers de totes parts, com se pot veure en les lletres reials que, per no allargar-nos desproporcionadament, no volem extractar (2). En el campament hi havia obrers que fabricaven municions sense poder-ne donar l'abast, i a Lleyda escrivia el Rei an «En Mahomet, fabricant de Barbastre, per a obtenir quants instruments de ferreria hi trobés per a fer *cayrells* o puntes de fletxa» (3). Pere III rebé un auxili poderós el més de juny amb la subjecció den Bellera, qui trametia al moment a sos antics companys, ara rebels, la lletra següent: «Aquest acuyndaments trames en G. de »bellera als nobles et als Cavallers qui eren en Balaguer la forma dels quals acuyndaments es aytal. Al noble et honrat A. »roger per la gracia de deu Comte de paillars de mi en G. de »bellera Saluts. Fem vos saber quel senyor Rey mostra a nos »lo tort que pren sobre'l fet del Comdat Durgell et el tort et les »injuries per vos et per altres barons a ell fetes et als seus homens et a la sua terra sobre porfeta de dret et contra usatges »de barchinona per les quals raons et per ço cor nos som tenguts daindar et de valer al dit senyor Rey qui es nostre senyor natural et per qui tenim gran re de so que avem deseximnos de vos que de mal que fassam a vostres homens ne a

(1) Arxiu Corona Aragó, Reg. 48, fol. 34.

(2) Arxiu Cor. Aragó, Reg. 48, fol. 44 i 46.

(3) Arxiu Cor. Aragó, Reg. 48, fol. 44.

»a vostres cozes ne a vostra terra nous en siam tenguts. *Datum*
 »el setje de balaguer X Kalendas Julii. — *Raymundi fulchi*
 »sibi et hominibus et terre sue. — *Comiti urgellensis*. — *Raymun-*
 »do de angularia. — *Poncio de Ribellis*. — *Bernardo rogerii da-*
 »rill.» (1) Però els assetjats no feren cas d'aquest advertiment,
 anç bé continuaren amb més constancia la defensa. Un socors
 els hi arribà als de dins, qual noticia, per sa curiositat, trac den
 Monfar (2), què 's l'autor de qui ho transcrivé en Bofarull (3).

Ramón Roger, germà del Comte de Pallars, Ramón d'An-
 glesola, Ramón de Marxa-Fava (de Guasconya) i Squiu de
 Miralpeix (de Tolosa), amb seixanta ballesters i quaranta ho-
 mens de cavall, se juntaren a Agramunt per a entrar a Bala-
 guer a fi de socórrer als assetjats, i des de aquella vila enviaren
 un correu molt diligent amb lletres per als de dins de Balaguer,
 dient-los'hi com estaven a punt d'entrar per aidar-los, però que,
 per a assegurar-se'n bé, era precis que 'ls senyalessen el mo-
 ment que tindrien l'entrada expedita. Per indicar-ho devien col-
 locar dues feixines enceses en lo més alt del castell i després
 devien deixar-les caure en la fossada; fet aquest senyal, ells,
 amb 60 soldats i 40 cavalls, acudirien la nit següent a la porta de
 la ciutat. Però el correu fou pres i presentat al Rei, qui, llegint
 les lletres, s'enterà de la secreta astucia dels d'Agramunt; per
 açò manà que des de lo més alt de l'esglesia de Nostra Senyora
 d'Almatà, on estava el propi Rei, aquella mateixa nit tragues-
 sen les feixines enceses i les deixessen caure, i com que era de
 nit i l'esglesia d'Almatà hi era tocant i a la mateixa alçada del
 castell, pensaren els d'Agramunt que 'ls del castell de Balaguer
 havien rebut la carta i que tenien ja l'entrada segura; per tant,
 marxaren precipitadament cap a Balaguer. El Rei no donà cap
 altra providencia, perquè 's pensava que vindria el socors el

(1) Arxiu Cor. Aragó, Reg. 48, fol. 51.

(2) «Historia Condes Urgel» II, 27, seg.

(3) «Historia de Catalunya» III, 336. — Diu en Bofarull que Monfar tal ve-
 gada ho tragué de les «memories que 's conserven a Balaguer». — Jo no les tro-
 bo aquestes memories.

dia següent, conforme ho deia la carta; però aquells, qui ja eren a la torre d'Almenar, al veure el senyal caminaren tant que a mitxa nit eren ja prop de Balaguer i, passant pel costat del riu, arribaren al pont on tenien els de dins la ciutat llurs centinelles, els quals, pensant que eren els soldats del Rei que volien pendre la ciutat, tocaren alarma, lo qual sentint-ho els de la ciutat acudiren a les muralles. Els cavallers que havien d'entrar, per no perdre temps i tement algun perill en el pas del pont, se tiraren al riu i nadant cridaven ¡¡Foix i Cardona!! per a donar-se a conèixer i per a que no 'ls engeguesen fletxes els de la ciutat.

Els soldats del Rei, que oiren aquestos crits, els perseguiren amb bellestes i fonades, però no pogueren impedir que passessen. Un dels nadadors passà a l'altra part i demanà pel Comte de Pallars, dient-li que acudís a socórrer son germà i als demés que, per a socorre 'ls s'havien tirat al riu i que temia, per la fondaria que portava aquest, no s'haguessen ofegat. El Comte, molt entristit amb aquesta noticia, acudí a la porta on trobà a son germà i als demés cavallers i peons, exceptats quatre cavallers i vint i cinc dels demés que s'havien ofegat. Un dels que hi mancaven era Squiu de Miralpeix; aquest, trobant-se davall el pont, on és més forta la corrent, va perdre el cavall i ell aixís com pogué va lograr agafar-se a un pilar del pont; els cavallers de la ciutat surtiren per a recullir-lo an ell i als altres, i amb una barca se posaren davall del pont per a que s'hi deixés caure; però com era tant alt, no volgué arriscar-s'hi per por de fallar en el salt i ofegar-se; aixís el deixaren per a cercar als demés, puix que la corrent no 'ls permetia estacionar-se davall del pont. En començant a fer-se de dia, els del Rei, veient a Montesquiu en aquell lloc, el despenjaren i el dugueren pres a la presència del monarca, qui el desarmà i el retingué en sa companyia. Per a impedir altre vegada als assetjats el secors de fòra, diu en Monfar (1), que 'l Rei manà fer dos altres ponts, un de

(1) «Historia Condes Urgel» II, pàg. 30.

estaques, més amunt de la ciutat, i l'altre de barquetes enganxades amb cadenes, més avall; i aquestos ponts els feu guardar de dia i de nit. D'un d'aquestos ponts diu el procés que's feu després de la presa de Balaguer: «Lo rei en Pere levà lo »setge de Balaguer, lexà un pont de fusta que havie feyt en lo »setge, en poder de Pere de Palau amb encarrech de que ven- »gués la fusta, claus i demés materials, a profit del Sobirà.»

El Rei, volent pendre desseguit la ciutat, va escriure a Linyola el 21 de juny per a que l'aidés; també se dirigí el 22 als de Tamarit manant-los'hi que vinguessin a Balaguer baix pena de mort i confiscació de béns (1). Finalment, el 24, cridà tot Catalunya per a que, segons l'obligació del estatut *Princeps namque* (2), vinguessin tots els homes aptes per a la guerra al setje de Balaguer. Aixís ho escriu a l'arquebisbe de Tarragona, als bisbes d'Urgell, Barcelona, Lleyda, Girona, Tortosa, Capítol de Vich, Prevost de Solsona, als abats de Poblet, Santes Creus i Sant Cugat, als Mestres Templers i Joanistes, a Guillem de Sant Vicens, procurador de Gastón de Foix, als homes de Tarragona, Alcover, Reus, La Selva, Valls, Escornalbou, Tortosa, Seu d'Urgell i Sanahuja; a Berenguer de Puigvert, Berenguer d'Anglesola, Vich, Moncada, Sabadell, Santmanat, Torelló, Orís, Farnés, Castellar, Tona, Malla, Voltregà, Martorell, Castellvell, Bàscara, La Bisbal, La Granada, Vilarrodona, Montmell, Vallmoll, a Ramón de Cervera, Ramón de Peralta i als homes de Fuente i de Conxol. L'edicte reial és del tenor següent: «*Petrus dei gratia Rex aragonis Ffidelibus »suis... Salutem et gratiam*. Ben sabets com nos tenim asset- »gats lo Comte de foix et els altres enemics nostres en Bala- »guer. E avem hoit que alguns comtes et cavalers et servents »daltres terres venen en nostra terra en ajuda daquels contra »nos. Hon com en lusatge de Barchinona sia contengut: Sil »Princep per nengun cas assetgat sera o ell metex sos enemics

(1) Arxiu Corona Aragó, Reg. 48, fol. 47.

(2) Solzament en els casos més apurats s'acudia al *Princeps namque*, estatut de Barcelona.

»assetgats tenra o hoyra alcu Rey o Princep contra si venir a
»combatre. E sa terra a secorrer et el amonestara axi per letres
»com per missatges o per costums per les quals terra sol esser
»acostumada ço es assaber per fars o per alimares. Tots els
»homens axí cavalers com peons qui aien edat et poder de com-
»batre aitantost com aço oiran o veuran com pus tost pusquen
»a el socorrer. E si nengu falra a ell daiuda que en aço a el fer
»pora aperdre deu per tots temps totes coses que per aquell ha.
»E qui per ell honor no tenirà esment a el lo faliment et la des-
»honor que a el haura feit ab sacrament et ab aver juran ab
»propies mans per ço cor nengu non deu falir al princep a tan
»gran obra o a tan gran necessitat. Deim et manam a vos et a
»cadaun de vos sots la pena en lusatge contenguda que segons
»la tenor del dit usatge vistes les presents vingats a nos en
»aiuda de nos et de nostra terra ab cavalers et ab homens vos-
»tros dels vostres lochs et ab tot vostre poder. Datum IX Ka-
»lenda julii.» (1)

Restaren els assetjats tant oprimits veient la creixent força del Rei, mentres la llur anava minvant, que determinaren entregar-se al Rei, puix que 'ls balaguerins estaven cansats de la guerra i de les tristes conseqüències que experimentaven en els sembrats i havien menaçat que, si dintre poc no venia un conveni entre 'ls cavallers assetjats i el Rei, ells donarien entrada al sobirà. Encara que l'haver-se d'entregar en mans del Rei era per Ramón Roger, Ramón d'Anglesola i Ponç de Ribelles una cosa intolerable, puix desconfiaven d'obtenir-ne el perdó i temien ésser-ne castigats amb pena capital, no tingueren altre remei que fer-ho. Surtiren els cavallers vençuts de la ciutat i postrats als peus de don Pere li demanaren que 'ls tractés amb pietat, però el Rei sense escotar-los va manar a son fill n'Alfons que 'ls posés presos, deixant anar als demés. La capitulació de la ciutat sembla que fou el dia 10 de juliol, car fins aleshores sempre firmava el monarca ses lletres *in obsidioni Balaga-*

(1) Arxiu Corona Aragó, Reg. 48, fol. 52.

rii, però aquell dia ja hi posa *in Balagario*; lo qual demostra contra Monfar (1) que la retició de Balaguer no tingué lloc fins al juliol. Com a fi de l'expedició a Balaguer volgué el Rei que 'ls balaguerins, els d'Agramunt i Ponç li prestessen homenatge, que fou del tenor següent: «Yo aytal per mi et per los »meus promet a vos senyor meu en P. per la gracia de Deu »rey Daragó datendre e cumplir a tot mon poder totz los dretz »que vos avetz e aver devetz per qualque reo se sia en (bala- »guer) et en ses pertinencies. E de ço vos fa homenatge a cos- »ta sua de barchinona et o jur sobre los sens evangelis de te- »nir et de cumplir axi com damunt es dit.» Aixís acabà la guerra de 1280 (2).

Als Comtes de Foix i de Pallars, com a principals autors de la rebel·lió, manà el Rei que se 'ls formés procés, però els demés obtingueren la llibertat. Fou el sobirà en gran manera benigne i solzament exclogué del perdó general als clergues que havien predicat contra d'ell dins de Balaguer (3). Al Comte de Urgell li exigí les potestats de molts castells dels quals n'Er-mengol li era feudatari, entre ells Monmagastre, Tiurana, Vila-plana, Ager, Os, Tartareu, Montosor de Millà, Claramunt, Camals, Peramola, Pinell, Madrona, Biosca, Taltahull, Josa, etc. (4) Finalment, el 30 de juliol de 1281, en la capella del castell de Lleyda, se feu la reconciliació entre 'ls nobles vençuts i el Rei, qui donà a tots llibertat completa.

(1) Arxiu Corona Aragó, R. 48, fol. 78.—Carreras ll. e.

(2) Arxiu Corona Aragó, R. 44, fol. 184.

(3) Arxiu Corona Aragó, R. 48, fol. 112.

(4) Arxiu Corona Aragó, R. 49, fol. 182 seg.



CAPÍTOL QUART

Balaguer durant el govern dels últims Comtes

De la descripció feta de les guerres de Jaume I el Conqueridor i son fill Pere el Gran se veu clarament que les discórdies i les lluites ensagnaren el govern del comte Ermengol de Cabrera. El castell i la ciutat de Balaguer passaven continuament d'un senyor a un altre; en 1278 el Rei donava en comenda el castell de Balaguer i els d'algunes altres poblacions al comte de Foix, Roger Bernat; després de poc, els entregava a Ermengol d'Urgell; l'any següent Pere III vencía als rebels i se quedava amb Balaguer, però en maig de 1286 ja era tornada aquesta possessió al mateix n' Ermengol juntament amb tot el comtat d'Urgell (1).

Aquest comte Ermengol de Cabrera portà i manifestà un gran afecte a sa terra senyorial i Balaguer li dèu molts beneficis. A Casa Ciutat se conserva un preciós pergami d'aquest comte en el que consta que a 12 de janer de 1283 confirmà les llibertats, franquícies, immunitats i bones usances de la població (2). Amb aquesta acció no feu altra cosa, per çò, que seguir les petjades de sos antecessors, de la comtesa na Maria, el 1 de febrer de 1219 (3); de Ponç de Cabrera, en 8 de decembre de 1227 (4); del rei Jaume el Conqueridor, el 1 de març

(1) Monfar. (Hist. Cond. Urgell, II, p. 36-7) porta el text d'aquesta donació.

(2) Perg. n. 19.

(3) Perg. n. 19 (privil. 27).

(4) Perg. n. 19 (privil. 12).

de 1232 (1). Tant gelosos eren els balaguerins i els demés súbdits del comte d'Urgell de llurs privilegis, i tant entranyat estava en aquells pobles l'esperit de la llur autonomia, que, en prenent llurs senyors possessió dels estats per ells heretats, havien de jurar guardar-los 'hi totes les llibertats i bones costums. El comte n' Alvar, al comunicar, en 17 d'octubre de 1252, que surtia de l'edat pupil·lar i prenía la senyoria del Comtat, promet conservar totes les immunitats de Balaguer; i més tard Ermengol de Cabrera, en 25 de juny de 1311, declarava que tots sos successors, abans de rebre l'homenatge (*fe liquia*) i jurament de llurs súbdits, vindrien obligats a jurar i fer constar en públic document que confirmaven, volien conservar intactes totes les llibertats de llurs súbdits, i manava que abans de practicar aquest acte i formular aquesta promesa no 'ls hi donessen possessió de la terra (2), lo qual se feu i s'observà a Balaguer amb escrupulosa exactitut per lo menys fins al segle XVI; i quan els procuradors del Rei o del Senyor de la ciutat se presentaven per a pendre 'n possessió, eren detinguts fora del portal del pont fins que en nom del delegant juraven mantenir els furs de la mateixa població, dictant a l'efecte un rescripte que firmaven, des de 'l segle XIV, en l'esglesia dels frares Predicadors (3). Quan ne prenía possessió el mateix Rei, o el Comte, realitzaven aquest acte a l'esglesia d' Alamatà (4).

Ermengol de Cabrera prometia además, en 1286, als prohoms de Balaguer que 'ls eximiria d'alguns serveis personals, tant dins com fòra la ciutat (5); i alguns anys després, çò és, en 1310, els deslliurava del tribut de *lezda* (6) en el terme de Seró (7).

Favorí en gran escala el comerç de Balaguer, proibint que

- (1) Arxiu mun. perg. 19 (privil. 13).
- (2) Arxiu Corona Aragó. Reg. grat. Alfon., Reg. 474, fol. 25.
- (3) Arxiu mun. de Balaguer, n. LXXII. (Abans del segle XIV tal vegada se feia açò en l'esglesia del pont.
- (4) Arxiu mun. de Balaguer, n. 12.
- (5) Ibi. n. 9 (privil. 32).
- (6) Cf. sobre la lleuda lo que deixem notat.
- (7) Arxiu mun. de Balaguer, n. 9 (priv. 15).

ningú portés vi estrany a la ciutat des de Tots Sants fins a Pasqua (1), i el dia 4 de juny de 1309 allargà aquest temps fins a dos mesos després d'aquell terme (2); privilegis que foren confirmats i aixamplats per l'Infant n' Anfós, comte d'Urgell, i més tard, rei d'Aragó (3).

He vist un diploma del mateix comte n'Ermengol, expedit el dia 11 de setembre de 1296, en que, considerant (son paraules seves) els grans i agradables serveis que els prohomes de la ciutat de Balaguer havien fets an ell i a sos predecessors *liberaliter et gratanter*, «per augment del nostre honor e increment de dita ciutat», concedeix que cada any se celebrin en dita ciutat segones fires, que, començant per Sant Martí, duressen sis dies continuus; confirma també la fira que ja tenia lloc, des de l'any 1211, per Sant Bartomeu i els següents deu dies; i per a fomentar el concurs de gent declara que en dites fires no s'haurà de donar al batlle ni als del castell sinó la meitat de la lleuda que s'acostumava a cobrar a Balaguer, eximint de l'altra meitat a totes les persones eclesiàstiques o seglars, jueus, sarraïns i altres que vinguessen a dites fires (4). Des de aquest moment se celebraren, doncs, en aquesta població dues fires, la de Sant Bartomeu i la de Sant Martí, a les quals s'hi afegiren més tard la de Carnestoltes i la de Sant Pere Màrtir; la primera durava per espai de vint dies a causa de la gran concurrència, començant el dimarts abans de Carnaval segons privilegi den Ferràn el Catòlic concedit el 19 de juny de 1510 (5); i la segona, la de Sant Pere Martir, fou otorgada per l'emperador Carles V, o millor dit, per son fill Felip, qui després fou rei d'Espanya (6).

El mercat del dissabte i la fira de Sant Bartomeu els obtingué Balaguer del rei Pere II, segons consta del document reial

(1) Arxiu mun. de Balaguer, 38.

(2) Ibi. n. 35.

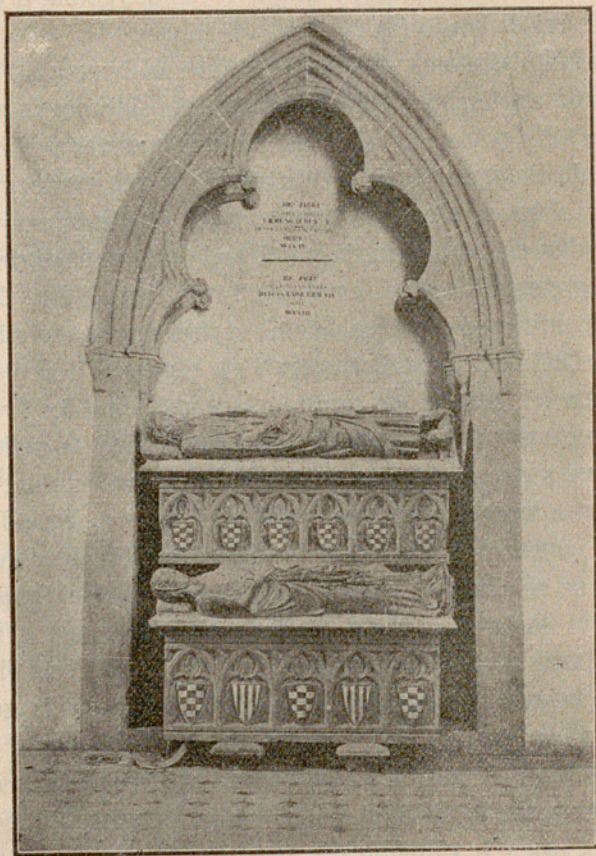
(3) Arxiu Cor. Aragó. Reg. 390 fol. 235 i arxiu mun. Balaguer, n. 17.

(4) Arxiu mun. de Balaguer, n. 5. *Appendix II, n. XX.*

(5) Arxiu mun. de Balaguer, n. 55. *Appendix II, n. LXIV.*

(6) Arxiu munc. de Balaguer, n. 59. *Appendix II, n. LXVI.*

de 16 d'octubre de 1211, que presento als lectors en l'Appendix (1), privilegi confirmat per la comtesa Maria i son fill n' Ermengol el dia 1 de febrer de 1219 (2); el mercat del dimecres



Clixé den Juli Vintró

SEPULCRE D'ERMENGOL I NA DOLÇA
Monestir de les Avellanes.

el concedí el comté d' Urgell, en Pere, en 19 de març de 1387 a favor dels jueus de Balaguer «*ob favorem vestri aljame Judeo-*

(1) Arxis mun. de Balaguer, n. 1. *Appendix II, n. X.*
(2) Arxiu mun. de Balaguer, n. 9 (priv. 27).

rum civitatis Balagarii. (1) En 21 d'agost de 1216 expedí el comte n' Ermengol un privilegi, en virtut del que ni el Comte ni els seus poguessen «fer a Balaguer inquisició general» (2). En 1308 dona aquest comte dos documents curiosos; pel primer, 5 d'abril, dirimeix un pleit que hi havia en aquesta ciutat entre 'ls prohoms i els carnicers (3) fallant que la ciutat puga construir lliurement i a son gust les carniceries que, per altra part, mana sien ben proveides (4); pel segon, del 30 de juny, feu tancar la *trinxeria* de Balaguer, si bé després donà un decret regulant els jocs il·lícits (5). Se veurà l'ingenuïtat d'aquells temps i la llibertat de que gaudia el poble amb lo que anem a referir. El Comte havia publicat i fet predicar a sos súbdits que li representessen els danys i perjudicis que 'ls hi hagués pogut causar ell i sos predecessors. Els prohoms de Balaguer se reuneixen i li diuen en un llarg memorial tot lo que ha de restituir a la ciutat i, després d'unes fortes expresions, acaben amb aquestes paraules «Item diuen los prohoms de la universitat »damunt dita que vos molt alt senyor comte damont dit avets »confermat e atorgat e renovelat e a els ab carta vostra publica ab segell vostre pendent feyta per ma den Ramon dez »moyll publich notari vostre ça ab enrere tots privilegis, cartes, »donacions, atorgaments, franquises e libertats feytes a els per »los honrats predecessors vostres, comte e comteses durgell e »encare totes bones usances e costums lurs per que senyor »sots pus obligat eus devetz miyls tenir per tengut de tenir e »dobservar e de fer observar aquels e aqueles et de *restituir* e »*desmenar* a els tot ço que contra les damont dites libertats e »franquises dels ayats haut majorment com lo damont dit privilegi feyt per vos sia jurat.» (6).

(1) Arxiu mun. de Balaguer, n. 31.

(2) Arxiu mun. de Balaguer, n. 9 (privil. 25).

(3) Arxiu mun. de Balaguer, n. 6 i n. 9 (privil. 34).

(4) Sobre els carnicers cf. document publicat en «La Falç» (Balaguer) n. 2.^{on} i 3.^{er}

(5) Appendix II, n. XXI. Arxiu mun. Balaguer, n. 9 (priv. 33).

(6) Arxiu mun. de Balaguer, n. 14.

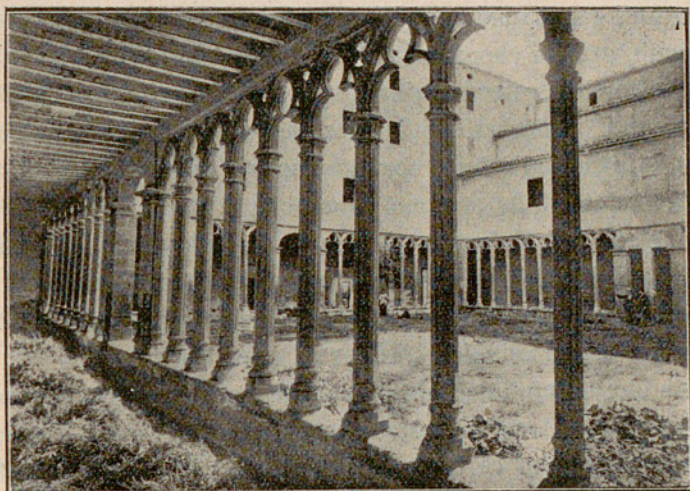
Però lo que honora sobiranament an aquest comte és la concessió de paers a Balaguer, l'any 1310, i l'haver fundat el magnífic convent de Sant Domingo. Sobre'l primer privilegi devem notar que Balaguer el demanà al Comte. «Item demanen los dits »prohomes que sie placia del senyor Comte que torn en posses- »sio los prohomes de la Ciutat, de pahers, los quals pahers fo- »ren otorgats daver et de tenir en la dita ciutat continuament »tro que lo senyor Comte Nermengol qui ara es contrasta los »dits pahers, com els dits paers entenen a aver e tenir a profit »de la Ciutat et a bon governament daquela e de son terme e »a honor del dit senyor Comte e sens perjudici del e dels altres »senyors o drets.....» (1). Diuen els prohomes i el Comte en la carta de concessió que abans foren concedits aquestos paers, però jo no'n trobo rastre en els documents anteriors. Amb un document posterior mana al batlle de Balaguer el fidel compliment d'aquell privilegi. Encloc aquest document en l'Appendix II, n. XXII.

L'any 1314 s'era retirat el comte n'Ermengol de Cabrera a la vila de Camporells, en el comtat de Ribagorça, per a restablir-se en sa salut, però s'agravà de tal manera sa malaltia que expirà a mig més de juliol d'aquell any. Abans de morir, el dia 10 del mateix més, otorgà son testament a Arnau de Girona, notari de Balaguer, en el qual disposa que sos marmesors fundin a l'horta de Balaguer i al cap del pont un convent de l'Ordre de Sant Domingo per a un Prior i dotze religiosos a quins mana entregar ornaments, vestuaris, llibres, càlzers de plata, creus i demás coses necessaries i que de l'aigua de la cequia amb que's regava l'horta se'ls donés la necessaria per llurs usos. Disposa que dits marmesors comprin un censal de 1,500 sous acrimontesos i que'ls majorals de la confraria de Ntra. Sra. d'Almatà cobrin el dit censal cada any entregant-lo al Prior i convent de Predicadors; finalment concedeix franquesses, exempcions i immunitats a les terres, horts i finques exis-

(1) Arxiu mun. de Balaguer, n. 14.

tents i a les que en l'esdevenidor per qualsevol causa adquirís dit convent (1).

Aquesta fundació no tingué efecte ni's posà en execució fins a l'any 1323, en que el rei en Jaume II d'Aragó, pare del comte d'Urgell n'Anfós, obtingué la corresponent butlla de



CLAUSTRES DEL CONVENT DE SANT DOMINGO.

Joan XXII, que inútilment he recercada en el *Bullarium Romanum* i en els *Anales* de l'Ordre de Sant Domingo. Ens consta que en 1333 ja hi habitaven els religiosos de dita Ordre; això no vol dir que aleshores estés tot terminat, inclosa l'església, puix que 'l 2 de juliol de 1350 el bisbe d'Urgell, Nicolau, se queixa de que no sia acabada l'església, malgrat el testament de 1314, i mana que donguin, de la deixa de l'Infant en Jaume, 5.000 sous per a acabar el cap de la mateixa (2).

Sofrí molt aquest monestir en el setge de 1413 fins al punt

(1) Després de no poques diligències he pogut trobar aquest privilegi que transcriu de l'arxiu Cor. Aragó. R. 2393, fol. 103-104. *Appendix II, n. XXIII.*

(2) Vegi's aquest document original en el convent de les Clarises del Sant Crist d'aquesta ciutat.

que, per a restaurar-lo, manà en Ferràn d'Antequera que entreguessen al Prior 2100 florins d'or d'Aragó; i son successor, el rei Alfons V, feu donació al mateix monestir de la Casa de la Comtesa a fi de compensar-lo dels danys del setge, com ho veurem en son lloc. En Monfar, en el segle XVII, deia d'aquest convent: «Es un edifici molt sumptuós i ben acabat, tot de pedra picada, molt gran i capaç amb nombroses i bones capelles i dos claustres molt grans i espaiosos; hi ha molts dormitoris i tots els quartos i oficines necessaries a tant gran convent, un dels millors de la Corona, ja que 'ls marmesors volgueren que surtís aquest edifici tant ermós com si hagués dirigit l'obra 'el mateix fundador. Hi ha en l'esglesia molts sepulcres de cavallers de la ciutat de Balaguer i comtat d'Urgell; en la capella de Sant Pere Màrtir s'hi veu una caixa de marmol molt ben treballada, i en la pedra que la cobreix dues figures, que denoten ésser fills de rei amb les corones al cap i espases a la ma; els coixins que tenen davall de llurs caps estàn sembrats d'escuts molt petits, uns amb les barres catalanes, altres amb les armes d'Entença, senyal certa de que són fills dels Infants n' Anfós i na Teresa d'Entença.» (1).

Són surtits d'aquest monestir de Sant Domingo insignes religiosos en santedat i lletres, per exemple Fra Bartomeu de Panadés, Lector de Sentencies en el Sacre-Palau i més tard Provincial de la Corona, i Fra Bartomeu de la Ràpita, que també fou Provincial. S'han celebrat en aquest convent cinc Capítols Provincials i sis Congregacions (2).

Morí Ermengol de Cabrera, i, no deixant successió, el comtat d'Urgell passà al rei d'Aragó en Jaume II, qui el donà a

(1) Hist. Con. Urgell. II, p. 52. — La capella de Sant Pere Màrtir està dedicada actualment al Sagrat Cor de Maria; la caixa mortuoria ha desaparegut i sols se veuen les armes de la família comtal gravades en una pedra de la paret.

(2) Manuscrite de Fr. Pere Vidal «Annales O Prædicat.» Bibliot. Univ. Barcelona. = PP. B. Rais i Navarro «Hist. Prov. Aragón». Saragossa, 1891, p. 111.

son fill n' Anfós (1314-1336) (1). Fou aquest tal vegada el comte que més aimà la ciutat de Balaguer, on residia constantment, habitant el gran palau del castell, des de on concedí moltíssimes mercès an aquesta ciutat, d'alguna de les quals ja hem parlat. Se casà amb na Teresa d'Entença i d'ella tingué alguns fills, com ho diu amb infantil candidesa llur fill el rei en Pere III [IV] el del Punyalet en la Crònica que deixà escrita: «Los »damunt dits pare e mare nostre (Nanfos e Theresa) entre tot »temps de la llur vida hagueren daquell matrimoni VII fills, es »a saber cinc mascles e dues famelles. Lo primer dels mascles »hac nom Alfonso e visqué hun any solament e morí en Bala- »guer e fou soterrat en la dita vila en la esglesia de sancta Ma- »ria Dalmata. Apres nasquem Nos» etc. (2).

Quan el comte i Infant n' Anfós emprengué l'expedició i conquesta de Sardenya, nomenà procurador general i governador del comtat d'Urgell a Pere de Colom, canonge de la Seu de Lleyda i Rector de Balaguer, qui tingué dit encàrrec per espai de molts anys amb gust i satisfacció del Rei, dels Infants i del poble fins al 1332 en que va ésser preconitzat bisbe d'aquella ciutat (3).

El dia 14 de novembre de 1314, al pendre possessió del Comtat, n' Anfós extengué un honorífic diploma que firmà en l'esglesia d'Almatà en favor dels usos i privilegis de Balaguer (4). Es interessantíssima la facultat que el 1.^{er} de juny de 1328, essent ja rei d'Aragó, donà a Pere de Corneilles, d'aquesta ciutat, per a que pogués fer moneda a Balaguer «*monetam pictarum seu pugueses de metallo eris dum taxat*», com estava concedit abans a Arnau de Cervera, ciutadà també balaguerí (5).

(1) El text en l'arxiu d'Ager, n. 2498.

(2) «Chronica de Pedro IV o del Punyalet». — Barcelona 1850, c. I, p. 29.

(3) En l'arxiu de la Corona d'Aragó s'hi troben alguns documents a favor d'aquest Rector.

(4) Arxiu de la Cor. Aragó. Grat. Alf. II. e. Arxiu mun. de Balaguer, n. 12.

(5) Arxiu Cor. Aragó. Reg. 475, fol. 84 i 85. — Vegi's en Monfar «Hist. Cond. Urgel», t. II, pàg. 296 seg. on s'hi troba una erudita dissertació sobre les antigues monedes.

També són importants els privilegis del 29 de maig de 1322, que eximí a la nostra ciutat de tota *lezda*, peatge, passatge, pes, usatge (1) i mesuratge en tot el comtat d'Urgell i vescomtat d'Ager (2), i el de juny següent manant que no's donessin morabatins per a béns parafernals (3). Als paers de la mateixa població concedia el 29 de maig de 1322 que ells, juntament amb els prohomes, poguessin examinar el pes dels fla-



B

Moneda de llautó atribuïda a na Teresa d'Entença. No té revers.



B

Moneda de llautó atribuïda a na Teresa d'Entença. Sense revers.

quers i posar-los hi multes quan manquessin a la justícia comercial (4), i, per a prevenir aquest dany, cinc anys després regulava el poder dels dos mustasafs encarregats de vigilar les mesures i pesos (5). Per a augmentar encara més el concurs a fires de la ciutat, lo mateix que als mercats, posa baix sa protecció a tots els que hi acudissen (19 febrer 1327) (6) i vol que puguin els de Balaguer allargar la fira els dies que 'ls paers i prohomes creguin convenient (7). L'any 1322 va donar n'Anfós la ciutat de Balaguer enfeudada a Ramón Mur a qui també concedí *ad vitam* les possessions que tenia en el pla d'Almatà (8).

El dia 12 de juny de 1334 escriu n'Anfós, ja rei d'Aragó, al cavallers i feudataris del comtat d'Urgell manifestant-los hi

(1) Significa: dret, delme, cens, tribut o impost. Hi havia un altre usatge. Balari, «Orig. hist. Cat.» p. 454.

(2) Arxiu mun. de Balaguer, n. 19 (priv. 45).

(3) Arxiu mun. de Balaguer, n. 19 (priv. 45 bis).

(4) Arxiu mun. de Balaguer, n. 23.

(5) Arxiu mun. de Balaguer, n. 9 (priv. 43) i 24, segona part.

(6) Arxiu mun. de Balaguer, n. 18.

(7) Ibi. n. 9 (priv. 16 i 31).

(8) Més tard en Ferràn d'Antequera donava part d'aquesta possessió que havia estat de Jaume el Desdítat.

que devien prestar sagrament i homenatge a son fill Jaume, segons costum de la terra; i en aquest sentit escrigué també el dia 13 a la ciutat de Balaguer i viles d'Agramunt, Ager, Linyola, Albesa, Pons, Cartelló de Farfanya i altres; per tant els deslliga del jurament que li havien prestat an ell, quan prengué possessió del Comtat.

El comte en Jaume contragué matrimoni amb Cecília de Comenge, senyora de gran virtut. An aquestos comtes se deu la fundació del monestir de les religioses Clarisses de Balaguer.

Vol l'analista Feliu (1) que aquest monestir de monges fos fundat ja en 1257, i el cronista francès P. Coll (2) diu que en l'arxiu de la Província Seràfica s'hi trobava un manuscrit que assegurava haver-se començat l'any 1260, i, seguint a son predecessor P. Batlle (3), atribueix la fundació a un gran i senyalat favor d'un comte d'Urgell, assolit per revelació divina. Jo no trobo cap document sobre aquesta fundació. Al morir l'Infant en Jaume a Barcelona el 15 de novembre de 1347 otorgà son testament, en que deixa ordenat que sos marmesors, que eren la Comtesa sa muller, Bernat de Camporrells i Bernat de Castello, fundessen a Balaguer un convent de l'Ordre de Santa Clara per a tretze monges, i que en l'església de dit convent s'hi fabriqués un sepulcre per a traslladar-hi ses despulles, que interinament foren dipositades a Sant Francesc de Barcelona (4).

Se trobava aleshores la Comtesa seguint la Cort, quan sapigué la trista notícia de la mort de son marit; per lo que se'n anà a Balaguer, on visqué retirada tenint cura de son fill, en Pere, i de sos estats. Aposentada en el castell pensà en posar en execució el testament den Jaume, son marit, i amb aquest

(1) *Anales Catal.* Tom. II. Lib. II. Cap. 2, p. 56.

(2) *Chronica Seráfica*, I, p. 311.

(3) Ms. de la bibl. univ. de Barcelona.

(4) L'original del decret de la fundació se conserva en el monestir del Sant Crit, on s'hi trobaràn molts document que il·lustren l'història d'aquest convent. Alguns pergamins del monestir ens manifesten que aquest tingué domini sobre Ribelles i altres punts.

fi cridà i convocà als altres dos marmesors i, veient que no podia realitzar son projecte, que era donar a les religioses Clarisses l'església d'Almatà, sense el consentiment del Clero i Paeria de la ciutat, resolgué convocar Guillem Julià, rector d'Almatà, Jaume Rius, vicari perpetuo; Arnau Seguí, Pere Meal i Francesc Bertran, canonges; Bernat del Castillo, com a batlle, i els 26 subjectes que formaven el Concell de la ciutat. Tractat l'assumpte en dit consell o junta, se resolgué i determinà que, amb certs pactes i condicions, se fabriqués el referit convent i habitació per a les Clarises en la casa de la confraria d'Almatà, que era al costat de l'església parroquial. El pacte que s'estipulà fou que, al donar l'església d'Almatà a les monges, s'havia de construir una nova parroquia, que 's l'actual església de Santa Maria, de que parlarem després. També se determinà que en aquesta permuta no s'hi entenien ni anaven compresos els llegats i fundacions deixats a l'església d'Almatà, ni 'ls llibres i ornamentals. Però considerant na Cecília que la quantitat donada per son espòs no seria suficient per a l'ordinaria manutenció de les monges, coneixedora de la marmesoria existent del difunt comte d'Urgell Ermengol de Cabrera, sol·licità del bisbe d'Urgell, Nicolau, que 's trobava a Guissona, alguna partida, suposant que serviria per a obra pia; a la qual sol·licitut contestà aquell prelat, enviant-li el 2 de juliol de 1350, uns 842 sous jaquesos de censal per a dita fundació. La Comtesa feu enllestir les obres i al cap de dos anys ja era terminada la fundació.

Però durà poc la satisfacció de la Comtesa, perquè, havent succeït al cardenal Capoccio (Bernat) en el bisbat d'Urgell, Fr. Hugus de Vacco, no tingué aquest per canònica dita fundació i per això no volgué aprovar-la ni ratificar la permuta de la parroquial. Se mantingué tant ferm el Bisbe en aquesta determinació que passà a excomunicar a l'abadessa de dit convent (que era Sor Marguerida de Moncada, neboda de la reina Elisenda), i també llençà censures contra 'ls principals de la ciutat. En vista d'això, per interposició d'algunes persones de pres-

tigi, se convingué entre ambdues parts litigants deixar l'afer a dos jutges àrbitres, qui foren Ramón Gene, capiscol d'Urgell i Ramón Dusay, de Barcelona, a fi de que, escoltades les raons d'una i altra part, definissen la qüestió; però no puguent convenir se'n elegiren dos més, çò és, en Pere Glascuerri, arquebisbe de Tarragona i en Pere Solmella. Vistes i oïdes pels referits jutges àrbitres les raons al·legades per ambdues parts, sentenciaren i definiren per ben fet i disposat tot quant s'era executat durant la Sede Vacant de conformitat amb el decret del Vicari General, i que per conseqüència devia en aquell mateix dia el bisbe Fr. Hugus de Vacco aprovar la fundació i permuta, com ho executà a Barcelona el 15 de febrer de 1361, segons consta en el document original, que conserven les monges del Sant Crist.

En 1408, a 20 de maig, el comte en Pere feu son testament al palau del castell d'aquesta ciutat, en que disposava que s'aumentés en dèu el nombre de les tretze religioses d'Almatà, a les quals deixà cent lliures, i disposà i encarregà a son hereu que obtingués del Papa la competent facultat per a posar PP. Franciscans a Almatà, traslladant les mateixes monges a un altra part, çò es, a l'*Acampadó*, on s'hi havia d'edificar un monestir per a elles. No's realitzà aquesta permuta.

En 1474 se trobava aquest monestir molt derruit, tal vegada per les guerres den Joan II, qui obligà al bisbe d'Urgell a dirigir una circular als rectors i fidels per a que amb almoines socorreguessen aquesta necessitat; però l'any 1612 se trobava en pitjor estat en lo material i en verdadera crisis personal, puix que hi residia una sola monja, a la que manà el bisbe que abandonés el monestir.

En aquell temps, havent-se difundit per Espanya, per Sicilia i altres parts la devoció al miraculós Sant Crist d'aquesta ciutat venerat en l'església d'Almatà, determinaren els paers i Consell restaurar i engrandir el dit santuari i traslladar a l'altar major la cèlebre imatge; i, a fi de que aquesta fos venerada amb culte solemne i continuu, convingueren també en recons-

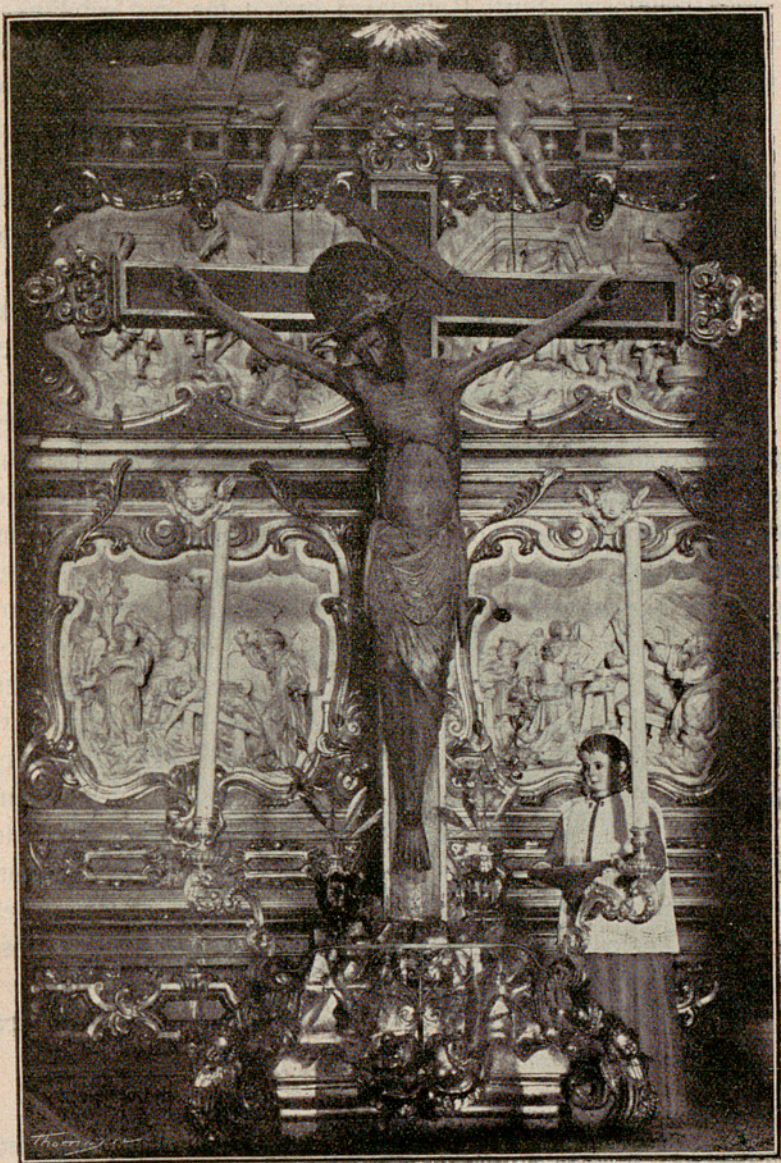
truir el monestir. El dia 21 de març de 1622 s'instalava en aquest convent la nova comunitat de monges Clarisses detinades per a fer la còrt al Sant Crist d'aquesta ciutat (1).

En parlant de la fundació del monestir del Sant Crist, la materia me porta naturalment a dir quatre paraules sobre l'er-mosa tradició popular de que gaudeix l'imatge del Patró d'aquesta ciutat; però, al fer-ho, me limitaré a transcriure les paraules del cronista P. Coll, esperant que una ploma més autoritzada que la meua ens dongui aviat l'història crítica de tan cèlebre santuari i imatge:

«A últims de 1300 succeí la miraculosa aparició de l'imatge del Sant Crist, que 's venera en l'esglesia del convent i sols en les mans de l'abadessa volgué entregar-se. S'aparegué una nit en el riu, pujant contra corrent, amb unes resplandents llums a les extremitats de la creu, sentint-se al en-sens càntics d'àngels pels aires que amb lo celestial de les veus sospeníen els oïts; i vingué a parar a una roca que's dins el mateix riu. Vista aquesta celestial maravella, se commogué tota la ciutat, i determinaren la clerecía i magistrat sortir amb ben ordenada processó per a cercar aquell preciós tresor; però estant ja aprop del imatge, se'n tornà aquesta riu avall a vista de tots. La nit següent se vegé venir altre vegada amb les mateixes llums i resplandors que la nit anterior acompanyant-la els àngels amb celestial música que escoltaven els de la ciutat. Havent-se aturat a la mateixa roca, surtí el poble en processó, però volgüent el principal del Capítol eclesiàstic apropar-se a la santa imatge, aquesta se'n torna riu avall com la primera vegada. Confosos i atònits els sacerdots i magistrat, jutjant-se indignes, acordaren pujar al convent i demanar a l'abadessa i religioses que, si a la nit següent tornava a aparèixer la miraculosa imatge, baixessen al riu per a veure si era la voluntat del Senyor que aquell manadet de mirra des-

(1) Sobre'l convent de Santa Clara, además de l'arxiu de les monges cf. arxiu mun. de Balaguer. Dep. III est. P.

»cansés en els braços de ses esposes. L'abadessa i demés de
»la comunitat esmerçaren aquell dia en oracions i penitències, i



VENERANDA IMATGE DEL SANT CRIST DE BALAGUER.

»arribada la nit pujà de la mateixa manera l'imatge; aleshores
 »la clerecia, magistrat i tot el poble anaren a cercar al convent
 »a les religioses. Surtí l'abadessa amb totes ses súbdites a
 »peu descalç, amb gran compostura, i en ben ordenada i devota
 »processó se'n baixaren a la vora del riu Segre, i posada davant
 »de tots la venerable abadessa, la sagrada imatge se'n anà cap ont
 »aquesta estava, la qual amb moltes llàgrimes de tendresa i devoció
 »la prengué en ses mans i la tragué de l'aigua com si fos una molt
 »lleugera palla. A vista d'aquest nou pròdigi se desfeia tot el concurs
 »en llàgrimes de devoció i alegria; i resolgueren tots que aquest
 »celestial tresor fos col·locat en l'església de les monges, ja que
 »així donava a entendre el «Cel ésser aquesta sa voluntat» (1).

Hi ha en l'història del Sant Crist de Beirut o Berito tres punts probats amb documents: a) que existia fins al segle XIII en aquella ciutat asiàtica una imatge del Sant Crist, (objecte de molta veneració), atribuïda a Nicodemus, la qual, segons una relació del segle IV o VIII, (2) els jueus profanaren sacrílegament. Que encara era a Beirut aquella imatge en el segle XIII ho prova un catàleg de relíquies publicat fa pocs anys pel senyor Batiffol en *Revue Biblique* (3). b) Es també cert que en aquell mateix segle, quan els creuats perderen les últimes fortaleses de Palestina, desaparegué aquella Santa Imatge; i c) que per lo menys des de l segle XVI hi ha a Balaguer la creença de que son Sant Crist s'identifica amb l'antigua imatge de Beirut i que miraculosament vingué a parar an aquesta ciutat. Un document del 15 d'octubre de 1576, que's conserva, per cert ben destroçat, en el municipi d'aquesta ciutat ens demostra evidentment aqueix terç punt.

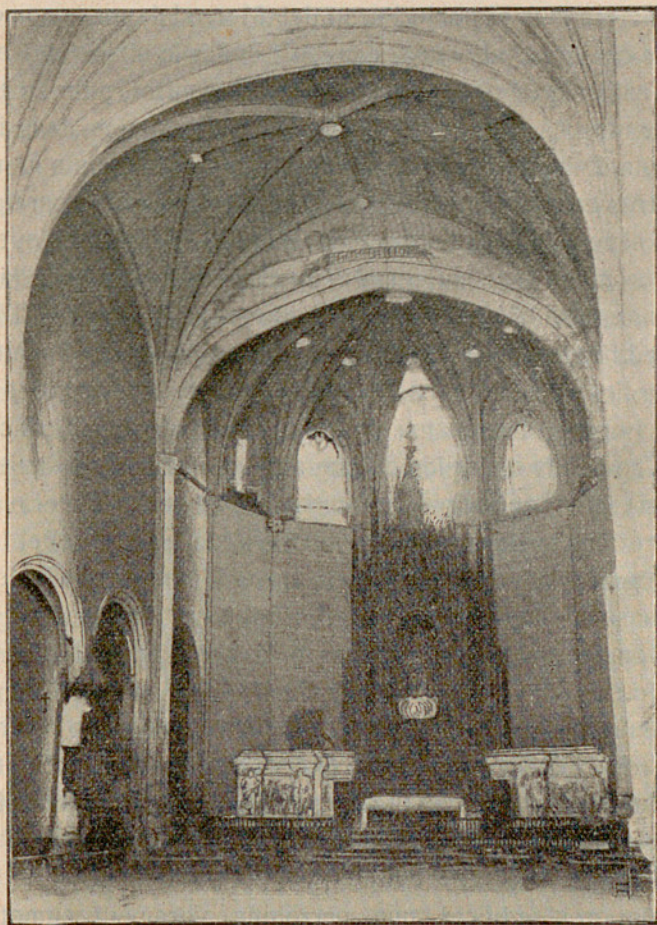
L'Il·lustríssim Fr. Francesc Gonzaga, historiare franciscà

(1) Coll «Chronica Seráfica» t. III (V) cap. 16.

(2) S'hauria d'explicar millor quin és l'autor i quin el temps d'aquesta relació, car la forma en que existeix actualment enclou un anacronisme.

(3) *Revue biblique*. 1892. Appendix, p. 199. Es un còdex de la biblioteca nacional de París.

del segle XVI diu d'aquesta memorable imatge «*quæque innumeris coruscat miraculis, ob quæ a quamplurimis devote veneratur*» (1). En el regnat de Felip IV parlarem de la trasllació de la Santa Imatge.



Clixé den Lluís Olalde.

INTERIOR DE L' ESGLESIA DE SANTA MARÍA

(1) Amb moltíssims documents que tenim en cartera podríem confirmar les paraules de Gonzaga.

S'havia determinat en el pacte que feren la comtesa Cecília de Comenge i els paers i Consell d'aquesta ciutat que, donant-se a les Clarisses l'església parroquial d'Almatà, se construís una nova església parroquial, però, sobre 'l lloc on s' havia d'edificar, ne nasqueren moltes controversies; mentres uns volien que fos dins el poble i prop del Mercadal per a comoditat de tots els veïns, als quals convenia evitar la molestia d'acudir a una església fabricada en lloc elevat o apartat, puix en temps d'inclemencies del temps, en ocasió de les plujes, fang i vent no havia d'ésser certament agradívola l'assistència a la mateixa; altres eren de parer que 's construís en el lloc i paratge en que s'alçava la capella de Sant Miquel, expressant que amb aquesta nova església restaria molt ermojada aquella part de ciutat gaire bé despoblada; i portaven com exemple d'haver estat edificada la parroquial en el cim de les serres la ciutat de Lleyda, les viles de Castelló, Ager i altres. Prevalgué el dictamen i opinió d'aquestos últims i se va convenir i concordar que 's construís en el lloc en que avui la contemplem majestuosa i servint de principal ornament a Balaguer. Determinaren incloure dins la nova església la capella de Sant Miquel i estatuïren també que dels 2,500 sous que la Comtesa oferia per a la fàbrica se'n pagarien 5,000 en cinc anys consecutius; finalment fou acordat que 'ls patrons dels benifets fundats a Almatà restessen amb el mateix patronat.

Mentres no fos acabada la nova església, el clero parroquial devia residir a Sant Salvador. Constava aquesta Comunitat de vuit Canonges i un Plebà que, per decret del rei Joan II de 9 de maig de 1460 (1), fou suprimit després d'obtenir-ne l'autorització apostòlica.

Volgueren edificar una parroquia verament sumptuosa, però prompte hagueren de lluitar amb la manca de recursos per a tant magna obra. A fi de socórrer aquesta necessitat el rei Pere IV [III], que portava un gran afecte a Balaguer, sa

(1) Arxiu de la Corona d'Aragó. Reg. 3442, fol. 87-88. Datat a Bell-lloch.

ciutat natal, «*locum nativitatis nostræ in quo etiam per aliquot tempus pueritiæ nostræ viximus*» (1), concedí 30,000 sous barcelonins per a l'absis de dita esglesia, però amb la condició de que aquest temple portés el nom de son patró Sant Pere: «*Tenore presentis damus et concedimus hujus serie operi seu fabrice ecclesie majoris, que jam incepta est in dicta ciuitate in loco vocato pla seu sant Miquel, 30,000 sol. barchinonenses qui convertantur in capite ejusdem ecclesie; ipsam vero ecclesiam esse volumus sub invocatione dicti beati Petri apostoli et clavis principalis capitis ecclesie ipsius ecclesie fiat ad signum Regnum nostrum, de quibusquidem 30,000 solidis assignationem facere promittimus dicto operi in loco unde absque difficultate haberi poterunt*» (2). No s'realitzaren aquestos desigs del rei en Pere, puix que l'esglesia fou dedicada a Santa Maria i no an aquell apòstol, ni s'veuen tampoc en l'absis les armes reials d'aquest sobirà. La causa d'ésser dedicada l'esglesia a la Verge Santíssima no pogué ésser altra que com per la gran devoció dels balaguerins i forasters al Sant Crist d'aquesta ciutat l'esglesia antiga parroquial anés perdent el títol de Santa Maria d'Almatà, aquesta imatge de la Verge passà en son mateix temple a ésser secundaria en el segle xv i xvi; per açò, al ésser dedicada la parroquial nova en 1558, volgueren els balaguerins que la Verge tornés a tenir un santuari propi on fos especialment venerada.

Causa veritable admiració el veure que, des de'l dia en que s'posaren els fonaments de Santa Maria fins a sa consagració, passessen dos segles, ni puc explicar-me com el fill de na Cecília, el comte en Pere, en tants anys com governà aquest comtat d'Urgell, posseint tant fabuloses riqueses (3), no tin-

(1) «De origine Religionis Franciscanæ.» Conv. Bal.

(2) Arxiu de la Corona d'Aragó. Reg. 1360, fol. 169.

(3) Llorenç Val·la refereix («Hist. Ferdinandi» Regis. l. 1) que en Pere tenia a Castelló de Farfanya una gran caixa plena de monedes, però ficades de cairell i apretades amb un martell; als que'l visitaven els convidava a que'n prenguessen i veient que no les podien arrencar ne rebia singular complacencia.

gués el zel de sos pares en la construcció d'aquesta església. Després del comte en Pere vingué en Jaume el *Desdixat* i amb ell la destrucció del Comtat; des de aquest moment, doncs, ja no és estrany que anessen a poc a poc les obres de Santa Maria, car la ciutat de resultes d'aital tragedia restà pobre i sens l'auxili de sos generosos Comtes.

En 1413, abans de posar-se el comte en Jaume en poder den Ferràn d'Antequera, convocà aquell als principals de sos valents defensors per a tractar de son crític estat i de la resolució que convenia pendre; el lloc on els reuní fou aquesta església, la construcció de la qual era ja avençada. Fou consagrada l'església nova el 24 de febrer de 1558, però no sabem per quina causa no's verificà la trasllació de la parroquial de Sant Salvador a la mateixa fins al 24 de juny de 1575, conforme al pacte firmat entre la clerecía i la ciutat a primer de novembre de 1562. Des de 1575 fins a l'any 1836 l'església de Santa Maria ha estat sempre la parroquial de Balaguer (1).

Amb alguns anys de posterioritat al monestir de les Clarisses i a la construcció inicial de Santa Maria sembla que hagué lloc la fundació dels Franciscans a Balaguer. L'analista Feliu de la Penya (2) vol que'l primitiu convent dels Fra Menors, que ell anomena de Santa Maria de Jesús, tingués principi en 1227, però certament no és ben fonamentada aquesta opinió. El testament den Pere, comte d'Urgell, en 1408 fa constar que és son desig de que a Almatà, en lloc de les monges hi passin a habitar religiosos de l'Ordre de Sant Francesc; però no sabem de cert si al·ludía a un convent ja fundat a la ciutat de Balaguer, o si solzament volia fer constar sa voluntat de que vinguessen d'una altra part. No obstant, consta que cinc anys més tard, en el setge de 1413, fou derruït el monestir o con-

(1) En l'arxiu municipal de Balaguer (Depart III. Estant P. n. 39 (3) s'hi troben documents interessants a l'història de Santa Maria des de 1562 fins a 1884.

(2) «Annales Cat.», tom. II, llib. XI, cap. VII, p. 34.—Cf. Gonzaga, «De orig. R. F.», III part, ps. 1111 i 1112.

vent dels Franciscans, i que, per a compensar-los dels danys que 'ls hi ocasionà sa artilleria, manà en Ferràn d'Antequera que 'ls hi fessen donació de tot lo que havia deixat al Real de Almatà (1). Això sembla indicar-nos que o ja existia el convent en 1408, o que ja en aquell any començaren amb gran increment les obres. No fou suficient lo que 'ls donà el Rei, aixís és que hagueren d'abandonar la ciutat fins a l'any 1443 en que'l papa Eugeni IV, amb data de 9 d'agost, expedí sa butlla autoritzant als Observants per a que fundessen el convent de Santa Maria de Jesús (2). L'anterior tenia l'advocació de Sant Francesc i baix aquest nom encara seguí la gent anomenant-lo i fins avui dia és aixís conegut.

L'Infant en Jaume, comte d'Urgell, concedí moltes mercès a la ciutat de Balaguer, que li era molt addicta. A 14 de juliol de 1334 confirmava en favor de dita població un privilegi de franquesa de lleuda i en donava un altre sobre'l poder dels mostassafs i del batlle (3). De Tàrraga estant, el 7 de maig de 1346, aquest Infant concedí a Balaguer que en el jorn de l'elecció de paers poguessin també designar-se dos obrers o vehedors perquè tinguessin cura de les vies públiques, places, pedriços, clavegueres, finestres, etc. (4). A l'any següent expedí un altre privilegi sobre 'ls drets que aquesta ciutat posseïa en el terme d'Assentiu (5).

Morí aquest comte, en Jaume, a Barcelona l'any 1347 i fou soterrat en el convent dels Franciscans d'aquella capital amb l'intenció de trasportar-lo després a Balaguer, segons ell ho havia ordenat, però no's complí aquest desig de l'Infant. Sa muller na Cecília morí en el castell d'aquesta població, capital del comtat d'Urgell, i trobà sepultura en l'església d'Almatà.

Succeí a l'anterior comte son fill en Pere, de caracter paci-

(1) Monfart «Hist. Cond. Urgel», II, pàg. 538.

(2) Wadding «Anuales Minorum ad 1443».—Coll «Chron. Seraf.».—Prov. Cat. Conv. Balaguer.

(3) Arxiu mun. de Balaguer, n. 24.

(4) Arxiu mun. de Balaguer, n. 27.

(5) Arxiu mun. de Balaguer, n. 28.

fic i molt retirat, qui visqué sempre a Balaguer, puix era enemic de seguir la còrt dels reis i molt dedicat a reedificar monestirs i esglésies: an ell i a sa muller na Margarida se deu la construcció de la famosa Casa de la Comtesa.

Era aquesta casa una finca d'esbargiment que na Margarida feu edificar a l'altra banda del riu, molt aprop del convent de St. Domingo. En una donació que'l rei Alfons V feu als Predicadors, se diu que dita Casa terminava per la part de llevant *in quodam troceo terre Mathei Alios et a meridie cum eodem troceo terre, a septentrione cum troceo terre predicto et via qua itur ad civitatem Ilerde* (1). En un altre document datat a 29 de maig de 1469 «Miquel Martí Cerdó i sa muller Catarina venen a Romeu Guixós, batxiller en arts i medicina, i a Joàn Anarcha, mercader de Balaguer, tot el casal o pati de la *Casa de la Comtesa*» que aquells tenien per donació del Consell General de la ciutat, i en l'escriptura hi afegeixen «*et terminatur a duobus partibus cum vinea honorabilis Johannis de la brecerola domicelli, ab alia sive alio patio vestro restanti de dicta domo Egregie domine Comitisse ac fonte cos Civitatis et ab alia cum vico publico per quod itur al moli del Comte*» i donen altres indicis amb els quals se pot demostrar que dita Casa no estava situada entre'l camí de Camarasa i el riu, com suposen alguns. Allà hi hauria alguna altra fortalesa, que seria la primera torre per a defensar el pont; però no poden convenir an aquesta les indicacions que'ns donen els documents esmentats (2). Tenim, doncs, que la Casa de la Comtesa s'alçava al costat del camí del molí del Comte, que encara existeix, antic camí de Lleyda, i precisament vora l'hostal que hi ha abans d'entrar al pont, conegut per *La Fassina*. Aquella casa comtal fou donada en 1417 al convent de Sant Domingo (3), que segurament la vendria al municipi, com se dedueix del do-

(1) Arxiu de la Corona Aragó, R. 2586, fol. 153.

(2) Arxiu mun. Balaguer, n. CIII. — A Ager hi havia també davant del castell la Casa de la Comtesa.

(3) Arxiu Corona Aragó, R. 2586, fol. 144-145.— *Appendix*, II, n. LVIII.

cument recordat més amunt (1). Més tard l'edifici fou enderrocat i en son lloc s'hi construí una capella de la Verge que, per estar dins l'horta de Balaguer, s'anomenava la Mare de Deu de l'Horta (2).

Balaguer dèu al comte en Pere, com deixem apuntat en altra part, el mercat del dissabte (3) i molts privilegis que enumera aquest senyor en sa carta del 1376 (4). A 24 de decembre de 1394 concedia amnistia general als balaguerins, demanada per la ciutat; anul·là, doncs, tots els processos i altres causes que s'anaven tramitant en sa curia, que segons ell mateix diu, «si's portessen fins a l'última exigència de la justícia, posarien en perill a la ciutat» (5). Tal vegada feu a Balaguer aquesta amplíssima mercè i otorgà ademés a 18 d'abril altres franqueses, per a poguer obtenir de la mateixa grans quantitats de diner, segons deduem d'un pergamí de 4 de juliol de 1407 (6); però si la ciutat ara doblegà el cap i's prestà a ses exigències, no li perdonà aquesta injustícia després de mort (7). A 20 de maig de 1408, residint en el castell d'aquesta ciutat va fer son testament que's en veritat una prova palpable de son noble cor i pregona pietat. Morí al mateix castell i jau sepultat a l'església d'Almatà o Sant Crist. Les despulles reposaren a la capella dels Dolors fins a l'any 1787 en que foren traslladades i col·locades devall del camaril del Patró de la ciutat.

Morint l'any 1408 el comte en Pere deixà el Comtat a son fill en Jaume, però reservava per a sa esposa dos castells i algunes viles a sa elecció, mentres no fossen Balaguer ni Agramunt. A vegades, durant el govern del comte en Pere, trobem alguns diplomes en que's fa constar la dependència de Bala-

(1) Arxiu mun. Balaguer, n. CIII.

(2) Monfar, II. e., tomo II, pàg. 481, i arxiu mun. Balaguer. Ilib. d'estima.

(3) Arxiu mun. Balaguer, n. 31.

(4) Arxiu mun. Balaguer, n. 29.

(5) Arxiu mun. Balaguer, n. 32.—Ne trobo sovint d'aquestes amnisties a favor d'aquesta ciutat.

(6) Arxiu mun. Balaguer, n. 33 i 34.

(7) Vegi's el document en que són contingudes les suplicacions de la ciutat a l'Infant en Joàn.—Arxiu mun. Balaguer, n. LXXII.

guer del rei en Pere IV, qui tingué sempre una sol·licitut especial pel bé de la ciutat de la que cobrava algún impost, com ho veiem en els registres del mateix sobirà. A 19 de juny de 1352 enfeudà dit monarca al Comte Balaguer, Agramunt, Albesa, Menàrguens i Linyola amb la jurisdicció dels castells de Camarasa, Florejachs, Sitjes, Espallargues, Concabella, Hostafranchs, Ratera, Orco, Montcalé. Castellserà, Bellester, Bellvis, Tarrasó, Almacor, Besaldú, Fuliola, Vallvert, Castelladral, Tornabous, Cespígol, Bal, Parapteniç, Cafureix i Gaten. La muller Cecilia el mateix dia prestava homenatge al monarca pels castells d'Agramunt, Albesa, Menàrguens, Linyola, per la ciutat de Balaguer i per les jurisdiccions civils i criminals de Samorana, Florejachs, Sitjes, Pallargues, Concabelta, Hostafranchs, Dratera, Ossó, Montalat, Castellserà i alguns altres.

En aquest temps la ciutat i comarca balaguerines foren pertorbades pel soroll de les armes, pels efectes de crudel guerra. Ja hem vist com des de la segona meitat del segle XIII la Casa de Foix intervé i juga un paper molt interessant en els afers de la nostra terra i en particular d'aquesta regió (1). També en aquest període que historiem se'ns presenta amb ses pretensions. Ja al morir el rei n' Anfós d'Aragó, l'any 1336, Gastó, comte d'aquella família, sol·licitava la possessió del comtat d'Urgell, esperança injusta que li surtí defraudada sense que, per fortuna, esdevinguessen an aquesta terra els efectes d'una violenta devastació com tot-hom temia. Seixanta anys més tard ocorregué la mort del rei d'Aragó Joan I, a qui succeí, per no deixar descendència masculina, son germà Martí l'Humà, aclamat pels catalans els quals no permeteren ésser governats per cap de les filles del difunt monarca. La primogènita d'aquestes, Joana, era casada amb Matíes, comte de Foix, qui, pretextant l'existència d'un pacte fet amb el rei en Pere, el del Punyalet, en virtut del que, no tenint Joan I fills, havia d'heretar la filla

(1) De les relacions entre la Casa de Foix i Catalunya n'ha tractat amb profusió de noves Mr. Baudon de Mony «Relations politiques des Comtes de Foix avec la Catalogne.» Paris 1896.

gran del darrer, determinà pendre possessió de la Corona amb la força de les armes i, al efecte, juntant un fort exèrcit en el vescomtat de Castelló, que era possessió seva, baixà cap Organyà i envià també varies forces a les terres del marquesat de Camarasa, les quals per espai de tres dies lluitaren per a pendre el castell d'aquella vila on s'hi eren refugiat tots els habitants. El Comte i la Comtesa de Foix arribaren alguns dies després a Artesa, i, marxant contra Camarasa, ne prengueren el castell i la vila després de barbres devastacions que per molt temps ploraren sos naturals (1). Mentres son capità Huc d'Anglesola entrà a Balaguer, on se trobava la Comtesa d'Urgell na Margarida amb ses filles, trescents francesos passaren el Segre i, recorrent els termes de Castelló i Vilanova, arribaren fins a la Figuera, però no pogueren pendre-la; per lo que, veient que en el vescomtat trovaven tanta resistència, se'n tornaren cap a l'Urgell. El Comte de Foix, havent deixat Camarasa, se dirigí a Castelló, puix era l' seu objecte entrar a l'Aragó i fortificar-se a Monçó o a Barbastre, lo que sapigut per en Pere d'Urgell, surtí de Tàrrrega i dividí ses forces de manera que una companyia anés fent camí en direcció de Lleyda per avençar-se a l'enemic i una altra des de Balaguer el seguís; finalment determinà que Huc d'Anglesola, que era a Balaguer amb 150 bacinets, se posés davant del comte en Maties (2). No tingué dita guerra altres conseqüències per a aquesta terra i finí ben aviat, obtenint el rei en Martí la segura possessió de la Corona.

(1) El perg. n. 7 de l' arxiu municipal de Camarasa ens pinta els horrors d'aquesta guerra a efecte de la qual restaren despoblades algunes poblacions, i també la mateixa capital del marquesat anava pel mateix camí gravada com estava per deutes i altres infortunis. — El document és del 14 de juliol de 1396. — Camarasa amb tot el marquesat de son nom (Cubells, Llorenç, Mongay, Vilanova de Avellanes, Santalinya, Alòs, Vilanova de Meyà, Fontllonga, Liminyana, Vernet, Castelló de Meyà, Anet, Fabregada i altres) dos vegades, en 1363 i 1396, havia de tornar a formar part del comtat d'Urgell, però contra justícia se'l retingué aquest marquesat el Rei, qui en dit últim any el venia a la ciutat de Lleyda que'n hagué el domini fins a 1424 en que fou de nou juntat a la Corona.

(2) Monfar «Hist. Con. Urg.» II, pàg. 238 i 239.

CAPÍTOL QUINT

Jaume el Desdixat.—Compromís de Casp.

El comte en Pere d'Aragó havia contret matrimoni dos voltes, la primera amb na Beatriu de Cardona i, morta aquesta senyora, se casà amb na Marguerida, filla den Joàn, marquès de Montferrat, i descendent per via legítima dels emperadors Paleòlegs de Constantinopla; d'aquest segon matrimoni nasqueren set fills dels quals solzament n'esmentarem un, ço és en Jaume d'Aragó a qui l'Historia pels infortunis i calamitats que amargaren la segona meitat de sa vida ha donat justament el distintiu de Desdixat.

En virtut del testament de son pare entrà el comte en Jaume, l'any 1408, en possessió del comtat d'Urgell i vescomtat d'Ager juntament amb un esplèndid capital, car el comte en Pere era considerat com un dels senyors més opulents de Catalunya i fins de tot el Reialme. Sense el comtat i vescomtat expressats posseïa les baronies de Cervelló i Sant Vicents, les viles de Granollers, Caldes, Piera i altres; en el regne de València hi tenia les baronies i els llocs de Bunyol, Mecastre, Set-aigues, Jatava, Alborrave, Benibonet, etc.; a l'Aragó, además de les baronies d'Entença i Antillo, li reconeixien subjecció Fraga, Vallobar i altres poblacions. A Lombardía la ciutat de Aque li fou donada com a dot de sa muller na Marguerida; Girona li pagava un censal de 8.000 sous de pensió, d'altres ciutats ne rebia 155.000 diners, que en aquell temps era una suma consi-

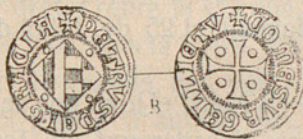
derable; en fi, dèu de sos castells eren tan proveits i amoblats amb tanta magnificència que s'hi podia allotjar tota la Còrt Reial (1). I si a l'envejable patrimoni heretat per en Jaume hi afegim lo que li pervingué de son matrimoni amb l'Infanta Elisabet, filla del rei en Pere, el Ceremoniós o del Punyalel, el capital que li portà com a dot; i si finalment tenim en compte el cor magnànim i elevades qualitats que distingien al nou

(1) A fi de que's veja la riquesa del mobiliari i servei del Comte indico aquí amb les textuals paraules del document els objectes que li foren confiscats d'un sol colp per en Ferràn d'Antequera: «Una gran copa dargent ab son sobrecop ab smalts dintre de corones blaves e un smalt ab un pinyo de smalt blau sobre lo cobertor ab una garlanda de fulls en lo dit seu cobertor pesant X marches, quatre onzes e miga. Item un barral smalta ab ses corretges dargent pesant XVIII marches, III onzes, I quart. Item un altre barral d'argent daurat ab una carrega de seda vermella platonada pesant XLI marches, V onzes, un quart. Item un pitxer daurat smalt e senyalat ab un pinyo de flor de li pesant IIII marches, VII onzes, IIII quarts. Item una copa daurada gallonada ab son cobertor, reparada ab una garlanda de fulls pesant VI marches, I onze miga. Item altre copa daurada fora a forma de calzer, smaltada. Item un altre ab III peus daurada ab smalt en lo mig ab senyal durgell e Montferrat. Item altre copa daurada ab son cobertor ab una corona orlada ab dos smalts dintre ab un pinyo blau. It. dos canalobres dargent daurats en la I dels quals ha tres smalts ab armes durgell daurats en la I dela quals ha tres smalts ab armes durgell e en altre no ha algun. It. un pitxer rodon ab son cobertor smaltat. It. un scalfador de mans daurat rodon picat. It. un sotabaci blanc ab armes dintre de Montferrat e durgell. It. un pitxer daurat ab XIII smalts ab cobertor ab son pinyo blau. It. una fontana daurada ab IIII lehons en los peus e ab un orifany sobre en lo cap lo qual porta un castell ab diverses besties ab los smalts durgell. It. una copa ab son cobertor dargent daurada ab dos senyals durgell ab corona e angels entorn ab son pinacle en la sumitat del qual es sent Miquel. It. un saler ab XI peus fet a Gallens cubert ab pinyo blau. It. un pitxer daurat ab un griu e griffo e sobre en lo sobrecop es un angel ab un castell. It. altre copa ab son cobertor daurada ab un garlanden e de sobre un aguila e ab III angels en los peus. Item un altre copa daurada ab son cobertor ab III torres en los peus ab son garlanden ab angels sens pinacle. It. dos copes daurades dintre ab tres lebres en cascu peu. It. dues copes daurades dintre ab III peus cascuna. It. altres dues copes semblants dels prop dites. Item quatre bulles de adarga cascuna ab senyal de Muntferrat. Item quatre platers petits dargent blanch. Item una copa dargent daurada ab peu larch smaltada ab diverses pedres menudes de diversos colos. It. un pitxer daurat ab diverses smalts e ab diverses pedres. It. dos peus de confiters en alguna part daquelles daurats. It. una caçola dargent blanch. Item una copa dargent daurada ab cobertor, los quals copa e cobertor son smaltats en alguna part. It. un gobell dargent daurat ab son cobertor.»

A Burdeus D. Antòn de Luna «venia joyells ques dehia que li havia trames lo comte Durgell e que vene un cadena daur per CL scuts et un collar daur per CCCC scuts et que posava venals certs joyells de dit comte dels quals primerament ne demanava XV millia scuts.»—Col. doc. inéd. Cor. Aragón (Compromis. de Casp. tom. III, App. pàg. 76-77).

comte, tot açó ens donarà una idea de l'alegría amb que seria salutada l'inauguració de son govern i quantes esperances posarien en ell sos súbdits. Però vingué la gran controversia sobre la successió a la corona reial i el Compromís de Casp que començaren a eclipsar aquella grandesa, la guerra contra en Ferràn li consumí tots sos tresors i, per fi, a l'entregar-se vençut a les mans de son rival perdé la llibertat per tota la vida: un home menyspreuat i oblidat completament fins de sos antics vassalls, una mare, una esposa i unes febles criatures reduïdes a la misèria; veus aquí en que vingué a parar la grandesa de aquell que des de Balaguer brillava com un sol per tota la Corona Aragonesa.

Per ésser Balaguer la capital del comtat d'Urgell i la còrt den Jaume, per ésser el lloc de la tragedia del 1413 i que 'n lo material experimentà tant greument les conseqüències de la guerra i setge de son Comte, l'història de la successió és una

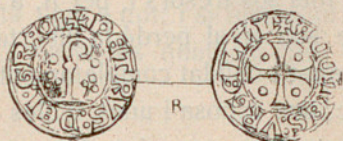


Moneda de billó den Pere d'Aragó

part de l'història de Balaguer, i per açó és necessari tractar de la causa o pretext de la guerra, que fou el compromís de Casp; del desenrotllament de la mateixa, o sia el setge de Balaguer; i finalment per a completar-ho direm quatre paraules provant que en Jaume el Desdixat no morí assassinat, com s'ha vingut sostenint fins al present, sinó que sa mort fou natural.

«Un monarca just i pietós, de les millors condicions i més »suau caracter, de complexió dèbil i ja de bastanta edat, sense »fills, germans, ni descendents legítims que 'l succeïssen, im- »portunat continuament amb pretensions violentes de parents »ambiciosos i de gran poder, rodejat de cortesans que 's valien

»de totes les intrigues; el país devastat per mortífera pestilen-
 »cia i l'Estat desgarrat per dissensions i per un espantós cisme
 »que dividia l'unitat de l'Església Catòlica..... tal és el tris-
 »tíssim quadre que presenta la Casa Reial d'Aragó en els pri-



Moneda de billó den Pere d'Aragó.

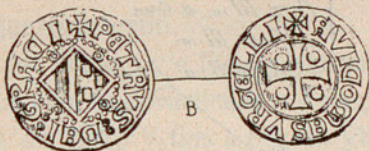
»mers anys del segle xv, funest era el pervindre que 's podien
 »prometre els regnes d'aquella antiga i respectable Corona
 »que ara reposava sobre 'l cap del desventurat en Martí l'Hu-
 »mà» (1). Es aquesta una justa apreciació de l'excel·lent histo-
 riaire en Pròsper de Bofarull.

L'únic fill que tenia aquell monarca, Martí el Jove, rei de Sicília, morí sobtadament el 25 de Juliol de 1409 en l'illa de Sardenya.

Abans de que morís Martí el Jove poc se pensava en la succeció del regne però, desaparegut éll, foren tantes les diligències que 's feren per a resoldre a qui tocava la Corona després de la mort que d'un moment al altra amenaçava acabar l'existència de Martí l'Humà, el malaltic i neguitós sobirà, que no 's parlava d'altra cosa ni 'ls lletrats semblava estudies- sen altres matèries. Veient els de la noblesa i de l'estament eclesiàstic que amb la mort no llunyana del Rei sos estats ha- vien d'ésser disputats de molts, tement les conseqüències d'aquesta inevitable situació, ja que 'l Rei se negava a elegir successor, li aconsellaren, principalment Benet XIII, que aleshores en aquestes terres era tingut per veritable papa, i Sant

(1) «Colección de documentos inéditos del archivo de la Corona de Aragón» I, pròleg.

Vicens Ferrer, el gran apòstol d'aquell segle, que contragués según matrimoni (1). Realment després de dubtar i fluctuar moltíssim se casà amb Marguerida filla den Pere, comte de Prades, la qual cerimonia hagué lloc el jorn 16 de septembre de 1409; l' Antipapa beneí l' unió i Sant Vicens ne feu la prèdi-



Moneda de billó den Pere d' Aragó.

ca. Però la qüestió capital restà en son mateix aspecte ja que 'l rei Martí moria el 31 del maig següent en el monestir de Vall-donzella.

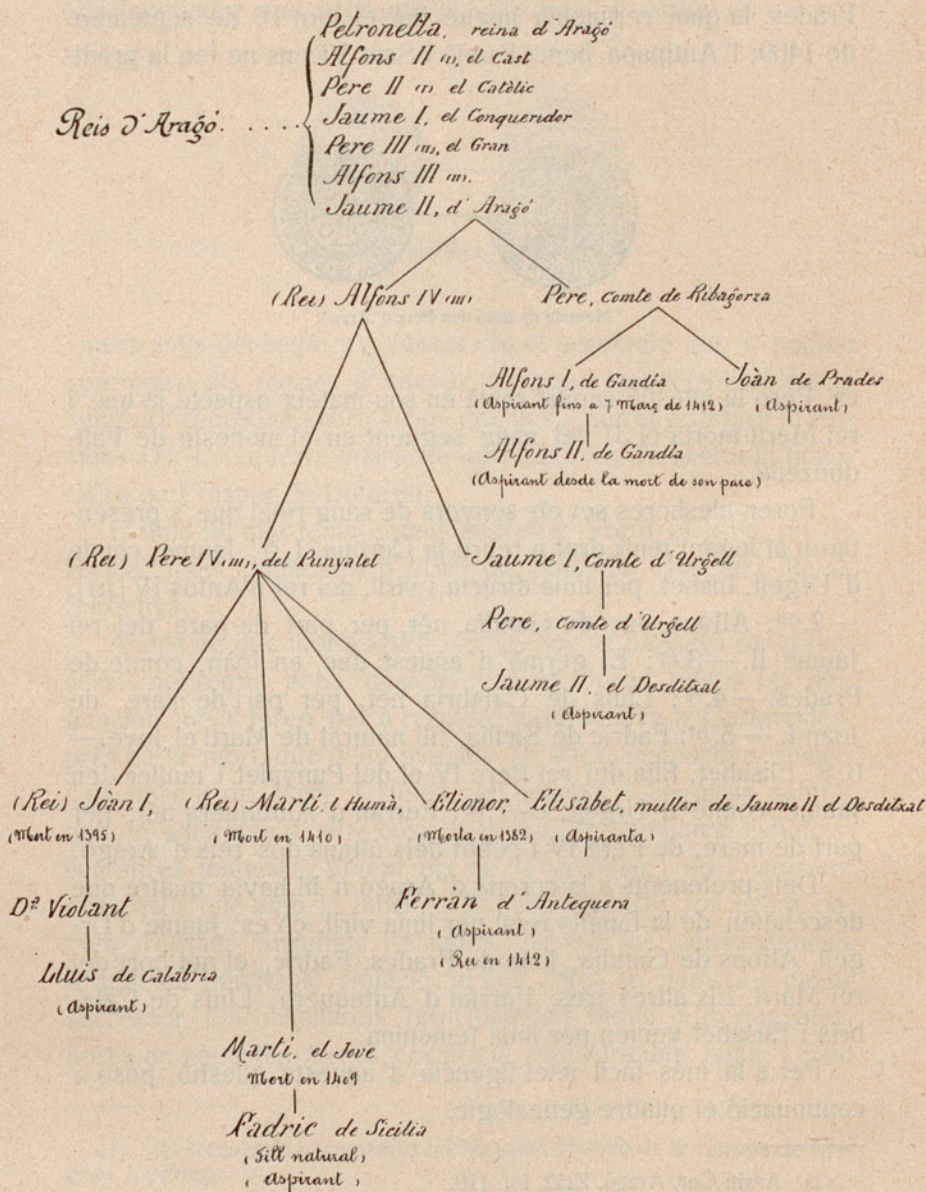
Foren aleshores set els senyors de sang reial que 's presentaren al·legant tenir dret a rebre la Corona. 1.^{er}: Jaume, comte d' Urgell, bisnet, per linia directa i viril, del rei n'Anfós IV [III]. — 2.^{on}: Alfons, duc de Gandía, nét, per part de pare, del rei Jaume II. — 3.^{er}: El germà d'aquest duc, en Joàn, comte de Prades. — 4.^{rt}: Lluís de Calabria nét, per part de mare, de Joàn I. — 5.^{nt}: Fadric de Sicilia, fill natural de Martí el Jove. — 6.^{sè}: Elisabet, filla del rei Pere IV el del Punyalet i muller den Jaume, comte d' Urgell. — 7.^{tè}: Ferràn d' Antequera nét, per part de mare, de Pere IV i nebot dels últims dos reis d' Aragó.

Dels pretenents a la corona d' Aragó n' hi havia quatre que descendien de la familia reial per linia viril, çò es: Jaume d' Urgell, Alfons de Gandía, Joàn de Prades, Fadric, el nét bort del rei Martí. Els altres tres, Ferràn d' Antequera, Lluís de Calabria i Elisabet venien per linia femenina.

Per a la més fàcil intel·ligencia d'aquesta qüestió, poso a continuació el quadre genealògic.

(1) Arxiu Cor. Aragó, 2252, fol. 110.

— Genealogia —



No 'ns entretindrem en una llarga discussió o diatriba sobre els drets presentats pels set candidats al ceptre aragonés; però sí que farem alguns advertiments, algunes consideracions que havem deduït de la lectura dels documents contemporanis al Compromís de Casp i de l'estudi imparcial dels escriptors antics i millors historiadors, segons l'unànim parer dels doctes, sense apartar de la nostra vista fins els autors moderns que han tractat aquesta qüestió.

Si a principis del segle xv a l'Aragó hagués estada en vigor la llei Sàlica tal com fou practicada a França i després també a Espanya des de Felip V fins a Ferràn VII, çò és que per una llei existent fossen estat apartades les dones del tron, i entre els descendents de sang reial fos estat preferit per llei constant aquell home que, devenint per *linia recta i masculina*, era el més pròxim parent de l'últim monarca, de la qual família era, puix tenia els mateixos ascendents; en aquest cas certament en Jaume II, el Desdixat, comte d'Urgell, devia segons justícia ésser coronat a la mort de Martí l'Humà, ja que 'l pare d'aquest sobirà i l'avi patern den Jaume eren germans. Si, pel contrari, les dones podien succeir en la Corona,—suposat el testament del rei Joàn I, germà de Martí l'Humà, que privava del regne a les dues seves filles Joana i Violant,—en aquest cas la corona reial, ja que 'ls bords com en Fadric no podien regnar, tocava a na Leonor, la germana gran de Martí l'Humà, i per consegüent, morta ella, a don Ferràn d'Antequera. Però a Casp se seguí un tercer camí i fou: declarar que les dones eren realment inhàbils per a regnar personalment, però que tampoc calia que l'elegit vingués directament dels reis passats per linia masculina; amb altres paraules: que, mort el rei sense descendencia masculina, devia donar-se la corona a l'home que estigués unit amb més *proxim parentiu de consanguinitat* amb l'últim monarca, i en aquest cas se trobava Ferràn d'Antequera, fill de la germana gran den Martí l'Humà; per aquesta raó fou preferit als demés pretenents entre 'ls quals ocupava lloc preferent en Jaume comte d'Urgell.

Hi ha autors que en aquesta declaració de Casp de 1412 no hi veuen més que una «infame intriga»,—són paraules dels mateixos,—de l'Anti-papa Benet XIII i de Sant Vicens Ferrer i en tot cas una evidentíssima claudicació de la justícia. Penetrem un poquet en l'història d'aquell conflicte.

Convocat el Parlament Català l'any 1411 a la vila de Montblanch, i havent-se començat a reunir en sessions, per raó d'un contagi i per altres causes fou traslladat a Barcelona, on inútilment se cercà una solució per aconseguir un rei que fos acceptat unànimement. Al cap de moltes disputes i d'examinar les raons presentades pels pretenents, l'Arquebisbe de Tarragona, qui era de les persones de més prestigi d'aquella assemblea, explanà en la sessió del 4 de novembre açò que, a son entendre, era un medi per arribar al fi desitjat, i consistia en adreçar embaixadors a l'Aragó i a València per posar-se d'acord a fi d'elegir el rei de les tres regions. Amb aquest objecte se reuní el Parlament de Tortosa, lloc pròxim a les fronteres de les tres regions, amb l'intent d'enllestir aquest afer capital. Feia casi dos anys que la nostra terra estava experimentant la privació d'un rei que la dirigís, i per açò l'Anti-papa aragonés escrigué al Parlament Català animant a sos membres a reunir-se tots, a depositar les passions i misèries humanes a fi d'evitar els mals de la pàtria mitjançant l'elecció d'un rei (1).

Els aragonesos se reuniren a Alcanyiz i els valencians a Traiguera el 24 de desembre (2). Però veient que hi havia

(1) Són aquestes les paraules de Benet XIII: «Quid ergo tardatis, quid procrastinastis, dilectissimi, formidanda vestri maxima corporis cum jactura? Omnis enim membrorum decor et decus in ipsius capitis integritate consistit. Quid si tandem ejusdem corporis membra discordent?... Studeatis vos insuper, egregii viri, quos non imbuunt litterarum scientia juri et veritati redite patienter, passionibus deponite affectuosque terrenos quoniam pacem patrie civimque salutem private commoditati tam divinis quam humanis legibus quam etiam moralibus exemplis illustrem esse non ambigitis preponenda; neque tandem vestra prudentia patiat rem tantam more dispendiis procellari numquam enim diuturna regnorum vacatio absque multorum dispendio esse potest.» Per a obtenir açò els hi promet ses oracions.

(2) En la *Colección de doc.* inédit. Cor. Aragó, II. 337-338; III. 26, 276, hi ha lletres del Comte d'Urgell al Parlament de Tortosa.

gran desavinença entre'ls parers dels tres parlaments sobre les persones àrbitres que segons acord era convenient que tractessen i fallessen el pleit de la Corona, el Governador i el Justícia d'Aragó proposaren nou persones, tres de cada una de les regions que integraven el reialme aragonés. i aquestes nou persones foren presentades als 24 comissionats del Parlament de Catalunya, els quals acceptaren a 13 de maig de 1412; al dia següent ho feu el d'Alcanyiz i s'hi conformaren els valencians. Foren aquestos compromissaris: Pere Sagarriga, arquebisbe de Tarragona; Domingo Ram, bisbe d'Osca; Bonifaci Ferrer, Prior General de la Cartutxa; Vicens Ferrer, O. Pr.; Francesc d'Aranda; Guillem Vallseca; Berenguer de Bardaxi; Bernat de Gualbes i Giner Rabaça. L'Arquebisbe de Tarragona, Guillem Vallseca i Bernat de Gualbes representaven Catalunya. Per incapacitat de Giner de Rabaça el altres vuit el substituïren per en Pere Bertran (1).

Ningú podia dubtar de la competència i honorabilitat dels nou compromissaris; la major part d'ells havien gaudit de la plena confiança del rei difunt i eren verament persones estimades en les regions respectives (2). En quant a Sant Vicens podem afirmar que era objecte de tant general simpatia que després de comunicar el Parlament Català als Concellers de Barcelona l'elecció dels nou personatges afegeix aquestes paraules: «Per a traure tot escrupol de sospita pot cada qual pensar i sens dubitació creure que Deu i sa justícia i veritat presidiràn certament aquella elecció en el que intervindrà aquella santa persona, el mestre Vicens Ferrer, que és norma, exemple de tota religió, justícia i veritat..... Calculeu, doncs, molt honorables senyors com haurà d'inculcar dit mestre a les tals persones molt singularment i amb gran constància la fermesa

(1) Zurita «Anales de Aragón». Ll. XI, cap. LXXX, fol. 62.

(2) Cf. Col. doc. inèd. Cor. Aragó, l. 39-45.—Ibi p. 209, 110 i 192.—Sant Vicens fou l'encarregat de participar la mort de Martí de Sicília al Rei i de predicar en el casament d'aquest. Cf. «Compromiso de Caspe» III. (Col. doc. inèd. Corona de Aragó, tom. XIX. pàg. 107-111.

»de la virtut i justícia.» (1). I els mateixos amics més íntims del Comte d'Urgell eren tant persuadits de la recta intenció e imparcialitat del Sant que, com ho fa notar l'autor de l'Historia dels Comtes d'Urgell (2), a 24 de març de 1412 el Comte de Cardona i altres partidaris den Jaume recomanen a l'Arquebisbe de Tarragona i a Bernat de Gualbes, els quals al dia següent havien d'empendre el viatge cap a Casp, que no fessen res sense Vicens Ferrer i Guillem de Vallseca.

No passarem per alt unes paraules de Zurita que sembla són les que més impresionaren al Sr. Bofarull (3). Són les següents, que traduí del cap. LXXI dels Anals d'aquell gran escriptor. «I encare que aquestes amonestacions [de Benet XIII] »eren tant fundades en raó i prudència, i semblaven ésser »postes per bé de la justícia; al Papa, *segons la comú opinió*, »res li convenia tant com que fos l'Infant de Castella [en Ferràn] preferit en la successió, per la seva persuasió i consell; »puix que per aquell medi semblava que havia de tenir certa i »segura l'obediència d'aquestos regnes i dels de Castella, i »com que la disputa consistia en definir qui era el qui havia de »regnar, els bons desitjaven que fos preferit el millor i el més »modest i aquell que si no regnava els hi semblava que restaria el Regne perdut.» (4). Però, además de que aquestos mots de l'Analista no tenen la força que'ls hi volen donar certs escriptors, no tenim cap prova ferma per a demostrar que a Casp fessen les paraules d'aquell papa gran pressió en els compromissaris encara que admetessem els treballs clandestins de l'astúciós Benet de Luna.

S'examinaren a Casp les raons que aduïen els aspirants a la Corona entre els que fou admesa l'Infanta Elisabet, muller del Comte d'Urgell. «En la comú opinió de la gent [i en sentir »del vulgus], cap dels competidors tenia més clara i fonamenta-

(1) Cf. Bofarull «Hist. de Catalunya.» Tom. V, 189.—Zurita, «Anales», ll. e.

(2) Pàg. 425 del tom. II.

(3) Hist. de Cat., V. p. 204.

(4) Lib. XI, cap. LXXI, fol. 50.

»da sa justícia que'l Comte d'Urgell, per venir de línia legítima
»masculina de la Casa Reial, i per açò declaraven sos defen-
»sors que, després de la mort del rei en Martí, era ell el veri-
»table rei, com a més pròxim parent per recta i legítima suc-
»cessió; que s' havia fet examinar son dret per excel·lents i fa-
»mosos lletrats del Regne, de França i d'Itàlia, els quals definien
»que per dret diví, civil i canònic, pels testaments dels reis an-
»tics i per costum de la patria tots els pobles tenien per cosa
»incontrovertible, que venint aquest cas, la successió de la Co-
»rona tocava a la Casa d'Urgell i no pas a altra. Afirmaven que
»açò s' era mostrat amb evidència en diferents fets, senyala-
»dament quan el rei en Pere, no tenint fills, s' esforçà aquest
»monarca en que sa filla na Constança fos rebuda com pri-
»mogènita i successora en el Regne i realitzà grans provi-
»dències per a que fos jurada com a tal; els pobles s' alçaren
»armats, de manera que 'l sobirà ho hagué de revocar tot per
»la contradicció que ademés li feu l' Infant en Jaume, son ger-
»mà, avi del comte d' Urgell: aquestos regnes convingueren
»constantment que no podia succeir en la Corona una dona.
»Ademés, quan el rei en Joan morí sense descendència mascu-
»lina, estant en Sicília el rei en Martí, son germà, que era ales-
»hores duc de Montblanch, tots els regnes i terres de la co-
»rona reial tingueren com a cosa molt natural i certa que en
»Pere, Comte d' Urgell, pare de l' actual, devia ésser preferit a
»tots els de la Casa Reial, i que fos Lloctinent i Capità Gene-
»ral, aixís com tocava al més pròxim parent del monarca reg-
»nant; i havent entrat el Comte de Foix a Catalunya i a l' Ara-
»gó per a vindicar el dret de l' Infanta na Joana, sa muller, fou
»expulsat de la terra i l' Infanta apartada de la successió, tenint-
»se per cert i notori que no podia regnar cap dona. Després
»veient-se el rei en Martí sense fills, amb gran solemnitat no-
»menà al Comte d' Urgell, son nebot, Governador General,
»que era el major ofici que hi podia haver després del rei i que
»solzament s' acostumava donar als fills primogènits o al qui
»perteneixia la successió, i li va conferir aquest càrrec amb tant

»poder com a un fill primogènit del Rei en lo que tocava a
»l'administració de la justícia; també el constituí son Condes-
»table, dignitat que s'havia de donar a fill de rei o a la perso-
»na de més pròxim parentiu amb la Casa Reial. Finalment
»deien els mateixos representants den Jaume que era cosa ma-
»nifesta que 'ls Reis d'Aragó volgueren que 'l Regne restés
»sempre en llur família, en llurs fills legítims i en llurs néts i
»descendents per línia masculina, un després de l'altre, a fi de
»que llur memòria i dignitat se conservessin sempre en la pro-
»pia família i el Reialme fos ben regit pels naturals de la Casa
»d'Aragó, a la qual perteneixien tant solzament els de descen-
»dència masculina, puix aquestos conserven el cognom, les ar-
»mes, la celebritat, l'honor, la dignitat, l'origen, afició i poder
»paterns i retenen la memòria i en part la naturalesa de llurs
»antecessors etc.» (1).

Tant clars li semblaven al Comte aquestos seus drets que fins en vigílies de la declaració de Casp considerava que 'l Parlament Català el cridaria al tron; i aixís li escriví «pregant-vos molt afectuosament que nostra justícia quin és estada tant retardada, mitjantçant vostra diligència prestament sia divulgada (2)».

Informaren després els legats den Ferràn d'Antequera, Infant de Castella. «Per a millor fonamentar llur intenció els hi convenia pendre el principi de molt amunt; i com a punt principal proposaven que calia declarar si la reina na Petronel'la, filla del rei en Ramir i muller den Ramón Berenguer, comte de Barcelona, mare del rei n'Alfons, pogué de dret succeir en el reialme d'Aragó i donar durant sa vida dit regne o deixar-lo en testament a son fill. Se dubtava també si el rei n'Alfons tingué aquest regne per pertènèixer-li o per la donació que li feu la reina sa mare, d'aquella mateixa manera que per successió de son pare li pertoca el comtat de Barcelona. Tin-

(1) Zurita «Anales de Ar.» II. e., cap. 72, fol. 64.

(2) «Comprom. de Casp. (Col. doc. inéd.)» III, pàg. 276-277.

»gueren com a certa la determinació que na Petronel'la de dret
»comú no succeí en el regne ni fou capaç de la mateixa suc-
»cessió, ni 'l rei n' Alfons, son fill, obtingué dret per aquella
»donació de la mare, sinó que aquest dret li venia d' ell mateix
»com a més pròxim parent i de la mateixa família del rei en
»Ramir son avi i del rei en Sanxo, son vesavi. Se proposà
»un altre dubte: si valia l' institució del rei n' Alfons, fill de na
»Petronel'la, que per son testament, i en cas de que no deixés
»descendència masculina, substituïa en el regne d' Aragó, com-
»tat de Barcelona i en els demés estats a sa filla; i tingueren
»els lletrats per cosa molt certa que no valia, puix que 'l dret
»contradeia la tal disposició. Amb aquest preàmbul resolgueren
»com a cosa indubitable que l' Infanta na Joana, comtesa de
»Foix, filla primogènita del rei en Joan d' Aragó, ni per raó del
»testament ni sens ell podia succeir en el regne d' Aragó ni en
»el comtat de Barcelona ni en els demés senyorius en que te-
»nien els Reis-Comtes jurisdicció i imperi, ni per dret comú, ni
»per raó d' institució que contradeia al dret.»

»Per la mateixa consideració determinaren que la reina na
»Violant, filla segona del rei en Joàn i muller del rei Lluís de
»Sicília no devia ésser admesa a la successió del rei, son pare,
»perque com a dòna estava incapacitada d' aital transmissió, i que
»per aquesta causa no s' havia cridat a l' Infanta na Joana a la
»successió del Regne per la mort del rei son pare; sinó que fou
»admès i per llei de costum entronitzat l' Infant en Martí, l' Humà,
»duc de Montblanch, com a parent transversal, però masculí,
»major i legitim successor, preferit als demés fills [homes]
»transversals més apartats. Així, deien, des de que tingué dret
»al Regne, restà vagant aquest per mort del rei en Joàn i no per
»mort de la comtesa de Foix, [filla primogènita den Joàn], ni
»per altra disposició o donació *inter vivos*; que per aquesta cau-
»sa, per cap motiu competia la successió de la Corona a la rei-
»na na Violant ni a cap altra dòna de la Casa d' Aragó ni per
»privilegi, ni per llei, estatut o costum...»

»... D' açò se'n seguia que l' Infanta n' Elisabet, filla del rei

»en Pere, [del Punyalet o Ceremoniós], muller del Comte d'Urgell i germana de part de pare dels reis en Joàn i en Martí, no podia ni devia ésser admesa en la successió, per més que fos legítima; ni 'l comte d' Urgell ni 'l rei Lluís de Sicília [casat amb na Violant] per raó de ses mullers podien assolir el Reialme. I encara que que Lluís d' Anjou [de Calàbria], fill del rei del mateix nom, fos nét del rei en Joàn i bisnet del rei en Pere, no devia ésser cridat a la successió de son avi, puix que, mort el rei en Joàn i essent excloses na Violant i na Joana [Comtessa de Foix], com a dones, incapaces segons el dret, començà a regnar en Martí quan el fill del rei Lluís [i de na Violant] no era nat ni concebut, i així, ni per la representació de sa mare, ni per si mateix pogué presentar cap dret a la successió, perquè l' Infant en Ferràn el precedia en grau, puix estava en el segon o primer i Lluís en el terç o quart..... Afirmaven així mateix que ni 'l Duc de Gandia, ni en Joàn, comte de Prades, son germà, ni llurs descendents, els quals Duc i Comte eren oncles, majors en el quint grau dels reis en Joàn i en Martí i cosins del rei en Pere IV, fills de dos germans per totes parts, encara que fossen transversals i majors d' edat no podien ésser admesos a la successió perquè en Ferràn era parent més pròxim al rei en Martí; i havent estat ocupat el Regne pel rei en Pere, com primogènit, se desfeu i restà sens valor el dret de successió dels demés germans i dels successors d' aquestos, i per açò romangueren apartats de la Corona l' Infant en Pere amb sos fills, el Duc de Gandia, el Comte de Prades i també l' Infant en Jaume, comte d' Urgell, amb llurs descendents, i el Regne passà al rei en Joàn, com a primogènit del rei en Pere, i del rei en Joàn a son germà en Martí com a parent més pròxim. D' aquí, doncs, inferien que, mort en Martí, de la mateixa manera la Corona passava a l' home més pròxim parent seu legítim, en qual condició estava en Ferràn, fill de sa germana d' ambdues bandes, no essent admesos a la successió els que una volta ne foren rebutjats, ni tampoc llurs descendents, com el Duc de Gandia i el Comte de Prades, mentres hi ha-

»gués descendents del rei en Pere, que 'ls n'havia exclós. Per
»aquesta raó i aquest dret sostenien que 'l Comte d'Urgell,
»que era fill del comte en Pere, qui fou cosí germà dels reis
»en Joan i en Martí, era allunyat del tron pel Duc de Gandia i
»aquest per l'Infant en Ferràn, el qual adquiria la corona d'
»Aragó per esser el parent [home] més pròxim al rei en Mar-
»tí..... puix que 'l Rei al morir havia deixat el Regne al que to-
»qués de dret, amb lo qual havia volgut que aquest afer se ju-
»diqués segons el dret comú, i aquest prescribia que 's donés al
»parent [home] unit amb més pròxim parentiu de consanguini-
»tat amb el darrer monarca» (1).

Consumí aquesta qüestió molt temps i ocasionà no poques disputes, perque, com nota en Zurita, «aquesta causa apareixia plena de dificultats amb la substitució de testaments de diferents prínceps i el vigor del dret comú i costum de la patria que té en aquest cas la mateixa força.» Finalment, veient els grans perills que se seguien a la nació de la demora en l'elecció d'un cap que la governés, els nou compromissaris s'ajuntaren per a terminar aquest afer. Parlà St. Vicens i digué: «que, segons son judici, els parlaments, súbdits i vassalls de la corona d'Aragó devien prestar fidelitat al inclit i magnífic senyor en Ferràn, Infant de Castella, nét del rei en Pere [IV] d'Aragó, pare del rei en Martí, com a home, de legitim matrimoni, unit amb els dos monarques en grau més pròxim de consanguinitat, i per tant el devien tenir per verdader rei i senyor per justícia, segons Deu i la consciència.»

«El Bisbe d'Osca, Bonifaci Ferrer, Bernat de Gualbes, Berenguer de Bardaxí, i Francesc d'Aranda en son respectiu vot no deien altre cosa sinó que 's conformaven amb el paper i intenció del Mestre Vicens Ferrer: (*in omnibus et per omnia adherere volo intentioni predicti domini magistri Vincenti*); essent ells quatre dels més assenyalats i excel·lents lletrats que hi hagué en aquells temps. Fou la decisió de l'Ar-

(1) Zurita «Anales de Aragón» Ll. XI, cap. LXXXIII, fol. 65 i 66.

»quebisbe de Tarragona que, segons el seu enteniment i lo que
»podia ell capir, l' Infant en Ferràn, considerades moltes coses,
»era el més útil pel govern del Regne, entre tots els competi-
»dors; no obstant segons Deu, justícia i bona consciència creia
»que el Duc de Gandia i el Comte d' Urgell, com homes legi-
»tims i descendents per linia masculina dels Reis d'Aragó, eren
»millors en dret i que a un d' ells perteneixia la successió de la
»corona del Regne; però per ésser iguals en grau de parentiu
»amb l' últim rei creia que podia i devia ésser preferit aquell
»que fos més apte i útil a la república... Guillem de Vallseca se
»conformà amb el parer den Sagarriga, afegint no obstant que
»en el cas que l'Arquebisbe expressava, çò es, que devia ésser
»preferit aquell que més convingués a la república en igualtat
»dels dos, tenia per més idòneu al Comte d' Urgell, i que de-
»via ésser preferit al Duc; que aixís li semblava a primera vista
»perque des de que era a Tortosa no havia pogut enterament
»examinar-ho com la qüestió requería a causa d' impedir-li una
»greu malaltia de gota i altres dolors. El darrer votant, que fou
»Pere Bertràn, se excusà de donar son parer en cosa tant capi-
»tal i de tanta dificultat dient que des de 'l 18 de maig que era
»arribat a Casp, encara que havia treballat quant pogué huma-
»nament per a aclarir el dret, no obstant, en tanta multitud de
»tractats i d' escriptures com havien presentat els competidors i
»en tant breu espai no li havia estat possible discernir amb se-
»gura consciència ont era la justícia ni desfer les dificultats que
»s' oferien.» (1).

El dimarç següent, que fou 28 de juny de 1412, tingué lloc la solemne plocamació del nou Rei davant d'una inmensa multitud de poble. El Parlament de Catalunya al saber l'elecció escrigué una circular als prelats, nobles, universitats, etc., encarregant que per espai de tres dies continuats se fessen solemnes processons de dia i grans il·luminacions de nit i se

(1) Zurita «Anales de Aragón» II. e., cap. LXXXVII, fol. 69-70. — Monfar, «Hist. Cond. Urgel.» II, pàg. 439-440.

toquessen les campanes en senyal d'alegría (1), i immediatament fou enviada al 'novell elegit una ambaixada en que hi figurava gran part de la noblesa catalana (2).

Al disoldre 's el Parlament de Catalunya el 5 de juliol de 1412, per haver-se ja reconegut a en Ferràn, escrigueren els membres d'aquella assemblea an en Jaume d'Urgell i li trameteren la lletra per conducte del cavaller Galceràn de Rosanes, al qual li deien: «Feta la lectura de la credencial li dirà »de part del parlament les coses següents: Primerament que »ja que s'ha fet saber o publicar al Principat i demés terres de »la Corona Reial, en concordia, *qui és el seu rei, príncep i »senyor per justícia*, que li plagui sofrir-ho amb paciència i portar-se amb gran sabiduría, conforme acostumaren a fer-ho els »seus egregis antepassats i correspon a la seva senyoria i que »no sia per ell elegit ni de cap manera acceptat cap camí que 'l »desvíe del *comú acort de dits regnes*, Principat i terres, anç »amb nostre Senyor Deu i amb el *dever de justícia* se vulgui »consolar. ¡En segon lloc, li dirà que 'l Principat per a major »consol de dit senyor Comte ha fet especial encàrrec als mes- »satgers que ha enviat al senyor rei, de dir an aquest que li »recomanen la seva persona de part del Principat i al mateix »temps li dirà també totes aquelles millors paraules que li sia »possible a l'objecte de consolar-lo i de retraure 'l de tot medi i »partit escandalós que fos perjudicial a ell o a la terra, lo que »espressarà dit messatger sens variar un àpice, certificant-li »ademés que si altre camí prengué, la terra no 'l tindria per »recomanat.» (3).

Esmentem aquestos texts i altres ne podríem portar per a presentar i deixar expressat el veritable estat d'aquesta qüestió sobre 'l Compromís de Casp; a fi de que 's vegi que no és «la rutina històrica», de qui som tant enemics com el Sr. Bofa-

(1) Els textos se trobaràn en la «Colec. de doc. inèdit. de la Cor. d' Aragó», t. III, passim.

(2) Zurita, ll. e. fol. 73.

(3) Cf Bofarull «Hist. de Cat.» tom. V, pàg. 201.

rull, la que guia els nostres passos i dicta les nostres paraules, anç bé l'autoritat dels documents originals i les lluminoses paraules de nostres més il·lustres i antics historiadors de qui tant s'ha servit gaire bé a cada plana l'autor de la Historia Civil, Eclesiàstica, etc. de Catalunya. Cal avui més que mai inspirar-se en els documents contemporanis o les més autoritzades històries al tractar del Compromís de Casp, puix que,—convé notar-ho,—en els nostres temps se són enconades tant les passions i les divergències polítiques ho han saturat tot de tal manera que alguns se n'aprofiten cercant no poques voltes alguns punts o plataformes per a promoure campanyes que obtinguin algun ressò, que en va l'assolirien si no barrejessin en les controvèrsies alguns noms, venerats en altres temps per tot-hom, l'impugnació dels quals en els temps presents pot donar triste celebritat an alguns escriptors buits d'idees o portats més pel prurit de novetat que del desig de fer veritable història. Lo més sensible del cas és que d'aquesta corrompuda atmòsfera n'han participat alguns autors benemèrits de qual rectitut no's pot dubtar. S'ha presentat a Sant Vicens Ferrer i als demès, que d'una manera o altra procuraren l'entronitzament den Ferràn d'Antequera com enemics de Catalunya, i són anomenats traidors els que li donaren llur vot a Casp; però lo que volem nosaltres és que se sia conseqüent, perquè si va ésser traidor Bernat de Gualbes, com l'anomena Bofarull (1), perquè va donar el vot a l'Infant de Castella, prestant-se «a l'intriga de Casp»; que's tingui com a traidor al Parlament Català que elegí «aquells traidors» i que en document solemne diu «que Catalunya ha d'obeir an en Ferràn perquè és elegit *segons justícia*»; que's tingui com a traidora la noblesa catalana que amb tanta alegria acceptà aquella sentència: en fi, seguint aquest camí, tindriem que gaire bé tot el Principat fou traidor.

(1) Bofarull «Hist. Catal.» tom. V. pàg. 90. — Sense el català Gualbes no hauria triomfat en Ferràn d'Antequera, puix segons acord l'elegit havia de tenir al menys un vot de cada regió.

I ara, preguntem: ¿si era tant clar en aquell temps el dret den Jaume a la Corona, com és que, en sentit de l'insigne arxiver de Barcelona e historiador infatigable Monfar (1), al rei en Martí li semblava en les públiques disputes que en Ferràn tenia més dret que tots els altres? Si tant evident era la preferència que s'havia de donar al Comte d'Urgell; ¿com és que per espai de dos anys els lletrats i juristes no fan altra cosa que examinar i discutir les raons al·legades pels pretenents? ¿Com és que dels nou compromissaris de Casp, tant eminents en lletres, després de tant temps d'estudiar aquesta qüestió, solzament n'hi ha un que dona son vot *absolut* an en Jaume, açò és, en Guillem de Vallseca? I encara se conforma amb el parer de l'Arquebisbe de Tarragona de que 'l Duc de Gandia i el Comte d'Urgell tenien *iguals* drets a la Corona, discrepant solzament d'aquell en que aixís com en Sagarriga creia que 'l més útil pel Regne era en Ferràn d'Antequera, Vallseca declarà que «a primera vista, puix que no havia pogut examinar la qüestió com convenia» li semblava que era més apte el Comte d'Urgell. De lo que acabem de dir se dedueix la vacil·lació de l'Arquebisbe Sagarriga que no sab distingir qui tenia més dret, el Duc de Gandia (que posa en primer lloc) o el Comte d'Urguell (2). Finalment, en Bertràn s'excusa de votar perquè no veu clara la qüestió.

Que 's llegeixin les paraules del Parlament Català abans i després de l'elecció, que 's tinguen en comte els solemnes juraments que 'ls compromissaris fan devant del poble, agenollats avans de començar les sessions de Casp, prometent de procedir *segons justícia* en l'afer de la successió, i que 's consideri la força immensa que tenia el jurament en aquells religiosos temps, i si no volem tractar de perjurs an aquells que 'l Regne tenia per rectíssims jutges, haurem de confessar que en aques-

(1) Hist. Cond. Urg., II, p. 322 i 339.

(2) Diem açò perquè, quan els hi convé, els nostres adversaris pugen fins al cel an aquest arquebisbe.

ta qüestió fallaren segons els hi sembla ésser justícia. Podíen equivocar-se els compromissaris, però això d'ésser traïdor a la Patria amb llur vot donat al que savien no tenir dret i amb aquesta acció voler la destrucció de Catalunya és una calúnia, una màcula injustament atribuïda an aquells insignes personatges. Confessem, no obstant, que no temeríem carregar amb un estigma d'ignominia la memòria dels mateixos si l'Història no 'ls fos favorable (1). Ni 'ns vinguin amb comparacions entre 'ls penitents Sant Pau, Sant Agustí i Sant Vicens, com si la vida de l'apòstol valencià l'haguessen de dividir, com la d'aquells dos primers sants, en dues èpoques, abans i després de Casp; com si Sant Vicens s'hagués penedit mai del fall de 1412.

Entre la multitud d'escriptors que han parlat en favor o en contra del Compromís de Casp no alçaré la meua pobre veu pretenent definir la qüestió en un o altre sentit; he examinat tot lo que és estat publicat sobre aquest punt i confesso ingenuament que no veig aquesta matèria tant clara per a que's pugui donar avui un judici categòric sobre la declaració dels compromissaris, i segons aquest criteri dec fer constar les equivocades opinions d'alguns escriptors. No procedeixen rectament els qui, defensant els drets del Comte d'Urgell a la corona d'Aragó, portats més pel desitg conciliatori i de fer obra apologetica que per l'únic just mòbil de l'Història, que 's la sinceritat, declaren també justa la sentència de Casp, per haver donat al reialme aragonés la persona més apte i virtuosa. Tals són els principis per on se regeixen alguns antics i alguns moderns, entre'ls que recordaré solzament an en La Fuente (2), an en Gimenez Fagos qui acaba de publicar l'opuscul «El Compromiso de Caspe» (3);

(1) Els qui han llegit nostres modestos treballs en diverses revistes hauràn pogut veure la nostra imparcialitat tractant-se de fets humans en que intervingueren homes de gran santedat i ciència.

(2) «Estudios críticos sobre la Historia y el derecho de Aragón» por don Vicente De la Fuente. Madrid, 1886. (El Compromiso de Caspe), pàg. 283.

(3) «Monografía histórica premiada en los Juegos Florales de Lo Rat-Penat.» Valencia, 1912, pàg. 70-72.

però haurien de fixarse aqueixos autors en que tant Sant Vicens com el Parlament Català expressen d'una manera ben evident que la declaració de Casp fou donada *segons justícia* i l'Historiari dels Comtes d'Urgell també clarament afirma que «lo que menys se va mirar a Casp foren els mèrits i demèrits de les persones i sols se tingué en compte llur justícia» (1). Que's decideixin per una part o per un altra o que deixin com a dubtosa aquesta qüestió, però açó de voler donar raó a tot-hom me sembla incongruent i també inútil.

Els punts que m'he proposat deixar ben fonamentats són dos, ço és l'imparcialitat i rectitut dels compromissaris de Casp i l'error dels qui's pensen que actualment està definitivament resolta la qüestió jurídica que's tractà a Casp. Sobre 'l primer no afegiré aquí pas noves observacions, puix crec que's més que suficient ço que acabo d'escriure, i respecte a l'altre extrem, sens declarar-me partidari dels drets den Ferràn d'Antequera, diré solzament que compta avui amb grans defensors.

No poden segurament els aimans de Catalunya tatxar d'imparcial i poc aficionat a les coses de la nostra terra al savi bisbe de Vich, Dr. Torres i Bages, benemèrit de les lletres catalanes; i per açò transcriuré aquí son auroritzat judici sobre la materia de què tractem. «Dos punts de vista, diu en la Tradició Catalana (2), se poden pendre en l'estudi d'aquesta qüestió.... »i són: 1.^{er} El parlament de Casp en sí mateix; 2.^{on} Consequències d'ell. Que'l parlament de Casp fou una gloriosa »gesta en la vida política del nostre poble, no sols se prova per »les raons damunt al·legades, que tal volta són sospitoses per a »la gent poruga de la llibertat popular, sinó per la consideració »de que fou la realització d'un acte necessari. Que 'l dret era »dubtós en concepte del rei Martí i de totes les justícies i parlaments de la terra, apar evidentment a qualsevol que estudiï la

(1) Monfar, ll. e., t. II, pàg. 265.

(2) «Estudi del valor ètic i racional del Regionalisme català», Vich, 2.^a ed. 1906, pág. 369-372.

»qüestió. ¿Per què tantes instancies pel segon matrimoni del
»Rei, per què tantes súpliques, quant estigué pròxim a la mort,
»de que declarés successor, sinó perquè aquest era dubtós? No
»existia llei de successió ni consuetut legal, fins en un país
»tant avençat políticament com el nostre; la regla general era
»el testament del rei, per lo qual, en defecte d'aquest, el nom-
»brament de jutges àrbitres fou l'òptima solució de la dificul-
»tat.... ¿Fou just el vot de Sant Vicens Ferrer? Per nosaltres és
»indubtable. No parlem ja subjectivament, és a dir, si en el do-
»mini íntim de la consciència el Sant cregué obrar rectament, que
»no's pot suposar altra cosa en un home de virtut claríssima i
»universalment reconeguda; però fins objectivament, és a dir,
»que ni de fet trencà la llei establerta, per preocupació o igno-
»rancia, que açò és possible fins en l'home més sant de la te-
»rra. No podia trencar una llei de successió al tron perquè
»aquesta no existia; no hi havia consuetut legal tampoc, puix
»perquè aquesta existesca ha d'ésser reconeguda, i el Rei en
»Martí, no obstant l'indubtable amor que portava a Catalunya,
»i els parlaments de la corona i els homes influents del país
»demostraren tots estar en veraders dubtes; i aixís se comprén
»que 'ls jutges de Casp, homes se pot dir tots ells eminents en
»la ciència jurídica, algú d'ells, com en Bonifaci Ferrer, germà
»del Sant, famós en tota la cristianitat, deixeble en Italia de l'in-
»signe jurisconsult Balbo, després doctor de la nostra Universi-
»tat de Lleyda...., la majoria d'aquells distingits juristes tro-
»bant-se en defecte de llei que determinés la successió al tron,
»s'emparessen de la llei de successió intestada romana i di-
»guessen per boca de Sant Vicens Ferrer, convinguts abans
»tots unànimement en que 'l regnar devia considerar-se ofici
»civil, que 'l tron se devia *propinquiori masculo ex legitimo*
»*matrimonio procreato*. D'altra banda a l'identificar la succes-
»sió de la corona amb la successió privada no introduïen els
»jutges de Casp un principi estrany en les costums polítiques
»del país, puix sabut és de tot-hom que rei i nació acceptaven
»el testament com a instrument de transmissió del tron, i el tes-

»tament (*lex privata*) és per antonomassia una institució del »dret privat.»

I no's crega que el Dr. Torres i Bages és l'únic dels bons escriptors moderns que pensi d'aquesta manera, puix que en aquest mateix any són estats publicats diferents treballs defensant l'obra del Parlament de Casp; me refereixo als articles de l'il·lustre i diligentíssim historaire, Dr. Andreu Giménez Soler, Rector de l'Universitat de Saragossa, i dels catedràtics doctors Minguijón i Izquierdo (1). Digne és també d'esment baix aquest respecte el llibret de Mossèn Gayetà Soler (2) i també podríem presentar altres crítics moderns de gran nota que surten en defensa del Parlament de Casp i de sa sentència; per exemple Florenci de Janer (3), Alcalà Galiano (4), Pleyà de Porta (5) i baix cert aspecte, com hem dit, també Vicens La Fuente (6). Tots confirmen el comú sentir dels antics Zurita (7), Abarca (8), Carbonell (9), Monfar (10), Diago (11), Blancas (12) i molts altres fins el mateix davanter dels Bofarulls, en Pròsper. El nebot d'aquest últim n'Anton de Bofarull en l'«Historia de Catalunya» i en «L'Orfaneta de Menàrguens», i Victor Balaguer en l'«Historia de Catalunya» inicien la corrent d'oposició que, amb conjectures i hipòtesis insostenibles han portat fins a un

(1) Vegi's «El Noticiero de Zaragoza» 29 de juny de 1912. Nombre extraordinari o suplement. El Dr. Giménez havia escrit abans sobre aquest particular en «Revista Crítica» i també en la monografia «Jaime de Aragón, último Conde de Urgel.» Mem. R. Acad. B. Letras. Barcelona, 1899, p. 144 i 158.

(2) «El fallo de Caspe.» Barcelona 1899, qui fa notar (pàg. 20) que sos adversaris no han portat nous datos.

(3) «Examen de las sucesos y circunstancias que motivaron el Compromiso de Caspe y juicio crítico de este acontecimiento y de sus consecuencias en Aragón y Castilla.» Obra premiada per la Real Academia d'Historia. — Madrid 1855.

(4) »Historia de España» tom. II, pàg. 122-122.

(5) »Apuntes de historia de Lleyda» pàg. 160.

(6) «Estudios críticos sobre la Historia y el Derecho de Aragón.» p. 281.

(7) Zurita «Anales» II, e. II, XI, cap. LXXX.

(8) «Historia de España.» Interregno II, cap. 2. (Diu que 'l dret era incert).

(9) Chronica d'Espanya, fol. CCX.

(10) «Hist. Cond. Urg.» II, II, e.

(11) «Vida de S. Vicente Ferrer.» — Barcelona 1600, pàg. 272-282.

(12) «Coronaciones de los Serenísimos Reyes de Aragón.» Llibre I. — Saragossa 1641.

punt inconcebible en Josep Sorribas i Riera (1) i altres que, com nota un autor, mideixen llur amor a Catalunya segons el grau d'òdi que tenen a Castella.

Diràn tal vegada alguns que 'l regnat den Ferràn fou fatal per a les llibertats i cultura catalanes. Ens manca un punt de comparació al judicar an en Ferràn, puix no sabem com hauria sigut el regnat den Jaume d'Urgell, si a Casp hagués estat elegit; a Vallseca li semblava que aquest era més apte que el Duc de Gandia; en canvi den Sagarriga podem afirmar, perque ell ho confessà, que, a son entendre, en Ferràn era el més convenient de tots els competidors, i reialment, si mirem els antecedents de l' Infant de Castella, veurem que era verament recomanable (no direm preferible al Comte d'Urgell, com ho volen tots els historiadors antics Zurita, Carbonell, Monfar, etc.); ell fou el vencedor dels moros a Antequera i el que universalment era tingut com bon regent del reialme castellà.

Jaume d'Urgell, no 's pot negar, tenia algunes bones qualitats, però fou fatal son govern a Saragossa fins al punt que per les discordies i turbulencies sangnoses que 'n seguiren l'exonerà d'aquell càrrec el rei en Martí (2); i en quant a sos súbdits, essent aixís que disposava de tantes riqueses (3) els oprimia amb tributs insuportables fins a l'extrem que la ciutat de Balaguer, la capital de sos estats, sis anys passats el setge fatal de 1413, quan encara trigà vint anys a morir en Jaume i gemegava postrat en triste presó, deia a l' Infant en Joàn aquestes paraules que transcriu del pergami n. LXXI de Casa Ciutat: «E [com] sie cert que en temps passat ab força de persones »[presons] e exilis e amb imposicions e violencia que no pot perpetuar, testant lo philosoph, fonch un contracte entre don Jayme, la donchs comte durgell, e la dita ciutat per lo qual contrac-

(1) «Lo Compromís de Casp.» (Premi de la Lliga de Catalunya. — Barcelona 1898.

(2) Cf. «Colección doc. inédit. Cor. Arag». tom. I, pàg. 206-208.

(3) Per a judicar de les immenses riqueses del Comte d'Urgell llegexi's el doc. de l' Arxiu Cor. Arag. R. 2403, fol. 45.

»te (1) convenie et la dita Ciutat era forçada donar e respon-
 »dre al dit don Jayme de Quinze milia sol[idos] de les imposi-
 »cions e encara per força fer altres coses impertinents e injustes
 »ab qualsevol ficció de beles paraules lo dit contracte..... firma
 »del dit don Jayme sots kalendaris diverses quorum primum
 »est 23.^a die Aprilis et sub vigesima sexta die dicti mensis
 »Anni a nativitate domini millesimo Quadringentenssimo No-
 »no [1409]..... dits Quinze milia sol[idos] e o coses altres
 »qualsevol en lo dit contracte forçat et fet ab imposicio de ca-
 »denes, terror de forques, dogalls, destrals, pilons et altres
 »intruments de penes et mort contengudes..... Item que los
 »10000 sous introduits per lo comte don Pere e exigits per son
 »fill don Jayme tres o quatre voltes al any etc. exigits ab presons
 »etc.» Demanen els balaguerins que sien tretes aquestes im-
 »posicions i declaren que en Ferràn, veient que eren injustes, no
 les volgué cobrar, i aixís no les han pagades «des de 'l seti de
 dita Ciutat.» (2).

A l'arribar aquí hem de fer algun advertiment a favor den Jaume, i és d'ésser una fàbula lo del assassinat de son germà Joàn, que algun escriptor li havia atribuït, i que també s'ha demostrat que no tingué cap part en la sacrílega mort de l'Arquebisbe de Saragossa, sinó que tota la responsabilitat d'aquest últim crim recau sobre son general n' Antòn de Luna (3).

El regnat d'Alfons V és gloriós per a la Corona: ell fou qui conquerí el regne de Nàpols i en l'interior fomentà la cultura catalana. Si després decau el comerç i minva l'importància marítima de Catalunya, açò se deu principalment al descobriment de l'Amèrica en el mateix segle xv, el qual succés portà cap a l'Atlàntic el moviment del Mediterrà; i si en temps den Ferràn i sos successors sovintegen infraccions dels privilegis i llibertats

(1) Vegi's aquesta concordia en el doc. 35 de l' arxiu mun. de Balaguer.

(2) Arxiu mun. de Balaguer, perg. n. LXXI. Açò no vol dir que en Ferràn no cometés cap injustícia amb la nostra ciutat i menys amb la família comtal.

(3) Poden veure's els documents en la Colecció doc. inèdit. Cor. Arag. tom. II, pàg. 146 i seg.

catalanes, abús que ja 'l trobem en els regnats del mateix Jaume el Conqueridor i son fill Pere el Gran, en part s'ha d'atribuir, és veritat, al caràcter de la nova dinastia castellana, però també s'explica tenint en compte que ja en aquest temps, per tot arreu, s'anava introduint la tendència centralitzadora i casi absolutista del segle posterior, del segle XVI. Els homes són fills dels temps i en el decurs d'aquest s'hi filtren tendències que no poden deixar de fer-se sentir.

